

FELHŐS IFJÚSÁG.

I.

KORA nyári délután volt. Vanay János a másnapi váltólejáratozat csoportosította az asztalán és kiválogatta az inkasszálandókat. Olykor sietve följegyzett valami adatot, aztán piros ceruzával megjelölgette a könyvben az előtte fekvő darabokat, majd elgondolkozott, törölt valamit egy hosszú listán, szóval, igen buzgón dolgozott.

Tizenkilencéves volt, illetőleg túl azon, de már rég húsznak mondta magát, ha megkérdezték, mert szerette öregíteni magát, és mindenféleképen azon volt, hogy komoly emberszámba vegyék. Persze, volt ebben valami kis affektáltság is, mert még nyáron is sötét ruhákban járt, és ha üzleti ügyekről esett szó, akkor összeráncolta a homlokát, hunyorgatott a szemével és a lehető legkomolyabb arcot vágta; azonban lehet, hogy csak azért, mert *csak így* tudott kellően odafigyelni ezekre az üzleti ügyekre, amelyeket nem szívlelt, és csak kötelességből végzett el.

Egyébként csakugyan hajlott a komolyságra. Olvasmányai, amelyek az utóbbi időkben egyre értékesebb könyvekből kerültek ki, gondolkozásra kapatták, és mostanában már a legkomolyabb filozófusok munkáinak is nekigyürkőzött, ami azonban nem akadályozta abban, hogy olykor egészen gyerekes dolgokon töprengjen és álmodozzék.

Vanay János már két éve volt itt a vidéki kis pénzügyintézetnél, amelynek alakulását is látta, amikor még iskolába járt. Még emlékezett rá, amint a munkásokat figyelte, akik a helyiséget átalakították és a nagy, aranyozott betűket a falra szögezték. Állását az intézet elnöke révén kapta meg, aki még hajdanából jó barátja volt az apjának.

A teremben, amelyet flóderezett farács választott ketté, kívül még hárman voltak: a pénztáros, idősebb úr, nyugalmazott törzstiszt, aztán Levél Ambrus, Vanaynak egy volt iskolatársa, pirosposzsgás arcú, egészséges, rusztikus parasztfiú, akit törhetetlen szorgalma és nyílt természete miatt Vanay nagyon szeretett s az ő ajánlatára vették is föl, meg egy magas, nyurga fiú, aki hosszú haját viselt, bajuszát borotválta és a füle előtt kis barkót eresztett. Ezt Andainak hívták, két hónapja volt csak az intézetnél és idősebb volt Vanaynál, aki ki nem állhatta bizalmaskodó modoráért.

Mindnyájan dolgoztak. Csönd volt.

Ekkor egy fehérruhás hölgy libbent be az ajtón, odalépett a

farács ablakához, amelynél Vanay ült és komoly, hivatalos hangon mondta:

— Az igazgató urat keresem.

— Még nincs itt. Tessék helyet foglalni, — felelte Vanay és egy nádfonatú padra mutatott, amilyen több is állott egymás mellett a fal hosszában.

A leány megbiccentette a fejét és elfogulatlanul leült. Nyugodtan ült, mintha semmi más dolga nem volna, és az ernyőjén babrált. Vanay többször odapillantott rá. Megnézte fehér ruháját, a kék szalagot a derekán, a fehér madeira napernyőt, amellyel játszadozott és csodálta a nyugalmát.

— No, én az ő helyében nem tudnék ilyen nyugodtan ülni, — gondolta magában, mert sejtette, hogy ez az a lány, akit a nemrég fölállított zálogház részére föl akarnak venni. Tegnap, vagy tegnapelőtt ment el neki a levél... Lantos Kornélia... Úri-utca... Ejnye, hányas szám is?

Odament a másolókönyvhöz és megnézte: Úri-utca 9.

— Engem jobban izgatna egy új állás, — gondolta. — De milyen babaarcú! — tette hozzá aztán.

Csakugyan babaarca volt. Fínom pirosság futotta be a két orcáját s ez a pirosság, a nyak fehérsége és a mélytűzű, élénk, fekete szem között szinte természetellenesnek látszott. Szája mogyorónyi és kissé duzzadt volt, mint valami édes, érett, bönedvű gyümölcs.

Vanay több ízben is rajtakapta magát, hogy abbahagyta a munkát és a leányt nézegette. Rándított egyet a vállán és szigorúan azt mondta magának: Nem tetszik... Hát minek nézed? És erős elhatározással fogott újra a munkához, mert öt órára készen akart lenni mindennel, hogy kimehessen még jókorán a korzóra.

Andai mögötte ült és épen nagy szakértelemmel puhított egy száraz cigarettát a tenyere alatt az asztalon. Morogva mondta:

— Már igazán jöhetne az öreg! Mostanában mindig hatkor kerül aláírásra a posta!... Az ember sétálni se mehet...

Senki se felelt neki.

Totyakos, öreg úr lépett most be az ajtón. Szükreszabott nadrágja hosszú volt és harmonikaszerűen gyűrődött lefelé. Csak a cipősarkokba belesrófolt gombos sarkantyúk védték, különben a földet söpörte volna a két nadrágszár.

— Szervusztok, jónapot! — mondta nyafogó orrhagon, és felüjt arcát a pénztáros ablakába dugta. — Nincs még itt a Stempfer?

Mind a négyen alázatosan köszöntek és hozzátették: méltóságos úr! Mert ez volt az intézet elnöke, nyugalmazott ezredes, aki itt kama-toztatta a pénzt és naponta négyszer-ötször is bejött «szétnézni», ámbár jóformán semmi dolga se volt.

A pénztáros bizonyos bajtársi bizalmassággal, mégis illő reve-renciával említette meg, hogy a várakozó hölgy is Stempfer igaz-

gató urat keresi és talán ő az, akinek tegnap a zálogház ügyében írtak.

— Á, igen, igen? — hápogta az elnök úr, és Lantos Kornéliához sietett, bemutatkozott, megint azt motyogta: — Hát igen, igen? Tehát kegyed az, kisasszony? Tessék bejönni ide, az igazgatósági szobába, mindjárt jön az igazgató úr...

Lantos Kornélia mosolygott, bement a másik szobába, amelynek ajtaján üvegtábla hirdette: Igazgató, s amely olyan szűk volt, hogy hárman csak elfértek benne, de a negyediknek már egyik lábával az ajtó küszöbén kellett állnia.

Mind a négyen nézték Lantos Kornéliát, amint mosolygott és belibegett az igazgatósági szobába. Andai mindjárt megszólalt, ahogy az ajtó becsukódott.

— Jó nő! Sokáig tudnám szeretni!

Az öreg katona sóhajtva ült a pénztárba, Vanay egy kis megvetéssel nézett Andaira, aztán hosszan kibámult a nagy üveglakon át a szomszédos kávéház terraszára.

— Jóképű zsidó lány! — mondta most Levél Ambrus, a pirosképű kolléga.

— Zsidó?! — hökkent meg Vanay.

— Az hát. Nem vetted észre? — erősítette a pirosképű.

— Mindegy, én mégis tudnám szeretni, — szólt közbe Andai, aki maga is zsidó volt.

Mindnyájan mosolyogtak. Vanay a pénztárhoz fordult.

— Mit gondol, pénztáros úr: csakugyan zsidó ez a lány?

— Lehet, — felelte az öreg úr. — Lantos, az lehetett Löwy is valamikor...

— De Kornélia!

— Arra ma már semmit se lehet adni!

Vanay tündödvé csóváltgatta a fejét.

— Nem azért mondom... Mert nekem nem tetszik, — de nem hittem volna! — mondta és visszament a helyére.

Stempfer igazgató a közjegyzővel együtt jött be pár perccel négy után a hivatalba. Hangosan köszönt, nagy, cvikkeres, vörös fejével szívélyesen bólogatott és úgy tessékelte előre a közjegyzőt. Egy váltó óvatolásának formáit intézték el, Vanaynak is bele kellett szólni a dologba, mert a váltótárcát is ő kezelte. Röviden végeztek, aztán az igazgató bement a szobájába.

— Á!... Á!... Itt van végre! — hallatszott az elnök hápogása. — Én már khucu... khuc... khurizálni kezdtem a khi... khi... khisasszonynak, khucu... hucu... hogy ne unatkhuc... khozzék, — nyögte ki folytonos köhögés közben.

Aztán csak halk beszédmoraj szűrődött ki az ajtón.

Egy negyedóra múlva kijöttek mind a hárman. Az igazgató a kisasszonyt már mint a zálogház vezetőjét mutatta be a hivatalno-

koknak és átment vele a zálogházba, amely a szomszédos teremben volt.

Lantos kisasszony természetes közvetlenséggel fogott kezét mindekivel, mosolygott, a foga elővillant, de a tekintete egyikén sem állott meg. Arra gondolt, hogy : sikerült ! Hálistennek megkapta az állást ! Egyedül lesz, jóformán a maga ura, ha sok felelősséggel is, ez mégis jobb, mint holmi magáncég irodájában, ahol a főnök minduntalan bizalmaskodik . . . Ez a két öreg itt nem veszélyes, a fiatalok meg !

Vanay, amikor kezét fogott a kisasszonnyal, kicsit ceremóniás akart lenni, hogy a lány figyelmét magára vonja. Mélyen meghajolt és erősen, komolyan az arcába nézett. A kisasszonynak ez nem tűnt föl. Vanay azonban jól megnézte közelről is, és megegyeszer megállapította magában :

— Babaarcú . . . Van valami furcsa benne . . . De nem csúnya.

Aztán megint a munkájába mélyedt. Egy váltót nézegetett s megint följegyzett magának valamit.

— Ez a Brettstift majd megint prolongálni akar holnap, pedig már tavasszal be kellett volna váltania a váltót . . . Bánom is én . . . Majd szólok a dirinek, — gondolta.

Ekkor egy kezét érzett a vállán. A farács előtt a bátyja állott.

— Janikám, gyere csak, — mondta István. — Sürgőnyt kaptam otthonról . . .

Janika érezte, hogy a vér leszalad az arcánól. Ilyen szokatlan időben sohase kereste föl a bátyja. És miféle sürgöny lehet az?

— Baj van?

— Olvasd csak, — szolt a bátyja és átnyujtotta a papírt.

István fiatal kapitány volt, tíz évvel idősebb Janinál. Fölindultan dörzsölte kissé borostás állát.

Janika belenézett a papírba. Aztán egymásra néztek. Sápadtak voltak mind a ketten.

— Ó, apa ! . . . Ilyen hirtelen . . . Szegény apa ! — mondta sutogva. — Úgy-e, agyszélhűdés? Mit gondolsz? Nem is lehet más. Nálunk mindenki így végzi, mindenki ! Grósz is így halt meg, nagypapa is, meg a túróciak is mind, mind ! . . .

István idegesen vonta a vállát, amiből Janika mindjárt megérezte, hogy István mást várt tőle ebben a percben, könnyeket, zokogást, vagy mit, de nem efféle fecsegést. Rögtön elhallgatott. István meg határozatlanul nézett körül, csontos arcán megfeszült a bőr, és látszott, hogy mondani akar valamit. Mint idősebb, csakugyan szeretett volna valami vigasztalót mondani az öccsének, de nem jött megfelelő szó a nyelvére. Csak kisvártatva szólalt meg.

— Van-e pénzed az útra? — kérdezte szárazon, szinte kötelességszerűen.

Janika bólintott.

— Talán futja . . .

És arra gondolt, hogy inkább a sógorától, vagy a nővérétől kér, ha nem futná. Mert most már mind a három testvér itt lakott, az alföldi nagy városban. Előbb Juszti ment férjhez Dobos Ádámmal, aztán Janika jött ide iskolára, majd Istvánt helyezték át s most már az is nős volt, sőt kis fia is született néhány hét előtt. Azonban Istvánnal csak úgy tíz év távolságából szerették egymást, mert gyerekkorukban s az iskolák idején nagyon keveset voltak együtt, hiszen István már igen korán elkerült a kadétiskolába. Végtelenül jó, derék fiú volt István, de a jó szívét mindig az uniformisában hordta, és mindig katonát mutatott, aki szigorú és meg akarja törni a renitenseket. Nehezen értették meg egymást Janikával.

Szüldik a Felvidéken laktak, a garamparti Véghalomban, ahol apa bíró volt. Maga kérte az áthelyezést oda, hogy közelebb legyen a túróci s a zólyomi rokonsághoz, de a felesége csak kelletlenül követte annak idején és sohasem érezte jól magát odafent. Ugyan mi lesz most anyával, mit fog csinálni? — gondolta Janika, de nem merte István előtt szöbáhozni a dolgot, mert egyik kérdés a másikba kapcsolódott, egész gordiuszi csomó volt itt, és anyja után őt érintette a legmélyesegesebben az apa halálával bekövetkezendő változás.

— Jusztinál voltál már? — kérdezte aztán Istvánt. — Tudják már?

— Voltam. Úgy beszéltük meg, hogy a reggeli gyorsal utazunk. Pedig én már a ma esti személyvonattal szerettem volna elindulni, de annak oly rossz a csatlakozása, hogy nem sokat nyernék vele...

— Ádám is jön?

— Jön. Miért ne jönne? A gyerekek elég nagyok már és szeretik Bertát. Rábízhatja őket. Jól meglesznek... Jusztinak nem kell aggódnia értük.

— Persze, persze! — vágott a szavába Janika, azon való örömeben, hogy István olyan fesztelenül beszél most vele. — De nem beteg az a Bertácska? — kérdezte akaratlanul is kitérően, mert egyszerre elébe tűnt Ádám húgának sápadt arcocskája.

István összeszorította a fogát, az arcán megint megfeszült a bőr, és mintha nem hallotta volna öccse kérdését, azt mondta:

— Persze Icát, a kis babával nem vihetem magammal... Nem is férnék el anyánál.

Janika zavarodottan bölintott és nem mert már semmit szólni.

— Hiába minden — gondolta. — Isti nagyon hasonlít apához! Nem tudjuk mi egymást soha megérteni...

A szomszéd terem ajtaja megnyikordult, István odanézett és összecsapta a bokáját. Az elnök úr totyogott feléjük.

— Szervusz Isti! Szervusz!... No, mi ujság?

István elmondta az ujságot.

— Ne beszélj! — kiáltotta az elnök meglepetten. — Matyi meghalt? Az én jó Matyi barátom?... Ejnye, ejnye! Hiszen még fiatal ember volt, mi?

— Ötvenhat.

— Mondom! . . . Nohát, ez borzasztó! Fogadjatok részvételem. Azzal kezét nyújtott és szívélyesen bólogatva, mint aki jól végezte dolgát, tovább totyogott.

István haragosan nézett utána. Látni lehetett a rágóizmai játékát az arcán, amint a fogait össze-összepréselte. Aztán rövidesen elbúcsúzott Janikától.

II.

Miután szabadságot kapott az igazgatótól, körülményes magyarázatok közt adta át a munkáját Levélnek.

— Brettstift miatt külön is szólj a dirinek — mondta ötödször is, már az ajtóból, mikor elindult.

— Jó, jó — mondta Levél és mosolygott Vanay fontoskodásán.

Az pedig sietett, mintha valami különösen sürgős dolga volna, és szerette volna, ha az utcán szembejövők mind leolvassák az arcáról, hogy őt milyen nagy csapás érte. És szeretett volna szomorú lenni, de inkább valami frisseséget érzett magában, örömet, hogy kiszabadulhat ebből az unalmas, halott városból, ahonnan két év óta ki sem mozdult, hogy itt hagyhatja ezt a taposómalmot, ezt a bankot, ha csak pár napra is, mert már csömörig volt a mindennapok egyformaságával.

A korzó sarkán megállt. A déli órákban erős zápor verte meg a várost és a felhők még itt lógtak a házak fölött vastag tömegeikkel, amelyeket a gyöngye szél seholy tudott megtépni, hogy kivillanjon mögülök az égboltnak alkonyi zöldbe vagy pirosba mártott szegélye. Mély borulat húzódott a sétányt szegélyező platánok alá, amelyeknek eső után különösen erős, jó szaguk van. Ez a jó szag úgy áramlik a fehérkérgeű fák alatt, hogy muszáj vele a tüdőt teleszívni. Vanay is nagyokat, hosszúakat lélezett és lassan engedte ki domború melle alól a levegőt.

— Olyan a szaga a levegőnek, mint a báránybőrnek — gondolta és az izgató, erős, szinte állatian buja levegő egészen elkábította.

Az emberek gyéren szállingóztak. Némelyek, újabb zuhatagtól tartva, sietve vágtak át a korzón, amelyen az e hétre előírt holdtöltére való tekintettel a lámpagyújtogató is elkerült.

Hirtelen lekapta a kalapját.

Lantos Kornélia jött a nővérel a platánok alatt. Rögtön megismerte a nővérét is. Az magosabb, erősebb volt s ahogy a borús alkonnyatban egy pillanat rövidege alatt összehasonlíthatta az arcukat, Kornéliát határozottan csinosnak találta, míg nővére arcán — úgy látta — keményebbek és szélesebbek a rokonvonások.

Sokáig nézett utánuk, maga se tudta miért.

Valami csöndes melankólia lehelte tele a szívét.

A fehér székek az aszfalt két oldalán, mint ásító fogsorok meredtek az allé ázott platánjaira. A parkrészetek gazdag virággyai szinte meg-rázkódtak a túlon túl sok víztől, amiben ma részük volt és sóhajtván lehel-

ték jó szagukat az alkonyatba, ahol összekeveredtek az érett gerezdek messziről jövő illatával.

Fölnézett az égboltra, a gomolygó, egymásba túródó felhőkre és olyan nagy magányosság fogta el hirtelen, hogy a szíve elszorult. Eszébe jutott, hogy hároméves korában, amikor Vilma, a nagyobbik leánytestvére meghalt, Dóri néni, az öreg dadus, fölállította őt az asztal tetejére a tornácon, és onnan mutogatta neki az eget: Ott van a Vilma most már, ott van! És ő utána mondogatta és hitte sokáig. Hitte, mert akarta hinni, mert jó volt hinni mindazt, amit az öreg dadus mondott. Ó, mit adna azért, ha most is azon a fehérre sikált asztalon állhatna és Dóri néni azt mondaná neki: Ott van apa most már, ott van! — és ő hinni tudna neki!

— Ó, jaj, hinni! De nagy sor az! Mert mit tudunk, mit tudhatunk? — tündökött magában és apjára gondolt, arra, ami nem földi volt benne, az vajjon ott lehet-e túl e föllegeken, túl a csillagok világán? És mi az? Mit jelent az, hogy «lélek»? Energia az? Villamosság, amit Isten sugároz szét? Ó, soha meg nem fejthető titok, amely megfoghatatlanul száll el a testből, mihelyst az bomlani kezd, ki tud felőled valami biztosat? . . . Ó, hányan kutatják, boncolgatják, magyarázzák, és a titok — titok marad. Ezért hát vagy hinni kell, vagy gyötrődni — gondolta sóhajtva, mert már nem először hánytorgatta, forgatta a kérdéseket magában, és végül mindig oda lyukadt ki, hogy sóhajtott. És mivel ez a bizonytalanság mégis meggyötörte és kusza gondolatait még jobban összezilálta, visszatért ahhoz, ami földi volt apjában. És maga előtt látta a derék, nagy szál embert, amint hegyesre pödört bajuszát belefúrja a levegőbe, a szája meg füttyre csücsörödik és valami régi opera áriája bugyborékol finoman elő. Jobbjában kalapját lóbázza, béna balkarja meg csak arra való, hogy szürke ernyőjét, elválhatatlan kísérőjét, reáakassza.

Sok más képet is hordott magában az apjáról, de ez volt a legjobb, a legkedvesebb, mert ilyenkor, füttyörészés közben, elszálltak a gondok az arcáról, szelíd volt s nem kellett félni tőle.

— Most már aztán csakugyan gondtalan — gondolta. — Vajjon ott is füttyre áll a szája, a koporsóban?

Kövér cseppek estek az arcára. Fölrezzent. Alig lépett kettőt, már zuhogni is kezdett az eső. Futni kezdett hát, jókora, kiadós lépésekkel, szabályosan, két öklét a melle magasságába emelve. A boltok sorába érve, meglassított; jóízűen s nagyokat fújta, mosolygott is.

Egyszerre eszébe jutott, hogy kesztyűre volna szüksége, fekete kesztyűre, meg nyakkendőre is; gyászfátyol is kellene a kalapjára, meg a felöltőjére, persze, persze! Behúzódott egy kapu alá, elővette a pénztárcáját és megolvasta a pénzét. Úgy látta, hogy mindenre telik, még az útra is futja. Csak amikor már a boltban volt, akkor jutott az eszébe, hogy: Hú! a háziasszonyomnak meg tartozom még! Egészen megfeledeztem erről! . . . No, nem baj. Majd *azután*. Hiszen nem valami sok az egész.

Mert ő is külön lakott, garszon volt ; ezt kivívta magának. Persze, a szülei támogatták, az apja, mert a fizetéséből nem telt ki még ez a szegényes uraság se. De Juszti is amellett volt, hogy így legyen, hiszen ők akkor építkeztek, nyakig voltak a kis házacskájuk ezernyi gondjával, amikor Janika megkapta a sovány kis állást ; nem vehették magukhoz. Isti meg jegyben járt . . .

— De most, hogy lesz aztán? — gondolta, amíg a kesztyűt próbál-gatta a boltban. — Ki fog támogatni ezentúl? Hiszen az elnök úgy ott hagyott minket, mint Szent Pál az oláhokat, csakhogy valami halvány célzással se lehessen a fizetésemelést érinteni . . .

— Nem fest ez a kesztyű? — kérdezte a segéd-től, ép csakhogy kérdezzen valamit, mert szabadulni akart gomolygó aggodalmaitól, amelyeket vergődve fojtott magába. Mert már ott nyüzsgött a lelkében a kigyófészek, minden veszedelmével, amióta a sürgönyt a kezébe vette délután ; hiszen ez a mondat : apa meghalt, — mindent felbolygatott, ami renddé kögült, ha keserű, nehezen elviselhető renddé is, fiatal életében. Anyagi egzisztenciájának biztos alapja megingott, függetlensége kérdéssé vált, bár hiszen micsoda függetlenség volt ez ! Akár a ketrecben élő oroszláné . . .

Nem, nem akart most ezekkel a kérdésekkel gyötrődni, mert tudta, hogy mihelyst összekerül a testvéreivel, úgyis szóvá teszik mind- ezt, mivel ők *kölelességüknek* fogják tartani, hogy anya helyzetét és ezzel együtt az ő jövődjét is minden részletében meghánytorgat-hassák, kimódolják és bölcs tanácsaikkal úgy megszépekeljék, hogy aztán többet hozzá se lehessen nyúlni, akár a sündisznóhoz . . .

Keserű tapasztalatai voltak már az ilyenekben ! Emlékezett ő ! Nem tudta elfelejteni azt sem, ami akkor történt, amikor vakáció ide-jén az egész család azon rágódott, hogy milyen pályára volna ő alkal-mas és neki az ruccsant ki a száján, hogy ő *úgyis* színész lesz.

Akkor diák volt még s a színészettel azóta kacérkodott, hogy Pethes Imre játékában valami szent tisztaságot és nemességet érzett meg, ami különb volt mindannál, amit addig a színház neki adni tudott. Addig egy kicsit komédiának nézte az egészet, de attól fogva rajongó áhítattal figyelte a szó, a játék, a megelevenítés csodáját és hatalmát s maga is próbálgatni kezdte. Egyszer aztán kimerészkedett kicsi tudá-sával az önképzőkör publikuma elé s hogy sikere lett, többször is ki-állott. Az utolsó évben már ő lett az önképzőkör elnöke, díjakat nyert szavallataival, nyilvános ünnepélyek közönsége tapsolta és a tanárok, a pajtások, az ismerősök dicsérete végül is a lelkébe edzette a «szent» hitet, az «elhivatottság» büszke tudatát. De apjának hiába próbálta ezt magyarázni ! Hirtelen haragú, bős ember volt, fölemelt ököllel fenyegette, hogy «agyonveri», ha csak még egyszer hall is erről !

Anyja meg szétvetette a két karját s úgy lamentált :

— Az egy lumpélet, fiam ! Olyan pályára tisztességes ember nem mehet, nem is megy ! . . . Ó, Gott, ó Gott, hogy is gondolhatsz csak

ilyet!... Ilyen bagázs közt lássam a fiamat? A férfiak mind koldus, részeges, beteges, az asszony nép meg rosszféle... Verd ki a fejedből ezt a számárságot! Hát erre neveltünk, ezért kínlódtunk veled?

István kihúzta magát s úgy mondta:

— Erre gondolni is szégyen már! Megtagadnának, ha komédiásnak állanál be!

És amikor négy szemközt maradtak, hozzátette: Majd kigyógyítanak én ebből a gyerekbetegségből!... Taknyos kölyök! Az orrod se tudod még rendesen megtörölni s már «színészet», meg «szerelem!»... Mintha hóbertos volnál!...

Mert azt is tudta mindenki a családban, hogy ő szerelmes. Emiatt is örökké oktatásokat, figyelmeztetéseket, szemrehányásokat kellett hallgatnia, és végül már minden lépését ellenőrizték, hogy minél ritkábban mehessen Irénhez, aki a szomszédjukban lakott, Véghalomban. Gyönyörű szőke lány volt, nála vagy két és félesztendővel idősebb. Tizenháromesztendőskorában kapcsolódott hozzá, az első diákmulatságon, amelyre elengedték. Azóta is csak a vakációk alatt láthatta. Csodálatosan édes, fojtogató ének indult meg akkor benne, és a hosszú éveken át egyre szélesebben, egyre magasztosabban zengett. Betöltötte egész fiatal életét, szinte kísértetiesen áradt ki minden pórusából és lassan-lassan — úgy érezte — megdönthetetlen életcélá nőtt benne. Az iskoláit kétségbeesett elszántsággal, ájulásig ható vágyakozások és férfias nekibuzdulások között végezte el itt, a tiszaparti nagy városban, de amikor az érettségi után a felszabadulás vad örömeivel hazaszárguldott Véghalomra, a tragédia bunkója kegyetlenül homlokra vágta.

Évközben óvatos otthoni levelek hírt adtak ugyan neki Irén váratlan betegségéről, pedzették a baj tartósságát is, és a lány bécsi útját, konzultációjának eredménytelenségét is közölték vele; de mivel nem tudta volna elviselni a valóságnak ezt a kegyetlen szörnyűségét, nem akart hinni a leveleknek és nagy részüket az anyai szív előrelátó politikájának tudta be. Pedig, amint hazaért, egyszerre kitudódott, hogy a hírek igazat mondtak! Valami öröklött baj verte le lábáról Irént és eleinte ágyához, később karosszékehez láncolta. De a lelkét is megeste egy kór, mert a váratlan, előtte teljesen ismeretlen és elképzelhetetlen baj, tökéletesen összetörte és feldúlta. Csak úgy tudott valahogy vigasztalódni, hogy ezt a rá mért szenvedést *büntetésnek* vette, amellyel az Úr sújtotta «büneiért!» Gondolkozása tőhegyre fordult s már a téboly határain vitorlázott. Vallásos képzelgésekkel gyötörte magát és ájtatos tárgyú könyvekkel ápolgatta növekvő rajongását, míg egyre távolabb került a világi élettől, és egy, az ablaknál ülő viaszbábbá fonnyadva, gyógyíthatatlanul meredt az örök magasságok felé...

Még most is, annyi idő elmúltával, fáj benne ez a név: Irén. Seb volt, amelyhez hozzányúlnak. És borús estéken, amikor a lombok homályából, vagy a levegő titokzatos delejességéből ernyesztő nosztalgiaiák rohanták meg: akaratlanul is emlékezett, mint ahogy a rokkant katona

emlékszik elvesztett tagjára. A haja alatt, a fejbőrén érezte a leány anyáskodó simogatásait, ajka emlékezett, hogy megcsókolta Irén kezét és fölerezte a kis szobát, a divány sarkát, ahol rendszeren ülni szokott, a szoba levegőjét s a lány zengő hangját, muzsikás nevetését. Gyermek-álmaiban már magáénak álmodta mindezt s egy egész világot épített magának, egy világot, amely összedőlt.

Igy aztán ár- és apályként hullámozott benne a fiatalság vad lázadása és keserű lemondása. Éjtszakánként boldogtalanul zokogott ágyában és a párnákba harapta mélységes fájdalmát. Valami nagy, temetési kétségbeesés verte tehetetlenné, és már álmodni sem mert, miután a színészettől és Iréntől, fiatalsága két nagy álmától, amelyekért küzdeni, élni érdemes lett volna, örökre el kellett szakadnia.

— Dehát miért, miért? — tépelődött a lázadás óráiban. — Miért lehetett Isti az, ami akart lenni, miért mehetett Jusztii ahhoz a férjhez, akit szeretett, és miért csak engemet tiltanak el mindattól, ami a boldogságomat jelentené?

Nem tudta megérteni sorsának különös mostohaságát. De érezte, látta, hogy Isti a kedvenc, a szülők büszkesége. Ő kapott mindenkor a legtöbbet szeretetből is, anyagiakból is, bár hiszen nem voltak valami jómóduak, de amíg a Grószii pénzeszacskójából tartott, sokszor folyamodtak hozzá, és amikor Isti kikerült az iskolából, a véletlen úgy hozta, hogy ugyanabba a városba helyezték át, ahol szülei éltek. Ó, micsoda élet folyt akkor a szülői háznál! Nap nap után, hol délben, hol este, egész sereg tiszt tért be hozzájuk. Az elnök-ezredes úr akkor még elég peckes őrnagy volt és Isti parancsnoka, és nem volt elrontója semmi jónak. A konyhában mindig sütöttek-főztek, mint valami vendéglőben, a tornácon hetenkint néhány söröshordót csapoltak, míg bent zongora szólt, egyik-másik tiszt nekieresztette a hangját, vagy kiemelték az asztalt és a székeket, fölgöngyölték a szőnyeget és Jusztit rogyásig táncoltatták.

Persze, ezt az időt sokszor fölemlegették a családban később is és nem mindig szemrehányások nélkül, mert a sok dínom-dánom bizony alaposan megrágtá a Grósziról maradt kis örökséget. Dehát ez mind Istiért volt, aki betöltötte a nemzedékről nemzedékre ojtott s a szülőkben akaratlanul is ott szunnyadó előretörekvés vágyát, amely a gyermeket többre akarja segíteni, mint amennyire ő maga vitte. Az egyszerű, alacsony sorsú kisemberek unokái, akiket tanulás, szorgalom és akarat már jóval előbbre vittek intelligencia és társadalmi állás tekintetében a nagyszülőknél, István fiúkat, mivel maga is úgy akarta, katonai pályára adták, és a vidéki járásbíró már vörös stráfos pantallóban, tündöklő aranygallérral látta álmaiban elsőszülöttjét.

Jusztinak már kevesebb jutott s maga varrta stafirungjának nagy részét. Féléjtszakákat töltött a hímződob mellett, nappal meg a konyhában forgolódott, zongoraórákra futkosott, énekelni tanult és nagykeservesen kiharcolt magának néhány «Kränzchent», sőt egy-két bált is. És amikor Dobos Ádám megjelent: révbe jutott.

Janika meg, a vakarcs, az utolsó gyerek, akinek mindig István, meg apa levitézlett ruháiból telt ki a habitusa, és nosztalgiái nehéz perceiben ezért mindig valami mostohaságot érzett, — Janikára már semmi se maradt. Az örökség elfogyott, az utolsó garasokon hurcolkodtak Véghalomra, ahol iskola se volt; Istit előléptették, áthelyezték, Juszi férjhez ment, és ő maga is elkerült otthonról. A vakációk alatt otthon évről évre ingerültebbnek, mogorvábbnak látta az apját. Félelemmel telten nézett a hatalmas emberre, akit a legcsekélyebb dolog is kihozott sodrából s egy hiányzó pohár víz, vagy a kezéből kihulló ujság miatt fékevesztetten dühöngött és pokollá tette a házat. Szegény anyja csak sápadt és őszült, s hol imádkozott, hol meg számokat mormolt vértelen ajka, mert a sovány garaskákkal, amelyek minduntalan kicsusszantak a kezéből, örökké baj volt.

Janika nem szeretett otthon lenni és nem találta sehol másutt se a helyét. Az anyjáról német, az apjáról szláv vért örökölt s e kettő szilajsággal és érthetetlen nosztalgiákkal verte. Világfájdalom, szentimentalizmus, mélyre ágyazott romantika és modern naturalizmus feszítették, vagy bágyasztották a véré, amelyben a népvándorlások hontalansága kísértett, mélyen a tudat küszöbe alatt, a gátba ütköző, zabolázott ösztönök fertőző miazmaival. És az álmait nagyszerű, lobogó káprázatok világították meg, mint rakéták a majális estéjét, és velük, utánuk akart szállani, szabadon repülni, és «majd lesz valahogy!» — belevágni a világba. De nem lehetett.

Sógora előtt példálózott barátaival és elmondta, hogy Trummer Jóska, a szobrász, húszéves korában három forinttal szökött föl Pestre. Azóta megjárta Münchent, Párist, beszélt Hollósyról, Rodinról, meg a nagy koplalásairól. Most itthon van, tud már a dolgához s apja, a zsidó lisztkereskedő, aki akkoriban a haját tépte, már büszkélkedik a fiával... Ákom Feri meg órásinas volt. Cirkuszos akart lenni s egy ócska verkli után bejárta a fél várost. Most festő, Párisban van s a Julien-akadémiára jár.

— Csak egy évet, ha lehetne, — fakadt ki Ádám előtt, akit apjánál jobban szeretett — hogy körülnézhessek, megpróbáljam az erőm, vagy kitomboljam magam, mit tudom én!... Ha semmi se sikerül, visszajövök és az leszek, amit csak akartok belőlem csinálni...

Dobos Ádám megértette a fiút. Ember volt minden ízében, jóságos és bölcs, aki nemcsak az eszével, de a szívével is mért s tapintatos, de biztos kézzel nyúlt kicsihez, nagyhoz egyaránt.

Juszi megsimogatta a fejét, Ádám meg hosszasan elbeszélgetett vele. Elmondta, hogy semmi kivetnivalót nem talál ebben a szándékban, hiszen sokfelé szokásos, hogy a szülők fiaikat egy kicsit kiküldik szétnézni a világban, mielőtt pályát választanának. Hasznos és okos dolog ez, mert hogy tudjon valaki jobbat, többet produkálni másnál, ha arról a másról mit se tud?... És a színészet is ép olyan pálya, mint akármilyen más. Ép úgy kell tehetség hozzá, mint ahogy akarat, szorga-

lom és kitartás is kell. Ezek nélkül seholse boldogul az ember . . . Csak az a bökkenő, hogy hogyan is valósítsuk meg ezt a tervet?

— Én szívesen a segítségedre lennék anyagilag is, — mondta a sógora — de a házra, talán hallottál is felőle anyádtól, vagy Jusztitól, még súlyos fizetnivalóim vannak. És akárhogy számítom is, alig tudnék valamit nélkülözni havonta. Talán két-három év múlva, amikor már kevesebb terhem lesz, könnyebben segíthetlek. Most se mondok nem-et, de pozitív ajánlatot, ígéretet nem tehetek . . . Meg azután az öregek! Nagy harc volna, az bizonyos, de . . . én vállalnám. Csak a pénz, az a bűdös pénz! . . .

Mindig a pénz! amely, végzetes hatalomként, élete útját kezdettől fogva megszabta s őt magát inséges, áttörhetetlen ketrecekbe szorította! . . . Most is, amíg bevásárlásait végezte, gyűlölettel gondolt rá. Krajcáronként latolgatta a kiadásokat s ahogy az utcára lépett az utolsó boltból, egyszerre elviselhetetlennek érezte jövőjét. Szíve szinte gyulladt volt a kintől, ha rágondolt a reá várakozó nyomorúságos lehetőségekre . . .

Zsúfolt, zaklatott érzésein könnyíteni szeretett volna és gyors elhatározásával Valkó Károlyhoz indult, idősebb barátjához. Úgy kívánta okos, megnyugtató szavait, hogy szinte futva ment a lakása felé.

De nem találta otthon a festőt.

Csüggedten fordult vissza. Könnyek szivárogtak a szemébe és rettentő árvának érezte magát. S amíg óvatosan törölte szét könnyeit, nehéz sóhajtás tört fel a lelkéből:

— Apám . . . apám! . . . De hamar magamra maradtam!

III.

Telefonpóznák, szalmakazlak, őrházak, kútágasok, az egész róna-ság, szétszórt kulisszák tömegeként keringett el a rohanó vonat ablaka előtt. Juszti már egy félóra múlva panaszkodni kezdett.

— Nem bírom a vonatot, mindjárt émelyeg a gyomrom . . . Adj egy korty vizet, Ádám.

Ádám azon volt, hogy Isti kitépje csüggedt hallgatagságából, és lovakról, háborúról, politikáról, sportról kérdezgette. Janika Juszti mellett gubbasztott és idegesen leste: mikor kezdődik?

Nem kellett soká várnia. A korty vizesbor, amit a kulacsból ivott, használt és Juszti rögtön a «tárgyra» tért.

— Te, Isti! Ádámmal már megbeszéltük, hogy az lesz a legjobb, ha mamát lehozzuk. Mit is csinálna odafönt egyedül? Semmi társasága az öreg Sowas tánton kívül, halálra búsulná magát, szegény . . . Meg aztán, ki tudja, mennyi lesz a nyugdíja?

— Nem bírná abból a nagy lakást fedezni, — szólt közbe Ádám.

— Magatokhoz akarjátok venni? — kérdezte Isti feszülten, mert neki is nagy gondot okozott mama további sorsa, ő is ezt forgatta magában, mert szerette volna, hogy egy városban legyenek most már

valamennyien, de hogy magához vegye anyját, arra semmi kedve se volt. Ica öt perccel azután, hogy a sürgöny megjött, már jelezte is álláspontját:

— Nem hiszem, hogy édesanyádnak kedve volna idejönni... Pláne hozzánk! Szűk lakás, kisgyerek... Meg én se érzem magam valami jól... Talán Ádáméknál, ha a kis lakás megfelelne neki?

Isti szinte fellélezett Juszti szavaira.

— Azt hiszem, az alsó lakás teljesen meg fog felelni mamának, — folytatta Juszti. — Két utcai szoba, konyha, spájz, — fürdőszobája Véghalomban se volt, nálunk meg akkor fürödhetik meg, amikor kedve tartja. Janikával szépen ellakhatnak ott.

— Én... én... a mamával lakjak? — dadogta meghökkenően a fiú, amikor az ítéletet hallotta, mert ez az utolsó mondat, amelyet várt, amelytől remegett, ítélet volt: szabadságvesztésre szóló ítélet.

— Hát mit gondoltál? Miből akarsz ezután urizálni? — kérdezte Isti most már fölényesen, és furcsa mosollyal próbálta szavai élet enyhíteni.

— No, no: urizálni!... Ugyan miből? — mondta Ádám szelíden, hogy kiküszöböljön minden lehető szóváltást, mert egyedül voltak a vasúti szakaszban és tartott a kellemetlen folytatástól.

De Juszti elejét vette ennek és egy újabb korty vizes bor után kifejtette a mama jövőre vonatkozó terveit: Tehát mama le fog költözni a kislakásba, eladja odafönt a fölös bútorokat, és náluk csak annyit fog fizetni a lakásért, amennyi lakpénzt kap... Főzni nem főz, hanem hozatja a kosztot és bejárónét tart, aki takarít, lemosogat... Így mama független lesz a maga lakásában és mégis egy házban laknak majd, úgy, hogy amikor egyedül érzi magát, följöhet, vagy kiülhet a kertbe...

— Remélem, — mondta aztán — hogy most már Janinak is csak fölemelik a fizetését. Hucu tudhatja, hogy abból a pár garasból nem lehet megélni. Két esztendeje van a bankban, meg is vannak vele elégedve, csak lesz annyi belátása!

Hucu (ez volt az ezredes-elnök csúfneve; furcsa és örökös köhögéseért kapta még katonáéknál) említésére Isti dühösen legyintett és elmondta, hogy tegnap a bankban milyen kurtán-furcsán kondoleált.

— Ravasz vénasszony a Hucu! — kiáltotta. — Szökni fog előlünk, vagy majd azt mondja, hogy ők többet nem fizethetnek, akárhogy szeretné is, és ha nem tetszik, hát tegyünk róla!...

— Szőrmentiben kell vele bánni, — vetette közbe Ádám. — Majd én megpróbálom... Hiú az öreg egy kicsit, hát majd meglegyeggetjük... Tudod, mindenkinek van valami játéka ebben az életben, amit komolyan vesz és szereti, ha más is annak veszi. Hucu tekintély szeret lenni még olyan dologban is, amihez nem is konyít, és ezt annál inkább, mert otthon rettentő papucs alatt van...

Mosolygott. Derús szeme köré ráncocskák futottak, míg Hucura gondolt.

Isti cigarettára gyujtott; körülményesen, manírosan. Tárcaján koronás címer díszelgett, amit azért tétetett rá, hogy nemesnek tartásák, mert katonáéknál az effélet mindig megbecsülték, — de magától cigarettát vett elő, amelynek a végére rá volt hajtva a papír, hogy a por ki ne hulljon. Kisujján szentgyörgytalléros gyűrű, minden mozdulata csinált, arcjátéka is szenvelgő volt s ez most, Ádám nyugodt, természetessége, derűs fölénye mellett, szembetűnően groteszkül hatott.

— Minek csinál ilyen faksznikat, — gondolta Janika, amíg azt nézte: milyen sajtáságos ráncokba szedett arccal fújja Isti a füstöt, és észébe se jutott, hogy neki is vannak ilyen «faksznijai», amikor a bankban a komolyat adja.

Jusztin érzékeny hangulat vett erőt.

— Szegény apa! — sóhajtotta. — Nem is tudom elhinni, hogy nincs már, hogy vége... Hogy számítgatta: no, még csak ennyi és ennyi év, azután megvan a teljes nyugdíj, járhat ki majd a kedves hegyei közé, az öreg Pusztichradra, meg a nyeresznyiái völgybe... Utazgathat a rokonokhoz Túrócba és olvasgathat kedvére!... Most aztán semmi, semmi!... De mije is volt az egész életből? Küszködés, kínlódás, szegénység, munka... Alig volt pár jó napja, örökké izgult, mérgelődött... A hivatal, az előljárói, a család, minden bántotta, mindent a lelkére vett. Túlságosan érzékeny volt és hirtelen mérgű, ideges... Szegény apa!... Látod, Janikám, — mondta bölcselkedve — így van ez ebben az életben! Amíg élünk: csupa gond, munka, félelem a jövőtől minden napunk és mégis reménykedünk, hogy talán egyszer, egyszer mégis csak elmúlik ez, és könnyebben, simábban élhetünk. De nem! Az az «egyszer» nem jön el soha, hanem betesznek a föld alá és akkor már vége mindennek...

Isti is felelni akart valamit, Ádám is, de Jusztin csapongó gondolata ekkor már otthon volt, a gyerekeinél és minden átmenet nélkül így sóhajtott most:

— Ugyan mit csinálnak most az én egérkéim, a Boda, meg a Pipi? Szegény Bertus most kifejtheti gyereknevelési tudományát!... Te, Isti, — nevetett föl hirtelen — elmondtam ezt már neked?... Fényes alakok ezek a kicsik! A multkor egy fénykép került a Pipi kezébe: Lina néni profilban, Boda hallotta már apjától ezt a szót: profil és magyarázza Pipinek: Látod, ez profil! — Pipi nézi, nézi, aztán azt mondja szomorúan: Szegény *profil*, csak egy szeme van!... Én ott állok mögöttük és elkezdek nevetni, mire Boda haragosan fordul hozzám: Ojjan unintelligens ez a Pipi, magyarázd meg neki te!

Isti elmosolyodott, de a gyászra való tekintettel kissé előírászerűen, Ádám meg felnyúlt a kis kizításkéért.

— Gyerekek, — mondta — én úgy megéheztem, mintha fát vágtam volna hajnal óta... Nem volna kedvetek vagy egy csirkecombra? — s már pakkolta is ki az elemőzsiát. — No, úgy nézem, mindegyikünknek jut egy-egy comb, mert ez a Jusztin mindig ilyen szörnyszülőtteket vásárol...

— Szörnyszülötteket? — ijedezett Juszti.

— Hát! Vagy láttál már rendes csirkét négy lábbal? — toldta Ádám a tréfát.

Nevettek. Janika is felderült egy kissé és vidámodva nyúlt az ételhez. Csak Isti szabadkozott, hogy ő majd az étkezőkocsiban ebédel.

— Hát azt hiszed, hogy mi nem? — mondta Ádám és csak biztatta egyre, míg egy darab süteményt elfogadott.

Juszti is nagyokat nyelt s közben Ádámra panaszkodott.

— Látod, — mondta Janinak — ilyen ő mindig! Mindig ugrat, társaságban is, idegenek előtt is... Most szegény apa temetésére megyünk és ő megnevetteti az embert.

És tréfásan fenyegette meg urát a lerágott csonttal.

— Messzi van odáig, — felelte Ádám szelíden. — Hiszen már az utazás is megvisel, Jusztikám, hát még akkor mi lenne, ha most teljes szívvel-lélekkel nekiadnád magad a búsulásnak!... A temetés idejére már ágyban feküdnél...

Juszti bólogatott: igaz, igaz! s már beszélt is tovább, jobban mondva: hangosan gondolkozott, rapszodikusán, csapongva és olykor-olykor messzire kalandozott a megpendített témától.

— Szegény mama, — sajnálkozott most az anyján — vajjon hogy viseli el ezt a csapást? Képzelem az ijedtségét! És senki se volt mellette, legföljebb Zuzka, ha ugyan azóta más cselédje nincs. De azt megírta volna... No, kíváncsi vagyok, Marci bácsi hogyan viselkedett? — fordult Istihez.

— Marci bácsi? Nekem nagyon kedves levélben válaszolt húsvétkor, — felelte Isti. — Bizonyosra veszem, hogy mindenben segítségére lesz mamának, és ő fogja apát temetni is.

— Nekünk nem ír az öreg — mondotta Juszti hangsúlyozottan.

— Mert ti se irtok neki — hangzott Isti válasza.

— No, azt hiszem, hogy velem már akkor végzett, amikor lutheránushoz mentem feleségül! És amikor megtudta, hogy áttértem én is a férjem vallására, mert megtudta, de hogy kitől, azt nem is sejtem! akkor bizonyosan «kitagadott» és lehet, hogy most meg se fog ösmerni, pedig «mein Unikumnak» hívott mindig!

— Engem is «kitagadott» — szólalt meg most Janika.

— Téged? Hát miért?

— Mert Irénhez jártam — vallotta pirulva — és odajárt a «tanár úr» is, az ő Paulin kisasszonyának a bátyja és a tanár úr példálózott, célozgatott... szóval Irént magához akarta csábítani gazdaasszonynak. Nem számolt azzal, hogy úrileánnyal van dolga. Irén aztán szólt nekem, én meg mindig kilestem a tanár urat és előbb ott voltam Irénnél, mint ő; így aztán sose lehetett egyedül vele. Szólt hát Marci bácsinak, az meg berontott hozzánk és apa előtt nagy patáliát csapott: — Hát így neveled a fiadat? Ez a jövő nemzedék?... — Apa csodálatosképen a pártomra állott, és azt mondta, hogy az ő beleegyezésével járok Irénék-

hez, mama meg azt vágta oda, hogy szégyelje magát a tanár úr, aki pap létére jár kurizálni a lányoknak. Képzelmek Marci bácsi felháborodását! Harminchárom redő szaladt végig az arcán, udvariasan hajlongani kezdett, aztán kijelentette, hogy «veszi rólam a kezét», és hogy végtelenül sajnálja, amiért csak ilyen későn ismerheti meg bátyja és sógorője érzelmi világát...

— Látod! Látod! — mondta Juszti diadalmas hangsúlyozással. — Ez az ő igazi arca!... Ohó, ösmerem én jól az öreget, nagy jezsuita!... De az igazi intrikus mégis Paulin kisasszony, az az ujja köré csavarja az öreget... Már azt se nézte jó szemmel, hogy apát odahelyezték és amikor észrevette, hogy mama kissé hűvösen bánik vele...

— No, ezt nem csinálta valami politikusan a mama — szólt közbe Ádám.

— Nem? Tán kezét csókoljon egy papgazdaasszonynak? — háborgott Juszti.

— Nincs itt kézcsókról szó, de jobb az embernek barátságos lábon élni az embertársaival, mint haragba lenni velük.

— Ezt te meg tudod csinálni — felelte Juszti beismerően. — Áldott jó természeted van... De elvégre mamának is igaza volt, mert aki olyan kényes helyzetben van, az szolgálja meg a tiszteletet, az elismerést, de ne követelje azt ki előre.

Juszti most részletesebben kezdte ismertetni a «tényállást»; elemében volt, ha családi ügyeket tárgyalhatott. Janika olykor-olykor helyeslően bólogatott, Ádám meg akaratlanul is válaszgatott. Csak Isti ült némán, idegesen s szaporán szívta a cigarettákat. Nem akart vitába elegyedni, bár majd kitört belőle a harag és nehezen türtőztette magát. Bántotta őt, hogy Juszti kíméletlenül szellőzteti a nagybácsi dolgait, aki végre is Isten szolgája; mert lelkében makulátlanul ragyogott az Isten, Király, Haza szentháromsága, és tiszteletét ezek szolgáira, is átvitte. Káromkodni ép úgy káromkodott, mint a katonák általában, de nyakában Szűz Mária-érmecskét hordott, éjjeli szekrényén miniatűr Szent Antal szobrocska állott, gyűlölte a zsidókat és szívesen vette, hogy felesége még olyik hétköznapon is elment a templomba.

Bár Juszti láthatóan neki beszélt, hirtelen fölkelt és kiment a folyosóra; ott harapta össze a fogait nagy idegességében.

Juszti azonban a következő pillanatban már megint apán sajnálkozott, mert nyíltsága, szókimondása volt az oka, hogy csak járásbírói rangig vitte; tudását, szorgalmát, feddhetetlenségét mindenütt respektálták, de mit ér ez? — sóhajtotta — az ilyen jellemet csak kihasználják, de nem becsülik meg. — Tanulj meg hízelegni, Janikám — mondta bölcs tanácsként — és ne felejtse el soha: Ne szólj szám, nem fáj fejem!

— Ejnye, fiam — szólt közbe Ádám mosolyogva — de szépen tudod! Csak az a kár, hogy magad is meg nem tartod...

Juszti talán nem is hallotta Ádám szavait, mert hirtelen így szólt:

— Tudod, Ádám, arra gondolok, hogy nem lesz valami nagyon

kellemes, ha szegény mama ott lesz majd a közelünkben! Sok rigolyája van neki, és attól tartok, hogy mindenbe bele fog avatkozni...

Már a hegyek közt kanyargott a vonat. Idegenek is ültek a fülkében, Juszti mégis elszunnyadt. Isti a Pesten vásárolt ujságokat böngészte, Janika meg a folyosón áldogált a sógorával.

A friss erdei levegő keményen vágódott be a nyitott félablakon és az otthon érzését fújta a lelkébe. Bár az Alföldön született s ott járta iskolái legtöbbszörét, valahogy mégis ezek a zöldüstökű csúcsok, szelíd lankák, nyers sziklafalak, düledező várromok kiáltották széjjel benne azt az örömet, amelyet csak ott érez az ember, ahol igazán otthon van.

De a szorongás is ott fészkelődött a lelkében s ahogy hazafelé közeledtek, mind nyugtalanabb lett. Az apjára gondolt, aki hat szál deszka között fekszik már s amíg élt, talán maga is azon tépelődött, hogy mi ez az élet s vajjon mi következik utána?

— Ugyan tudja-e már most?

A sógorához fordult nagy kétségeivel.

— Nézd, Ádám — kezdte bizonytalankodva — ha úgy elgondolom, hogy egyszer meg kell halni és nem tudjuk: mikor? ... Hogy ilyen bizonytalanságban kell élni ez alatt a gyönyörű nap alatt ... És egyáltalán, hogy halálra vagyunk ítélve ... Nem fáj ez az embereknek? Nem gondolnak erre soha? Én azt hiszem sokszor, hogy ebbe a gondolatba bele kell örülni!

Dobos Ádám szelíden mosolygott.

— De nagy fába vágta a fejszédet, János! Tudom, így szokott ez lenni az emberrel ebben az időben; törö a fejét, olvas, filozófusokat faggat, kételkedik, gyötrődik mindaddig, amíg rá nem jön, hogy hiába- valóságra pazarolta az erejét, mert ezeket a nagy kérdéseket sohasem lehet filozófiával megfejteni ... Ezeket csak a hit oldja meg. Hit nélkül vergődés az élet. Hinni kell abban, aki megteremtette és elrendelte az életünket, akinek a halálunkkal is célja van és azután is gondoskodik rólunk.

— Hogy te ezt ilyen nyugodtan mondod ... Nem értem. Hát sose érezted, hogy milyen szörnyű ez a bizonytalanság? Hogy semmit se tudsz arról, ami veled az életben történni fog és arról se, ami *azután* következik?

— Nem fontos ...

— Nem fontos! Hogy mondhatasz ilyet! Hisz azt se tudod, hogy miért vagy, miért lettél? ... Két ember mámoros percei a világba löknek valakit, akire aztán negyven, ötven, esetleg nyolcvan év szenvedése vár ... Tessék élni! — mondja a természet és te a lábodon se tudsz állani, azt se tudod, mi az: élni, és ezt életed végéig se tudod meg ... De meg aztán úgy kényszerít rád az élet formáit, amint ezt a szülőkre a nagyszülők is rákényszerítették. Hát mondd: nem természetes-e, ha

az ember később, amikor nagy küszködések után valahogy öntudatra ébred, egyszerűen öngyilkos lesz és akkor válik meg ettől a nem kívánt élettől, amikor akar? Hiszen a teljes önrendelkezést már az biztosítja, hogy nem kértük, nem akartuk az életet . . .

Ádám csillogó szemmel nézte a szenvedélyesen beszélő fiút.

— Sok helyütt bele lehetne kötni a szavadba — mondta gyöngéden — de magad is rá fogsz jönni arra, hogy hol véted el a dolgot. Most csak arra figyelmeztetek, hogy azok a «mámoros percek» is eleve elrendeltettek. A szülők csak szervei az életnek, végrehajtói a természet parancsának, és a magban is ott él már az eleve elrendelés, amellyel nem lehet vitatkozni.

— Hisz ez az! — mondta élénken Janika. — Nem lehet vitatkozni, mondd. De akkor az eleve elrendeléssel szembe szegezem a magam eleve elhatározását és egyszerűen kiugrom ebből a világból!

— Akkor felöled ez is el van rendelve — felelte Ádám. — Mert minden el van rendelve már előre, még az is, hogy mi ketten most erről beszélgetünk.

— Nem, nem! Az lehetetlen! — tiltakozott Janika. — Hát ilyen aprólékosnak, ilyen kicsinyesnek tartod a Mindenségek Urát?

— Azt hiszem, — mondta kis vártatva Dobos — hogy jó volna, ha egyidőre szögbe akasztanád a filozófusokat és anatómiával, élettannal foglalkoznál. Talán lesz a barátaid közt orvostanhallgató is, aki egyben-másban segítségére lehet . . . Majd, ha megösmersed az emberi organizmus csodálatos fölépítését, az élő sejt bámulatra méltóan pontos kémiai munkáját, ha fölgondolod majd, hogy a csak mikroszkóppal látható spermium, épen az eleve elrendelés erejénél fogva, magában hordja mindazokat az erőket és képességeket, amelyek egy emberi test fantasztikus összetettséggű épületének a fölépítéséhez szükségesek, akkor talán nem fogod olyan megbotránkoztatónak találni a «Mindenségek Urának ezt az aprólékosságát», és talán megpróbálsz hinni az eleve elrendelés csodájában is . . .

Janika a fejét csóválta.

— Neked bizonyosan igazad van — mondta önmagával elégedetlenül — és én mégse tudok úgy gondolkozni, mint te. Pedig szeretnék. De nem tudom, miért van ez így.

A mozdony éleset sivített: alagútba futott be. A nyitott ablakon émelyítő, fojtó kőszénfüst áramlott be, Janika az ablakhoz ugrott, de nem tudta fölhúzni. Ádám próbálkozott meg hát vele. De mire sikerült, már kint is voltak az alagútból. Prüszköltek, köpködtek. Jusztí kiszólt hozzájuk.

— Már itt vagyunk a Nagy-Krivány aljában, egy-kettőre otthon leszünk.

Szedelőzködni kezdtek.

IV.

A nap már a körmöci hegyek mögé bukott, csak a pirosuló égbolt mutatta helyét, amikor kocsijuk végigrobogott a városon. Egy szűk utcában valaki bizonytalanul emelte kezét a kalapjához. Irén ablakából lámpafény világolt, Janika gépiesen nézett oda. Csak szorongást érzett. — Ez volna a gyász érzése? — kérdezte magától és nem tudta, miképpen kell majd viselkednie. Az, hogy a temetési szertartáson előtérbe lép majd az egész gyászoló család, hogy megszokás-szentesítette fájdalom-kitöréseket várnak majd tőlük, kellemetlen érzést keltett benne.

— Csak ne bámulnának! — gondolta, amikor kiléptek a kocsiból.

Anya a lépcsőn várta őket. Mintha megfogyott volna, vagy csak a fekete ruha mutatta soványabbnak? Szája körül két mély ránc, fájdalom szeme vörösre sírva, haja már sárgulón fehér.

Sírás, ölelkezés. Anya Istire borult: Édes fiam!... Édes gyermekeim!

Zuzka a csomagokkal vesződött, ők meg, mintha vezényszóra törtenne, egyenest a halott szobájába indultak. Anya rögtön zokogni kezdett, fel-felcsuklott, míg Ádám szelíden ki nem vezette. Juszti letérdelt és imádkozott. Janika meg csak nézte, nézte az apját.

Apa arcán semmi változás nem volt, mégis úgy érezte, mintha idegent látna. Amióta az élet, ez a megfoghatatlan valami, elszállott belőle, hiányzott valami erről az arcról. Ktartóan kíváncsian, nézte. — Ha megmozdulna, haragosan összevonná a szemöldökét, ha szája kiáltásra nyílna, szeme villámlana, akkor ő volna — gondolta. — De ez nem ő, ez csak volt. Aminthogy a fénykép sem ő. Hova lett, hova ment az, ami ő volt?

A vacsoránál mesélte aztán anyja:

— Mert az ebédnél történt, kedden délben... Hiszen tudjátok, azon a helyen szokott apa ülni, ahol most te ülsz, Isti... Hát leülünk, hozom a levest, jó marhahúsleves volt... Apa haragos volt valamiért, nem tudom... Tán valami idegesítő tárgyalása lehetett s amilyen vérmes, nagymérgű ember volt, szegénykém, hát csak nyelte a levest s a haragot is magába. Még kérdeztem is: Mi bajod? De nem felelt. Azt se mondta, hogy ízlik-e a leves. Pedig kedvire való volt, tudom, de talán azt se tudta, hogy mit eszik... Sokszor volt így, amikor dühös volt, hogy nem is tudta, mit tesz a szájába... Hát aztán behozza Zuzka a húst, én kiosztom és föl-vágom az ő részét is, hogy ne kelljen a rossz kezével kínlódnia, de mingyárt az első falatnál lehullik a keze, mint valami vasdarab.

— Nem bírok enni — nyögte Juszti.

— A csörömpölésre felsikoltok — folytatta anyja — látom, hogy eldől... Felugrok segíteni, de nem bírok vele... Majd engem is a földre rántott... Kiabálok Zuzkának, de az ijedtségtől alig tudtam beszélni... Szegénykém ott feküdt a földön, az a hatalmas ember... És hörög és

nem mozdul... Alig tudtuk a díványra emelni... Semmi erőm se volt... Csak Zuzka...

Fájdalmas-kényszeredetten hallgattak. Anya keze remegett, amint a szemét törülgette.

— Mindjárt meg is halt? — kérdezte Juszti.

— Nem, nem mindjárt. Még éjfélig élt... Az orvos... Mert Zuzka tüstént orvosért futott... A Feuerstein aztán vizet hozatott a dézsába, a kancsót megmerítette és a vizet az arcába öntötte... De erősen, mintha verte volna: így ni! — mutatta és lihegett az izgalomtól. — Az úgy hallatszott, mintha kötéllel verte volna szegénykémet... Borzasztó volt!... Apa meg nyögött, mert fáj neki, de csak a félszemét tudta kinyitni és azzal könyörgött, hogy ne bántsuk... Én kiolvastam a szeméből, hogy szenved, és az olyan borzasztó, hogy az ember nem tud segíteni!...

— De hát mért csinálta ezt az a buta zsidó? — kérdezte Isti.

— Meg akarta menteni, és sürgős volt... semmije se volt kéznél... Ó, nem lehet semmi rosszat mondani Feuersteinra, jó doktor az, mindenki szereti, de hát apán már nem lehetett segíteni, pedig egy óráig verte azzal a vízzel... Csak úgy szakadt róla a veríték... És az egész dívány, az egész szoba csupa víz volt, máig se száradt még föl... Apa meg csak kotorászott a mellén a jobb kezével, mert baloldalon érte a szél... Csak kotorászott, szerette volna fölemelni a kezét, de már az se ment... Én úgy sírtam, azt hittem, hogy belehalok... De azért beszéltem hozzá, vigasztaltam... Feuerstein aztán elment, de mindjárt visszajött és egy injekciót adott apának, később még kettőt... Este kilencig itt volt. Azt mondta: Nem tudom megmenteni, pedig mindent megpróbáltam. Végtelenül sajnálom, mert kevés ilyen becsületes, igazságos embert ösmertem életemben, mint amilyen a bíró úr volt...

Megtörülte a szemét, az orrát és szipogott. Halkan mondta, mint valami epilógust:

— Aztán elküldtem Marci bácsiért, hogy adja föl az utolsó kenetet...

Valaki csozzant az ajtó előtt, aztán kopogott. Sovas tánt lépett be. Kalapján a strucctoll úgy lobogott, mint a halottaskocsi lovain a tolldísz. Fűrge öreg nénike volt, roppant megilletődött arcot vágott, tartani lehetett attól, hogy tüstént megered a könnye. Körültipegett mindenkihez, kondoleált, aztán leült, összetette a kezét a hasán és azt mondta halkan:

— Aber so was!

Isti bosszúsán nézett rá. A szemébe ez volt írva: Minek toladott most ide ez a vén banya?

— Ó, ez a jó lélek, — áradozott anya — ő vigasztalt, ő tartotta bennem a lelket... Istenem, sokszor azt se tudtam, hogy hol a fejem! — és megszorította Sovas tánt kezét.

— De hiszen borzasztó is volt... Olyan hirtelenül jött... Én nem is tudtam volna meg semmit, ha Zuzkát el nem fogom az utcán... De hányszor mondtam szegény férjednek, hogy ne bosszankodjék, fűtyüljön a világra, legyen jókedvű, mert csak az egészségét teszi tönkre az örökös mérgeledéssel... Igaz, hogy elnyomták, maga az elnök volt a legnagyobb ellensége, mert nem hagyta magát befolyásolni, de hiszen a világ nem változott volna akkor se, ha ő nem olyan rigorózus, ha nem dolgozza agyon magát... Csakhogy vele nem lehetett beszélni... Most aztán... aber so was!

Ádám ásított egyet titokban, Isti, fintorokat vágva, fújta cigaret-tája füstjét. Mindnyájan fáradtak voltak.

— Az én szegény uram is, — szaporázta a szót Sowas tánt — csakhogy én nyolc évig kínlódtam vele, nyolc hosszú esztendeig, mert tudóbaja volt a szegénynek. Ó, milyen szekáns volt, semmi se tetszett neki, és folyton azzal vádolt, hogy én ölöm meg, én!... Mondtam is Teréznek: boldog lehet, hogy ilyen hamar átesett... és apa se szenvedett sokáig... Én nyolc évig!

A lépcsőn nehéz lépések recsegték, és Zuzka hangja énekelve kun-korodott föl odakint:

— Pochvalen Jézsis Krisztusz!

— Marci bácsi jön! — mondta anya.

Feszengtek.

Széles, ünnepélyes ráncokba szedett arccal lépett be, gyorsan, biztosan mozgott, szeme villogott és mindig résen volt; ha beszélt: arca többet mondott, mint szavai, ha hallgatott: ajka fonálvékonyra préselődött. Tekintélyes, köpcös alak volt, csupa indulat, akár a szomszédban kiterített bátyja, de ő már szónoki, sőt színészkedő mozdulatokba kötötte indulatát, szavait hatástkeresően rakta össze és arcjátékával mindenki figyelmét magára tudta irányítani.

Leereszkedő meghatottsággal csókolta meg a három testvért, és mozdulatában megbocsátás is volt Jusztit és Janit illetően, mintha csak azt mondta volna: Most fátyolt vetek a multra.

— Hát megjöttetek, kedveskéim? Bizony fatálisan szomorú, hogy ilyenkor tudunk csak összekerülni... De azért jó színben vagy, kedvesem, — mondta Juszti arcát megsimogatva.

— Ó, Marci bácsi már el is felejtette talán, hogy azelőtt «mein Unikum»-nak szólított, — mondta Juszti mosolyogva, de némi éllel. — Most látom csak, hogy mennyire múlik az idő!...

A nagybácsi nem felelt szóval, de jobb szemöldökét felrántotta, ami által arca igen csúfondáros és gúnyolódó lett, fejét szelíden megcsóválta és olyan pillantást vetett Jusztira, mintha csak azt mondta volna: Kötődni akarsz velem? Vigyázz, megjárhatod!

Janikát vette elő, aki próbált a csókja elől elhúzódni, mert irtó-zott attól a csipetnyi fehér nyáltól, amely nagybátyja valamelyik szájszögletében jóformán mindig ott volt.

— Hallom, hogy szép előmenetelre van kilátásod a bankban és igen megkomolyodtál? — mondta kenetteljesen és Janika megértette: Irén iránti szerelmednek már befellegzett és most már nem zavarod köreimet. — De én is gondoltam ám rád, és mert nem tudom, hogy meddig szól a szabadságod és mikor tudunk majd ezeken a szomorú napokon megint találkozni, hát nem válogatom sokat az alkalmat, hanem mindjárt oda is adom neked.

Ezzel egy takarékpénztári betétkönyvet halászott elő reverendája mély zsebéből és átnyujtotta Janikának.

Meglepődve figyeltek oda mindnyájan, mert ilyen generózusnak soha még nem látták. Janika el is pirult és meleg szavakat keresett, hogy megköszönje az ajándékot, mert a béke jósága buzgott föl szívében.

— Ha megnézed a dátumokat, megláthatod, hogy régen tartogatom már ezt a csekélységet neked. Ez ugyanis a tejpénz, amit sohasem akartam elfogadni szüleidtől, — mondta most jelentősen a nagybácsi.

Persze, hogy régi dolog volt ez s egyben kellemetlen emlék is. Mert Vanayék sosem akarták ingyen elfogadni a följánlott tejet és az árát havonta mindig átküldték a parókiára, csakúgy, mintha idegentől vásárolták volna. Marci bácsi protestált ez ellen egy darabig, mindenféle érveléssel előhozakodott és végül azzal is kirukkolt, hogy Paulin kisasszony is így kívánja, mivel az a napi egy liter tej igazán nem játszik szerepet. A valóság az volt, hogy az egész tejpénz Paulin kisasszonyt illette, aki nagy ellenszenvvel viseltetett Vanayék iránt és nem akarta elfogadni ezt az ő kezükből származó pénzt. Így hát Marci bácsi nem tehetett okosabbat: takaréka rakta. Az összeg jelentéktelen volt, mivel Vanayék alig egy félévig hozatták tőle a tejet.

Dobos most ott ült Vanayné mellett és az átköltözés tervét adta elő. Vanayné, akit minden változás mélyen megrendített, csodálatos nyugalommal fogadta a tervet, és mintha csak Marci bácsinak akart volna válaszolni, így szólt:

— Én már kevéssel beérem és boldog leszek, ha a közeletemben lehetek. Hiszen nincs nekem rajtatok kívül senkim a világon... Itt is olyan elhagyatottan éltem... ha Sowas tánt nem lett volna, meg Zuzka, tán még a szájam is összenőtt volna.

Most Isti is beleszólt, Juszi is hívogatta, hogy milyen jó lesz, most már mindnyájan együtt lesznek, kár, hogy apa nem érhetette ezt meg, de ők majd kárpótolni fogják. És ott vannak az unokák is! Boda és Pipi, milyen helyesek már, Isti fiacskájában is elgyönyörködhetik. Egész nap sétálhat ide-oda, hol az egyikhez, hol a másikhoz, hiszen Janikát nem kell dajkálnia, megáll az a maga lábán, és esténként majd összeülnek, hogy elmondják: ki mit csinált, látott aznap.

Sowas tánt fájdalmas húrokat kezdett pengetni, de végül ő is csak azt mondta, hogy ez lesz a legjobb megoldás és anya már-már boldognak érezte magát, de azért könnyes szemmel mondta:

— Csak ő marad most már itt, az örök nyugdíjban...

Marci bácsi is élénken bólogatott. Természetesen ez lesz a legjobb, hiszen a szülők mégis csak a gyermekeikhez állanak legközelebb, és a gyermekek szeretete talán hamarabb be fogja hegeszteni azt a nagy sebet, amelyet a pótolhatatlan veszteség, az örök elválás okozott, az unokák pedig talán még örömet is fognak nevelni Teréz sokat szenvedett szívében. Ő reá azért mindig, minden körülmények között számíthat Teréz, mert ő Matyi özvegyét mindig a legközelebbi rokonának fogja tartani. És ha most hurcolkodásra szánja el magát, csak rendelkezék az ő kocsijával...

Vanayné nem válaszolt. Jusztihoz fordult.

— De hát mit adjak el és mit vigyek magammal? Ti tudjátok, hogy mekkora az a lakás, hogyan lehet azt berendezni...

A részletek megbeszélésébe fogtak.

Sowas tánt hamarosan elbúcsúzott és megígérte, majd szól néhány ismerős családnak, hogy Vanayné bútorokat, konyhai felszerelést el akar adni. És Sowas tántban meg lehetett bízni. Bizonyos volt, hogy vállalt feladatát jól végzi el és odacsődíti a fél várost. Utána Marci bácsi is elbúcsúzott, másnapi sok dolgára hivatkozva. Isti kikísérte.

Juszti elkérte Janitól a betéti könyvet és megnézte.

— Tizenkét korona hatvan fillér! — mondta haragosan. — És ezt a komédiát itt kellett eljátszani az egész család előtt, amikor a bátyja a ravatalon fekszik! Pap létére jobb alkalmat nem választhatott volna...!

Ádám csitította. Janika vállat vont. Anya azt mondta:

— Jobb a semminél, úgy-e, Janikám? Nálad minden krajcár elkel... Azután még éjfélig beszélgettek, tanácskoztak.

V.

Már vagy félszáz kezét szorított meg, és folyton azt rebegette: Köszönöm! A kalapját ide-oda gyűrögette és bosszankodott azon, hogy miért hozta magával, amikor fönt is hagyhatta volna a lakásban. A szűk udvar feketéllett az emberektől, a háziak is mind kibújtak bámészkodni, s minden ablakban fejek hemzsegték.

— Cirkusz! Tisztára cirkusz! — gondolta haragosan és egyre a homlokát törölgette, mert meleg volt, a délutáni nap kiadta minden mérgét.

Görnyedt, zokogó anyját Isti és Ádám támogatta, ő Juszti bába karolt eleinte, de Tini néni, aki délben érkezett meg Körmöcről a temetésre, szelíden félretolta őt, miután többször ismételte meghatott hangon:

— Main Kind! Main Kind! Jetzt hast du kainen Vaterle mehr, jetzt bist du aine Waise...

Csontos, hatalmas asszony volt, egyszerre sírt, beszélt, sóhajtott, és egyre faggatta Jusztit anyja felől.

— Was wird jetzt die arme Teréz machen? Ach, die arme...

Magatokhoz veszitek őt? Látod, ez szép! Nagyon szép dolog... Istenem, milyen boldog lehet, hogy maga körül láthatja majd mindig a gyerekeit, meg az unokáit! Én, mióta a lányom férjhez ment, magamra maradtam, mint az ujjam... Main Kind, csak szeressétek is anyátokat, hogy boldog legyen, die arme...

A túróci rokonok csoportja előtt anyai nagybátyja, Józsi bácsi elégedetlenkedett. Pesti ember volt, valami nagybankban robotolt, de kifelé mindig a magasrangú tisztviselőt mutatta, szivar a szájában, talpalatlan, új cipő a lábán. Vizenyős, duzzadt héjú szemével sokat pislogott és meglátszott rajta, hogy most hiányzik neki a szivar.

— Schrecklich! — mondta. — Csak úgy egyszerre meghal! Más ember betegeskedik, nyavalyáskodik, meglátszik rajta, hogy no, nem sokáig húzza már, — de Matyi sose volt beteg, csak úgy duzzadt az egészségtől és most: puff, vége van!... Nem tudom, hogy fog Teréz abból a kis nyugdíjból megélni, hiszen Jani még semmit se keres!

Komolyan neheztelt a sógorára, amiért ilyen hirtelenül itthagytta ezt az árnyékvilágot.

Mások is pusmogtak, bólogattak, nyüzsögtek, fészkelődtek. Fejek kíváncsiak bújtak össze: Ki ez? Ki az? — kérdezték, és szinte ujjal mutogattak a városban ismeretlen rokonokra.

Marci bácsi mind a két káplánnal kirukkolt, a helyi notabilitások mind ott szorongtak a végtisztességen, a koszorúk gyűltek, Sowas tánt intézkedett, a harangok mélabúsan szóltak, a férfikarból gyönyörűen ívelt ki Oláh Gyula bársonyos tenorja. Mindenki azt figyelte, a szipogások elcsöndesedtek, egy-két percig senki se beszélt, senki se krákogott. Csak amikor megindultak, akkor mondta valaki a közelében:

— Szép temetés! Nagyon szép temetés!

— Hát persze: szép temetés! — gondolta tünődve. — Ez a földi élet vége? Ebben kulminálnak a «célok»? Majd egy-két óráig beszélnek még róla, hiszen azért jöttek el, mert az ő jelenlétük teszi «széppé»... Mintha mindenki csak önmagáért tudna mindent csinálni... Ki van itt a halottért? Talán csak maga a halott... A többieket az alkalom hozta ide... magukat mutogatják, hogy milyen jók, milyen résztvevők... Lám, még sírni is tudnak... Marci bácsi megmutatja, hogy bátyját a rendelkezésére álló legfényesebb segédlettel temeti el, a kántor, hogy kart is tud betanítani, Oláh Gyula, hogy ő még nem itta el a hangját... Nini, Zemkóné, milyen mosolyogva bólogat ott Horvát tanító úr szavaira, Mihalkovics ügyvéd úrnak meg félrecsúszott a nyakendője...

Anya megtörtén ballagott a kocsni után a porban. Még egyszer központja volt az emberek figyelmének, még egyszer jelentőségre emelkedett azzal, hogy az özvegyasszony első, keserves útját járta meg. Isti komor arccal, katonásan lépkedett mellette; új atillája szürkéllett a portól. Vajjon sír-e? Tud-e sírni?

Mert Janika nem tudott. Észrevette, hogy néhányan rásandítanak

erről is, arról is. Bizonyosan azt lesik : sír-e? Bosszankodott, hogy nem bír sírni.

— Miért van ez? Nem szerettem az apámat? Vagy szórakozott vagyok? Feszélyez ez a részben figyelő, részben közömbös tömeg? . . . Mit fognak gondolni rólam? . . . Hát nem mindegy, hogy mit gondolnak? De mégis az apám volt . . .

Hirtelen megbotlott egy kőben, mert nem vette észre, hogy az előtte járók kikerülnek. Elpirult és zavartan törülgetni kezdte az arcát.

— Pimasz fráter vagy, — mondta magának. — Az apádat temetik, a nemzödet, akit örökre elveszítettél. Érted, örökre! Sose látod többé! . . . Nincs apád! . . . Árva vagy! Sohase lesz már önzetlen támogatód e földön . . . Mégse tudsz sírni? . . . Gazember vagy! Sírnod kell! Muszáj! . . . Elhagyott árva, sírjál . . . Máskor, ha valami rongy, érzélgős verset olvasol, vagy valami limonádé regényrészletet, mindjárt ott a könny a szemedben . . . Most sírj : meghalt az apád! . . . Irén, színészet, apa : minden elveszett — sírj! . . . Örökké kis bankkukac maradsz, banktetű, minden szép álomnak vége : sírj! Nézd : anyád sír, nővéred sír, Tini néni sír, idegenek sírnak, csak te nem sírsz? Gazember vagy : sírj!

A porba nézett, a kövér porba ; sokáig nem merte fölvetni a szemét. Korholta magát, de közben azt figyelte, hogyan rakódik egyik fehér réteg a másik után a cipőjére.

Mikor a lóvásártérnél a temető felé kanyarodtak, mégis fölnezt. A várat látta, amelyben apja hivatala volt, túl rajta a nyeresznyicai völgyet, aztán előbbre a Pusztichradot, a régi romokkal és legelől a gyárat. A temető azon innen volt, közel a Garamhoz. Csupa olyan hely, ahova annyiszor járt apjával. Most majd örökre itt lesz kedvenc helye közelében és nemlátó szemmel nézheti őket. Micsoda hazugság lesz, ha majd azt mondják, hogy ott fekszik, ahova annyiszor kíváncozott!

Tolongás, lökdösődés támadt : a temető kapujában szorultak be felé. Kétoldalt, a sírok között az ör tyúkjai kapirgáltak és oda se bojszintottak a tömegre. Megszokták már. Janika szeretett volna valakihez szólni, hogy elpanaszolja felháborodását, mert mégis csak hallatlan az, hogy az ilyet eltűrik! De nem mert senkihez szólni és ő hozzá se fordult senki az egész hosszú úton, pedig sok barátja volt a menetben.

— Tisztelik a gyászomat, a fájdalmamat — gondolta.

Egy kissé elmaradt, úgy kellett a sírhoz furakodnia. Mire odaért, beszédet hallott. Egyik kartársa búcsúztatta a halottat. Csupa közhely verődött a füléhez. Leszgte a fejét és az egyik szomszédos síron a túllevélű varjúhaját számolgatta, hogy ne halljon semmit. Aztán Marci bácsit figyelte s a szája szögletében a fehér nyálkacsöpp tapadását.

— Hát ez mind előre el van rendelve? — döngette megint a soha nem nyíló ajtót. — Miért nincs az elrendelve, hogy sírjak? Épen azt a feladatot szánta nekem a Mindenségek Ura, hogy az apám temetésén a circumdederunt alatt a kalapomról a port rázzam észrevétlen, mint az

iskolásgyerek? Hogy virágokat számoljak és Marci bácsi száját figyeljem?

Már a göröngyök hulltak. Ideges lett. Mintha mindenki csak őt lesné, kihúzta magát, a sírhoz lépett, fölmarkolt egy göröngyöt és be akarta dobni. Ekkor Sowas tántra lett figyelmes, aki épen szemben állt vele. Tétován áldogált, be-benézett a sírba, mintha a mélységét méregetné és szerfölött elégedetlenül csóválta a fejét.

— Aber so was! — mondta elég hangosan és anélkül, hogy a göröngyöt bedobta volna, visszalépett.

Valaki vihogni kezdett hátul, Janika haragosan fordult arra és szerette volna hozzávágni a göröngyöt. Észrevették.

Ádám karonfogta. Janika ránézett és szépen szelíden a sírba eresztette a sárdarabot.

Aztán lassan, elborultan, cammogott a többiekkel a kocsihoz.

VI.

— Hogy ez a teknő? Hát az ugorkás üvegek? ... Zuzka, za tri dáju? ...

— A dézsáért megadnék egy koronát, hallja-e, lelkem!

Csak úgy nyüzsgött a konyhában, lépcsőházban a sok asszony. Zuzka cserfelt velük, hogy így is ingyenbe van az egész, ne lopják ki a szegény nagyságának a szemét is! Egy koronát ezért a dézsáért! Hogy nem szégyelli magát! Inkább feltüzeljük!

Sorba tapogattak mindent, beszaglásztak mindenhová és hol egy tányér csörömpölt, hol egy poharat löktek a földre.

— Nem én voltam! Istókúgyse, nem én!

Krajcárokat kínálhattak mindenért és megvetően legyintettek, amikor huszadszor visszatérve, kifizették a Zuzka által kért árat.

Bent, a szobában is nagy volt a felfordulás. Nagyobbára ismerősök alkudoztak a fölös bútorokra, de a handlék is végigfogdostak mindent.

Két szobára való bútort s a konyhafelszerelés nagyobb részét bocsátották áruba. Előkerültek a padlásról is a régi holmik. Janika viszontlátta a gyerekkori könyveit. Mesekönyvek, Verne-regények, iskolai könyvek voltak, odaajándékozta mindet a polgári iskolának. Apa könyveit a városházára vitték.

Vanayné a közjegyzőnével beszélgetett.

— Azt hiszem, így is sok még, amit leviszek. Mi kell még nekem, szegény öregasszonynak? Spájj? Lesz is nekem valaha még spájjom! Ebbe a nagy, sárga almáriomba minden belefér.

— De hisz Jani is veled lesz.

— Ki tudja meddig? A fiúk hamar kirepülnek ... Nem ad megélhetést az a kis bank, ahol most van; Pestre szeretne ő is ... Talán a bátyám majd el tudja helyezni ott.

— Mondd, Teréz, azért a kis fekete íróasztalért mit kérnél? Fínom, régimódi jószág . . . Vagy azt is elviszed?

— Nem, nem. Így is sok, amit elviszek.

— Mégis, mi volna az ára?

— Igazán nem tudom — szégyenkezett Vanayné. — Ha neked annyira tetszik . . .

— Nem azért, de most, hogy a fiam is végez már, azt hiszem, jó volna neki.

— Még anyámtól való, de . . . most . . . nem . . . lehet . . . az ilyenre tekinteni — mondta könnyezve.

— Hat forinttal megelegednél? — kérdezte a közjegyzőné.

Vanayné csak a fejével bólintott és a szemét törülgette.

Janika lépett be a szobába.

— Mama kérem, ne adjuk el azt a fekete íróasztalt. Olyan szép empirdarab . . .

— Elkésett, Janika, én már megvettem — mondta a közjegyzőné és az asztalra számolta a pénzt.

— De mama, igazán . . . Hat forintért ezt? Amikor legalább ötvenet ér? Istenem, hogy tehet ilyet! . . . Úgy szerettem ezt a kis asztalt, rajta írtam . . .

— Lesz neked másik asztalod, fiam; ilyen sokat úgyse vihetünk le, nem férnénk el a lakásban . . . — felelte Vanayné, bár érezte, hogy a vásárt még vissza lehetne csinálni, hiszen ő ép csakhogy bólintott. De olyan gyöngye volt és úgy röstelte volna, hogy egy bólintást is visszavonjon egy ilyen fínom asszony előtt.

Janika szemébe könnyek toluultak. Ádámhoz ment, aki Istivel együtt csomagolt. Nekigyürközve dolgoztak.

— Á, dehogy ötven forint! — mondta Ádám mosolyogva. — Nincs manap olyan nagy áruk az antik bútoroknak . . . Igaz, hogy hat pengő meg potomság érte, de azért ne búsulj, mire neked szükséged lesz íróasztalra, megcsináltatom én azt neked szépen is, olcsón is.

— Mégse ez lesz az!

— No, ne siránkozz most! — szólt rá Isti. — Vagy menj ki ügyelni, vagy gyere segíteni.

Jani kitámolygott a lépcsőházba. Rosszul érezte magát; napok óta alig evett, csak a cigarettákat fújta egymás után. Por, bűz kavargott az orrában, a kofálkodó asszonynép még mindig lármázott. Emberek cipekedtek a vásárolt holmival. — Helyet! Helyet! — Szép barna szekrény kanyargott lefelé a recsegő csigalépcsőn, régimódi, díszes állólámpákat cipeltek. Szőnyeg, kép, tükör, egy egész szalongarnitúra, vándorolt darabonkint, szép sorjában, idegenekhez, hogy soha többé elő ne kerüljön.

Jusztí jött ki a szobából.

— Mi bajod van? Olyan sápadt vagy — mondta aggodalmasan.

— Jaj, de szegények leszünk ezután — súgta Janika és a szeme

tele volt könnyel. — Mindenünket széthordják. Emlékszel, Becskereken is velünk volt már ez a két majolika állólámpa, meg a zöld garnitúra? . . . Nézd, ott viszik a Grószai foteljét . . . Mindig abban ült szegény, de most már barnára van áthúzva . . . Mégse kéne így szétdobálni mindent . . . Képzeld, anya hat forintért odaadta azt a gyönyörű, fekete íróasztalt! Én azt úgy szerettem, mintha a legjobb barátom lett volna . . . Az is, a nagymamái volt még . . . Én nem bírom ezt nézni! Engedjete haza! El akarok utazni! . . . Itt már semmi sincs, csak halál, pusztulás . . .

Zokogott.

Jusztói bekísérte a szobába, vigasztalta, csitította.

De most már nem tudta elállítani a könnyeit. A keserűség, amely az elmúlt napokban felgyűlt benne, az a feszültség, amely méregként ült az idegeiben és jövőjét még sivárabbnak káprázta eléje, mint amilyenek apja életében látta, vad könnyzáporban tört most magának utat.

— Janikám, ne hagyd el magad — szólongatta Jusztói és neki is sírásra állt a szája. — Hiszen én is az apámat veszítettem el . . . És most mindnyájan . . . együtt leszünk . . . Új élet kezdődik számodra . . . Jani, se sírj . . . Janikám!

A fiút görcsösen rázta a sírás.

— Igaz, te vesztetted a legtöbbet . . . de mindenkinek nehéz az élete! Ádámnak is micsoda küzdelmei vannak! Őt vedd példának, ő utána indulj . . . Sose csügged el s mennél jobban nyomják a gondok, annál jobban nekifeszül . . . Te tudhatod, hiszen láttad, hogy semmivel kezdte és ma mégis áll a házuk már s az adósságokat is évről-évre törlesztgetjük . . . De minden kis munkát felvállal és jóformán éjjel-nappal dolgozik . . . Ne sírj, Janikám, neked is felvirrad még, tudom biztosan, hogy még sokra viszed . . . De ha kell valami, fordulj bizalommal hozzánk, hiszen Ádám is nagyon szeret téged . . .

A fiú csak a fejét rázta.

— Jó, jó . . . Csak hagyj most . . . nem tudok . . . beszélni . . . olyan vagyok, mint egy kis gyerek . . .

Mikor magára maradt, a szájába gyömöszölte a zsebkezdőjét s az ujjait harapdálta, csak hogy véget vessen a sírásnak. De akármire gondolt, minden olyan végtelen szomorúnak tetszett előtte, hogy újra eleredt a könnye. A gyerekkora, az élete élő emlékeit hurcolták széjjel a régi bútorokkal, csak üres szögek maradtak a falakban s egy-egy kopott folt a festett padlón . . . Már csak a lelkében őrizheti meg ezt a sok drága, haszontalan limlomot, már csak gondolatban lehet majd egyszer-ször végigsimogatni a faliszőnyeg fehér lovacskáját, a paraván kínai figuráit . . . És kint, az ablak előtt, a hársak a sétaterén, az alkonnyal kékbe öltöző kedves hegyek, ahol málnát, szamócat szedett nyaranta, a pajtások, a lányok, az egész kisváros és — Irén . . . Talán sohase lát már senkit, semmit közülök . . .

Megint felcsuklott, hosszan, keservesen.

Délutánra valahogy fölocsudott. Rettentő üresnek érezte az egész

testét és minden mozdulás fárasztotta. Az ablakok előtt ödöngött, hogy ne lássa az üres lakást. Kínos mosoly fészkelődött a szája köré: magát nevette, hogy milyen gazember, mert egész délelőtt csak magát siratta, nem az apját, a temetésen meg hogy botránkozott azon, hogy mindenki csak önmagáért csinál mindent!

— Hitvány fráter vagy — szidta megint önmagát. — Nincs benned egy szemernyi gyermeki szeretet... És most is azon töröd a fejed, hogy minél előbb elmenekülhess innen... Te is már csak élni akarsz, nem pedig bánkódni apád után... Dehát apám nem bennem él-e tovább? — gondolta aztán és hosszan eltűnődött azon, hogy önmagában nem az apját siratta-e tulajdonképen?

A feje lassan lecsuklott, az ablakpárkányra hajtotta. Azt álmodta, hogy pisztrángra mentek a sógorával. Szelíd dombok csodálatos panorámája nyílt előttük. Lent a Garam zöld vize fodrosodott a sebes rohanásban, a vasúti töltésig ereszkedő dombokon meg dércsípte bokrok bíbora keveredett a zöld ezernyi árnyalatával, a rozsdás sárgával, az arany tündöklésével. Jól ösmerte ezt a képet, mégis csupa öröm volt a lelke. Hirtelen elébük állt a folyó s a töltés seholy volt már. Mély árnyékú fák alatt állottak és elővették a picét. Akkor ropogni kezdett mögötte a kavics. Visszafordult, hát ott volt a töltés mindjárt mellettük s egy lány ment rajta tenniszverővel.

— No, fogott-e már valamit, Vanay? — kérdezte a lány.

Lantos Kornélia mosolygott rája a babaarcával s mögötte Hucu lihegett és rekedten kiáltott:

— Akaszd belé a horgot! Fogd meg, mert nem tudom utólnérni!

— Ejnye, fiam, hiszen van itt még hely, ahova lefekhetnél, ha fáradt vagy? — szólalt meg most mellette az anyja és szelíden fölemelte a fejét a párkányról. — Egész nap bujkálsz, magára hagyod anyádat bánatában. Mi van veled?

Ijedten ugrott fel, azt se tudta hol van. Az álomtól s a gyöngeségtől támolyogva tett néhány lépést és beleütődött a falba. Akkor ébredt csak föl. Az anyja csodálkozva nézett rá.

— Mi bajod van? Beteg vagy? — kérdezte ijedten. — Főztek talán egy kis teát?

— Teát — mondta halkán és a hangja önmaga előtt is idegennek tetszett.

Vanayné kiszaladt és nemsokára bejött Juszti Ádámmal. Akkora már összeszedte magát.

— Szóljatok mamának, hogy engedjen el... Szeretnék elutazni, mert még belebetegszem ebbe...

— Hiszen holnapután mi is megyünk már — felelte a sógora. — szedd össze magad, pajtás. Erővel, akarattal sok mindent el lehet viselni...

— Nekem itt úgyse veszítek hasznomat... Hucu meg megorrol, ha sokáig elmaradok...

Ez jó érv volt, mindenkit gondolkozóba ejtett.

Janika mindjárt csomagolni akart, hogy még az éjjeli személyvonattal indulhasson, de anyja nem engedte. Így csak a reggeli gyorsal utazott el.

Még egyszer emlékébe vésett minden dombot, falut, sziklát, mintha örökre búcsúzna a Felvidéktől, még egyszer az elmaradó vár, a Pusztichrad, a Garam s a temető felé fordította a fejét, és fájdalmaktól verten, kétségekkel viaskodva, örök magányossággal a szívében, ment, szinte menekült, a bizonytalan jövő felé.

Majthényi György

HAJNALI ERKÉLY.

*Erkélyem rozsdás vaskalitka
de bearanyozza szent varázs,
ha gyöngyfényben a hajnal titka
tárul: csillog a durva rács...*

*Vedlett rácson hajnalka fut
s vigyázza az aranykaput:
hol üvegflótán rigói jütty kel
s nyomában lángzó kősöntyűkkel,
harmatcsepp-gyöngyös, kibontott hajjal
Evoé napfény! beláncol a hajnal.
Napközbe virága: jonnyadt-asszú, árva
a sokszínű tölcésér szintelen, halvány
mint csókban elégett, hervatag, hollány,
ha vágyteli ajkát a napcsók lezárta.*

*Ám hajnali napnyíl égre ha pendül:
száz lila kürtje kiharsog a esenából
Száz piros ajka, a rózsautánzó:
hajnali csóktól, hajnali táncról
kinyílik lángzón.*

*Erkély ez? vagy tán gondola,
mely égbe libben, mint a héja?
vagy dervis hősín minaréja:
hol szárnyat ölt a gondolat?*

*Csak játszi csalfa bús varázs:
nappali szemnek durva rács.*

Simon Gyula.

A VILÁGHÁBORÚ DIPLOMÁCIAI ELŐKÉSZÍTÉSE.

Egy békebarát diplomata tragédiája. — Poincaré és Izvolszki háborús politikája. — Judet Ernest leleplezése Louis Georges bukásáról. — A diplomácia véres műhelyének kulisszatitkaiból.

Ma már nem titok, hogy a diplomáciai titkos sürgönyök már jóval a szerajevói gyilkosság előtt is buzgón élesítették a kardokat a világháború számára, de abban a mesterkedésben, mely a központi hatalmakat állította oda bűnbakul a világ közvéleménye elé, szinte teljesen homályba veszett *Poincaré* és *Izvolszki* gyászos szerepe a nagy tragédia előidézésében. Ám ezt a herostratesi szerepet vakító fénnel világítják meg egy nemrég elhunyt kiváló *francia diplomatának: Louis Georges*-nak hátrahagyott iratai, melyeket utolsó akaratához képest, barátja, *Ernest Judet* rendezett sajtó alá. A sírból felhangzó tanuvallomás annál értékesebb, mert *entente-politikus* fedi fel a fátyolt a francia és orosz diplomácia véres műhelyéről, melynek boszorkánykonyháján főzték ki az emberiség legnagyobb katasztrófájának tervét — a világháborút.

A NAGY történelmi sorsfordulat előestéjén Oroszország párisi nagykövete *Izvolszki* volt. Oroszország belső helyzete e pillanatban meglehetősen válságosnak látszott. A szerencsétlen kimenetelű japán háború után *Witte* külügyminiszter máról-holnapra kegyvesztett lett. A lealázó vereségek gyászos korszakában, mint a megalázott nemzeti önérzet és csorbát szenvedett cári autokratizmus nemtője jelenik meg *Izvolszki*, aki a *Dardanellák* kérdésével kapcsolatosan fényes karrierről álmódott és a régi orosz aspirációk nevében indította meg pénz- és hatalomvágytól túlfűtött kalandor-politikáját. Az orosz-francia szövetség segítségével akarta meggyújtani az első szikrát a Balkánon. Tudta, hogy a földprédára éhes balkáni népeknek csak erre a szikrára volt szükségük, hogy lángbaborítsák Európát. Ezt akarta; erre volt szüksége; erre a lángbaborulásra, világfelfordulásra, hogy a háború által emelkedjék hatalomra. A satanikus diplomáciával kieszelt terv első pontja az orosz-francia barátság megerősítése volt. Ehhez a játszamához még egy partnerre volt szüksége; szerinte a francia politikát a francia külügyminiszter, *Poincaré* képviselte, tehát őt kellett megnyernie tervéhez. Hogy milyen nagy súlyt helyez a *Poincaré* barátságára, a cári diplomácia «Fekete Könyv»-ének sürgönyeiből és jelentéseiből világosan látszik. A *Sazonoff* orosz külügyminiszterhez intézett leveleiben, *Izvolszki* az építőmester gondosságával, biztos technikájával építi fel a hidat, amely a béke világából a háború gyehennájába vezetett.

Izvolszki számító fej volt, átlátott az emberek gyengéjén, tudta, hogyan és mivel nyerje meg tervei számára a betegesen hiú *Poincarét*. Ez a könnyen bevehető ember nem is okozott neki nagyobb nehézségeket. Mikor aztán tovább akart menni a megkezdett úton, erős tilalomfába ütközött; háborús szándéka megtört a francia nagykövet, *Louis Georges* ellenállásán. *Louis* félti Franciaországot az *Izvolszki* kalandos politikájától; finom diplomataösztönével meg-

sejti a kitörni készülő orkánt s a posztjára kirendelt katona lelkiismeretességével veri vissza az ellene indított támadásokat, amelyek rajta keresztül végeredményben a világbéke ellen irányultak. És kezdetét vette az elkeseredett küzdelem. Egyik oldalon egy, az idegen nagyhatalom országában a hazája érdekeit védő nagykövet küzdött, a másik oldalon a kitűzött cél elérésére semmi eszköztől vissza nem riadó, intrikus orosz nagykövet állott, *Sazonoff* orosz külügyminiszterrel a háttérben, aki hallgatag beleegyezéssel tűrte, hogy egykori feljebbvalója: *Izvolszki*, saját céljai szerint irányítsa az orosz politikát.

Mivel az volt a jelszó, hogy *Louis*-t mindenáron el kell mozdítani Szentpétervárról, minden ürügyet felhoztak ellene. Főbűnéül azt rótták fel, hogy visszavonul a társadalmi érintkezésektől, hogy legtöbb idejét könyvei között tölti és túlsokat dolgozik. Ebben a vádban benne van a diplomata-sors iróniája; rendszerint azt vetik a diplomaták szemére, hogy nem dolgoznak és a szalonokban élnek le az életüket, de ha a körülmények úgy kívánják, akkor megfordítva alkalmazkodik ezt a vádat. A *Louis* napi programjáról szóló naplószerű feljegyzések, amelyek *«Les Carnets de Louis Georges»* cím alatt láttak napvilágot, nemcsak megcáfolják ezt a rosszindulatú beállítást, de azt is igazolják, hogy *Louis*nak azért kellett buknia, mert látta a közelgő veszélyt, sőt előre megjósolta a háborút. Főleg pedig azért, mert küzdött a fenyegető háborús veszedelem ellen.

Az *Izvolszki* jelentéseiben és *Sazonoff*hoz intézett sürgönyeiben már benne foglaltatik *Louis* tragédiája, amely Európa tragédiájává lett. *Louis*nak eleinte sikerült felülkerekednie az ellene indított politikai kampányban s *Izvolszki* belátta, hogy még nem jött el az ő ideje, de titokban azért tovább folytatta aknamunkáját a békebarát francia nagykövet ellen. «Még egy erős várat is fel lehet robbantani — mondja *Maeistre* —, ha szláv vággyal aknázzuk alá.» *Izvolszki* azok közül a szlávok közül való volt, akikben ilyen vágyak éltek. Semmi sem volt előtte szent, mindent és mindenkit feláldozott, ha érdekei úgy kívánták.

Terveit a francia barátságra építette. *Louis* e tervek megvalósulásának ellene szegült, *Poincaré* alkalmas eszköznek bizonyult. Ekkor már teljesen befolyása alatt tartotta őt és kihasználta *Louis* ellen. *Izvolszki* készítette elő *Poincaré* oroszországi útját is, azt az utazást, amely megszilárdította az orosz-francia barátságot és döntő befolyással volt Európa sorsára. *Poincaré* Oroszországból visszatérve, diadalmas Cézárnak hitte magát és csak a feléje fujt tömjénfelhőkön keresztül ítélte meg a helyzetet. Akkor játssza ki *Izvolszki* utolsó kártyáját. Azzal fenyegetőzik, hogy felbontja az orosz-francia barátságot, ha a francia kormány nem hívja vissza *Louis*-t Szentpétervárról.

Louis még nem adja fel a küzdelmet; egyre-másra küldi a jelentéseket kormányának, amelyekben megjósolja a háborút. De már senki sem figyel rá.

* * *

Mikor *Clemenceau* kinevezte *Louis Georges*-t pétervári nagykövetnek és a tehetséges diplomata a reábizott súlyos feladat tudatában lelkes ambíciókkal indult el az orosz főváros felé, hogy megbízólevelét átnyujtsa *II. Miklós* cárnak, az orosz-francia viszony erősen lazulóban volt. Olyan nagykövetre volt tehát szükség, aki politikai tudásával és diplomáciai tapasztalataival áthidalja a beállott nehézségeket, megszilárdítsa a francia-orosz kapcsolatokat és magát a francia politika helyzetét. Erre a nehéz feladatra szemelték ki *Louis Georges*-t, a francia külügyminisztérium politikai direktorát, akinek már előzetes diplo-

máciai pályafutása kellő kezességet nyújtott a sikerhez. Louis, új állomáshelyén teljesen hivatásának szentelte magát. Rövid idő alatt erős pozíciót vívott ki. A cári udvarnál jószemmel nézték, hangadó orosz politikai körökben is elismeréssel adóztak politikai tudásának. A francia külügyminisztériumban annyira elismerték a Louis fensőbbiségét, hogy javaslatait, tanácsait valósággal törvénynek tekintették. Selves külügyminisztersége alatt olyan nagy szükség volt rá a Quai d'Orsay-n, hogy arra kérték, vegyen szabadságot és vállalja ideiglenesen a politikai ügyek vezetését. Louis tehát egy időre visszatért Párisba és mint politikai direktor folytatta munkásságát a külügyminisztériumban. Itt folytak le közötté és Izvolszki között azok a nagyfontosságú beszélgetések, amelyek bevezetésül szolgáltak azokhoz a későbbi tragikus politikai fejleményekhez, melyek nemcsak a kiváló diplomata és egy jó hazafi karrierjét tették tönkre, de jórészen a világhatalmasztrófához is vezettek.

A hatalmas Oroszország sohase bocsátotta meg Bosznia és Hercegovina annektálását, amely megréndítette presztizsét a Balkánon és mikor Európa újabb politikai változások színhelye lett és a franciák Marokkó érdekében egyezséget kötöttek az olaszokkal, hogy Törökország feldarabolása esetén az olaszok kapják meg Tripoliszt, Oroszország is biztosítani akarta érdekeit és újra felelevenítette a Dardanellák kérdését. Az annektálás idején Franciaország biztosította az orosz kormányt, hogy a Dardanellák kérdésében feltétlenül számíthat az ő támogatására. Oroszország elérkezettnek látta tehát az időt, hogy a franciákat erre az ígéretre emlékeztesse s hogy az ügy érdekében, az orosz-francia barátságot megerősítse. Ennek a politikának a híve *Izvolszki, aki nem győzte Sazonoff előtt ismételni, hogy azért hagyta el Szentpétervárt, azért vállalta a párisi nagykövetséget, hogy Oroszországot, ha kell, még egy háború árán is, a Dardanellákhoz és Konstantinápolyhoz vezesse.*

Előbb a japánokkal kötött egyezséget, majd a németek felé fordult, aztán Angliának kínálta fel magát. Legjellemzőbb *Izvolszkira* nézve, amit *Vilmos* császár mondott róla a potsdami találkozáskor *Kokobzoff*-nak: «Ön a miniszterelnök, ön orosz, ön mindent orosz szempontból ítél meg. Ez helyes. Legalább tudom, hogy kivel van dolgom. *Izvolszkit* azért nem szeretem, mert sohase lehet vele tisztába jönni. Hol angol, hol japán, hol olasz és sohase lehet tudni róla, hogy holnap milyen nemzetiségűnek vallja magát».

Izvolszki ekkor már elérkezettnek látta az időt arra, hogy az ő akarata irányítsa a nagy politikát. És, sajnos, mint a későbbi események igazolták, abban az időben már valóban ez a kalandor-politikus tartotta kezében Európa sorsát.

Izvolszki 1911-ben kezdte meg azt a politikai kampányt, amelynek végcélja a háború volt. Nézatoff külügyminiszter utasítására felvette a tárgyalásokat Párisban Selves-el, az akkori francia külügyminiszterrel a Dardanellák kérdésében. Oroszország szabad átjárást akart nyerni kereskedelmi- és hadiflottája részére a Fekete-tenger és a Földközi-tenger között. Izvolszki elsősorban a személyi sikert tartva szem előtt, kissé átforgalmazta a külügyminiszter utasítását. Beszédében sejtetni engedte, hogy az orosz kormány a status quo politikáját csak provizórikusnak tekinti és megkérdezte, hogy milyen magatartást tanúsítana Franciaország abban az esetben, ha Oroszország a Dardanellák érdekében szükségesnek látná előbb-utóbb a cselekvés terére lépni? Az első pour-parler nem járt a kívánt eredménnyel. A francia külügyminiszter halogatta a választ.

Ebben az időben vette át *Louis* a külügyminisztériumban a politikai

ügyek vezetését s így *Izvolszki* vele folytatta a megkezdett tárgyalásokat. *Louis* kitűnő diplomáciai ösztönével átlátott az *Izvolszki* ravasz politikáján; tudta, hogy mi rejlik e kalandor-politikus tervei mögött és tudta, hogy *Izvolszki* furfangos politikája az ő francia hazája érdekeit veszélyezteti. *Louis* akkor még a hatalom zenithjén állott, a külügyminisztériumban az ő ítélete volt a mérvadó s így módjában állott kétszínű kollégájának fondorlatait kijátszani.

Izvolszki erre elhatározza, hogy *Louis-t* *elteszi az útból*. Az elhatározás nyomán legott megszületett agyában az ördögi terv, amelyet azonban csak jóval később sikerült megvalósítania. Hogy azonban nem vesztegette hiába idejét és haladéktalanul hozzáfogott aknamunkájához, azt bizonyítja az a számító jelentése is, melyet *Louis*-val megkezdett tárgyalásai után saját külügyminiszterének, *Nézatoff*-nak küldött: «Bár Excellenciád nem nagyon kedveli *Louis* urat és nem viseltetik iránta különösebb bizalommal, én csak örömmel fejezhetem ki afelett, hogy végre találtam itten valakit, akivel komolyan tárgyalhatok» . . .

Izvolszki szuggesztív egyéniség és ezt a képességét arra használja, hogy olyan dolgokat sugalmazzon, amelyek érdekeit előmozdítják. Azt akarta, hogy a külügyminiszter már az ő általa szuggerrált ellenszenvet keresztül foglalkozzék a francia nagykövettel. Közben *Szonoff* visszatért szabadságából Szentpétervárra és átvette *Nézatoff*-tól a külügyminisztérium vezetését. A megkezdett intrika pianissimói fokozatosan erősebb hangokba csapnak át az *Izvolszki* jelentéseiben. *Szonoff*, aki nem annyira tehetségének, mint inkább a *Stolypin* miniszterelnökkel való sógorságának és *Izvolszkinak* köszönhetette karrierjét, *Izvolszki* embere; ő csinált belőle külügyminisztert. És *Izvolszki* igyekszik ezt az előnyös helyzetet saját javára kamatoztatni. Kitűnően eltalálta, hogy milyen hangot kell használnia *Szonoff*-al szemben, hogy ez mindig az egykori feljebbvalót lássa benne. Azonban, mint számító ember, látta azt is, hogy a nagy játszma megnyeréséhez még egy társra van szüksége s mikor *Poincaré* a miniszterelnöki székbe került, elhatározta, hogy rajta keresztül valósítja meg tervét.

Poincaré eleinte bizalmatlan volt *Izvolszki*-val szemben; attól tartott, hogy az orosz nagykövet a német érdekeket fogja elősegíteni. Aggódva nézett a cárra és a német császár között tervezett találkozás elé, mert félt, hogy ez a találkozás veszélyezteti az orosz-francia barátságot.

Poincaré, aki járatlan volt a diplomata mesterségben, a legkisebb akadálnak is túlzott fontosságot tulajdonított. Így, mint az orosz-francia szövetség híve, rossz szemmel nézte a *Szonoff* közeledését az olasz nagykövettel és *Louis* előtt szabadfolyást engedett ez irányú aggodalmainak. Később, mikor *Izvolszki* ügyes taktikájával már eloszlatta *Poincaré* vele szemben fennálló bizalmatlanságát, ez neki panasolja el aggályait. Az orosz nagykövet így szabad betekintést nyer a francia miniszterelnök lelkületébe. A kitűnő emberismerő megragadva a kínálkozó alkalmat, rögtön kihasználta a helyzetet. Óvatosan megingatta *Poincaré* *Louis*-ba vetett bizalmát és mindent az ő «téves politikájára» háritott . . . A *Fekete Könyv* jelentéseiben, amely magában foglalja az *Izvolszki* háborús politikáját, az orosz nagykövet nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy ne beszéljen *Poincaréről* és ne egyengesse az utat közte és *Szonoff* között.

1912 február 10-ről keltezett jelentésében így emlékezik meg róla:

«A jelenlegi miniszterelnök és külügyminiszter nagyon befolyásos egyéniség. Már hosszú évek óta nem volt ilyen tartós életűnek ígérkező kabinet.

Amennyire kilátástalan volt a Selves úr miniszterelnöksége alatt Franciaországgal általános politikai kérdésekről tárgyalni, most épen annyira szükségesnek látom ilyen természetű *pour parler*-kat folytatni. Amennyire eddig meg tudtam állapítani, *Poincaré*, aki kiváló tulajdonságokkal bír, végtelen büszke és mindaz, ami véleményeivel és tetteivel szemben közömbösséget árul el, bántólag hat rá. Ami engem illet, velem szemben a legnagyobb előzékenységet tanúsítja és láthatólag kifejezést ad ama kívánságának, hogy minél gyakrabban és részletesen beszéljen velem. Másfelől én a legfontosabb kérdések felől sem vagyok informálva, ami vele szemben nagyon kényes, szinte nevetséges helyzetbe hoz. Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy Louis úr nem közli mindig a legpontosabban Pétervárott nyert információit, nem tudom megérteni, hogy Ön miért tárgyal szívesebben a francia kormány megbízottja révén, mint az én révemen».

Izvoltszki későbbi leveleiben is visszatér erre, hiszen minden módot megragad, hogy Louist háttérbe szorítsa.

Páris, 1912 március 1—14.

«Mélyen tisztelt *Dmitrievitsch Sergius!* Nagyon örülök, hogyha nehézségek árán is, de végre sikerült legyőzőnm *Poincaré* úr makacsságát és sikerült elfogadtatnom vele az olasz-török konfliktusban Nagyméltóságod által ajánlott «*modus procedendit.*»

«Amennyire meg tudom ítélni, a jelenlegi nézeteltérés két okból ered. Egyik oldalon a *Poincaré* úr sértett önérzetével kell számolnunk, amely, mint már mondtam, abban leli magyarázatát, hogy Ön ebben az ügyben nem tanácskozott vele és hogy előbb Londonnal, azután Berlinnel, majd a többi hatalmak kormányaival értekezett anélkül, hogy előzetesen vele cserélte volna ki nézeteit. Úgy képezem, hogy a Franciaországgal való szövetséges viszonyunk arra kötelez, hogy ezeknél a nagyfontosságú kérdéseknél a nézeteltéréseknek még a lehetőségét is elkerüljük.»

«Meg vagyok róla győződve, hogy ha Louis úr helyett én informáltam volna *Poincarét*, a Nagyméltóságod megelőző magyarázatai felől, valószínűleg sikerült volna elkerülnöm ezt a félreértést. Miniszter úr már tapasztalatból tudhatja, hogy a francia nagykövet az Ön kijelentéseit téves megvilágításban állítja be kormánya előtt. Annak idején azzal vádolták, hogy a potsdami találkozás teljesen elkerülte figyelmét és azóta bizonyára nagyon kiszínezi jelentéseit.»

Az Izvoltszki leveleiből már kikiált a hazug vád, melyet rendre mind jobban kiszínezték és kihasználtak a Louis ellen indított politikai kampányban, hogy távol él az eseményektől, irtózik a társadalmi élettől és minden idejét könyveinek szenteli.

Ép ilyen kevésbé felel meg az igazságnak a másik vád, amely szerint Louis a cári udvarnál persona ingrata lett volna. Miklós cárnak nem volt rá oka, hogy a francia nagykövettel szemben elégedetlen legyen, hiszen Louis erősítette meg az orosz-francia barátság meglazult kötelékeit.

Izvoltszki leveleiben és jelentéseiben már eléggé elkészítette a talajt, hogy az első fontosabb sakkhúzást megtehesse a játszma megnyeréséhez. Ha eddig még valamely kétség merült volna fel, az orosz nagykövet intencióit illetőleg, az 1911 március 29-éről keltezett levele már nyíltan leleplezi szándékát:

«Mélyen tisztelt Dmitrievitsch Sergius! Nagyméltóságod leveléből úgy veszem ki, hogy elégedetlensége fokozatosan növekszik Louisval szemben. Úgy látom, a miniszter úr elégedetlensége nem alaptalan. Véleményem szerint a francia kormánnyal való diplomáciai érintkezésnek a Louis által alkalmazott módja végzettszerűen komoly félreértésekhez vezethet. Magától értetődik, hogy *minden igyekezetemmel azon leszek, hogy meggyőzzem Poincaré urat annak a szükségességéről, hogy Louis urat egy alkalmasabb diplomátával cserélje ki.* De egy nagykövetnek a visszahívása nagyon kényes és konfliktált kérdés, különösen itten. Ezért az ügy érdekében kívánatosabb lenne nem siettetni a dolgot, hanem egy igazán megfelelő jelöltet keresni, akit a legelső kedvező alkalommal kineveztessünk.»

Ebből a néhány sorból világosan látszik, hogy Izvolszkinak már sikerült elhitetnie, hogy a Louis Georges politikája veszélyezteti az orosz-francia barátságot.

A Sazonoffnak Louisval szemben megváltozott magatartása az orosz politika irányát is megváltoztatta. Az adott körülmények között csak természetes, hogy Izvolszki sietett beváltani Sazonoffnak tett ígérését. Bizalmasan közölte a francia külügyminiszterrel, hogy a Louis Georges és Sazonoff között felmerülő torzalkodások lehetetlenné teszik Pétervárt a francia nagykövet helyzetét. Együttal ügyesen értésére adta, hogy a francia-orosz viszony érdekében kívánatos lenne Louis helyett egy más nagykövetet, lehetőleg egy diplomatát küldeni Szentpétervárra. A jól megválogatott szavak nem tévesztették el a kívánt hatást. Poincaré, aki, volt idő mikor még úgy nyilatkozott Izvolszkiról, hogy politikája nem áll összhangban kormánya utasításával, most már csak az alliansz sérthetlenségét tartja szem előtt és Izvolszki kedvéért hajlandó feláldozni legkiválóbb diplomatáját.

Úgy látszik, kellemetlen rá nézve, hogy sajátkezüleg húzza rá a hurkot áldozata fejére s ezért Paléologue-ra, a politikai direktorra ruhazza ezt a feladatot és vele iratja meg a bizalmas sürgönnyt, mely az eljövendő események bevezetéséül szolgál.

Bizalmas számjelsürgöny.

Páris, 1912 május 8. 11 óra 40 p.

«A miniszterelnök úr épen olyan meglepetéssel, mint sajnálkozással hivatalosan értesült róla, hogy az orosz kormány Franciaországot olyan nagykövet által óhajtja képviselve látni, aki politikai és társadalmi érintkezéseiben nagyobb tevékenységet fejt ki. Poincaré úr jobban ismeri Nagyméltóságod lelkiismeretes működését, semhogy ne tulajdonítaná csupán egészségi okoknak tevékenysége korlátozását, amely a cári kormány részéről elégtelenségre adott okot. De bármennyire becsüli is a Miniszterelnök úr Excellenciád jellemét és tehetségét, annál inkább számolnia kell ezzel a már többször hallott figyelmeztetéssel. Másfelől a jelen pillanatban a Poincaré úr és Sazonoff között folyó politikai tárgyalások tulságosan komoly természetűek ahhoz, mintsem hogy a mi törekvéseinket ne bénítaná meg Sazonoff úrnak azon kijelentése, hogy hiányát érzi az önnel való kontaktusnak. A Miniszterelnök úr tehát, hivatkozva Nagyméltóságod hazafiasságára, *felszólítja, hogy engedje rendelkezésére nagykövetségét,* azzal a fenntartással, hogy Excellenciád részére egy más posztról fog gondoskodni.»

Louis jól ismerte az okot, amiért *Szentpétervárról* el akarták távolítani. Az igazságtalan eljárás felett érzett keserűségét leküzdve a támadás még csak jobban megacélozta erejét. Tudta, hogy Európa békéjének védbástyáján áll és ha ellenségeinek sikerül őt onnan letaszítaniok, a védbástya is összeomlik. Nem vesztegette tehát az idejét: egyenesen a legfelsőbb fórumhoz, Kokovtsoff miniszterelnökhöz fordult és minden kerülgetés nélkül megkérdezte tőle: «Igaz-e, hogy Izvolszki az orosz kormány határozott utasítására szólította fel a francia kormányt, hogy Pétervárra más nagykövetet küldjön? — «Ha azt mondták, úgy hazudtak az orosz kormány intencióját illetőleg» — jelentette ki határozottan a miniszterelnök. — Ami pedig Sazonoffot illeti, akitől kedden váltam el, ő az utolsó napig olyan hangon nyilatkozott Excellenciádról, mely az ő részéről egy ilyen demarsot szinte teljesen kizár.»

A céltudatosan előkészített terv végrehajtását egy kis taktikai hiba megakadályozta. *Poincaré* kategorikus gyorsasággal akarván elintézni az ügyet, a minisztertanács elé terjesztette, úgy állítva be a dolgot, mintha Louis — arra való hivatkozással, hogy a közte és az orosz külügyminiszter között felmerült ellentétek lehetetlenné teszik helyzetét — saját maga kérte volna áthelyezését. A miniszterek nemtörődömséggel siklottak el a kérdés felett. Nem láttak át *Poincaré* szándékán, a nagykövet áthelyezését kizárólag a kormány magánügyének tekintették és haladéktalanul hozzájárultak. *Bourgeois*, a munkaügyi miniszter, *Louis Georges*-nak régi barátja fellázadt az igazságtalan eljárás ellen és védelmébe vette őt. Ezt annál könnyebben tehette, mivel annak idején ő maga segítette *Poincaré*t a miniszterelnöki székbe. *Bourgeois* azonnal felkereste a Louis feleségét — aki éppen Párisban tartózkodott — felvilágosította a helyzetről és általa azt a tanácsot küldte Louisnak, hogy jöjjön Párisba és tárgyaljon személyesen *Poincaré*val.

Louis megfogadta a baráti tanácsot s az orosz miniszterelnök megnyugtató kijelentéséből új bizalmat merítve, május 10-én a következő sürgönyt küldte *Poincaré*nak:

Nagyon bizalmas.

Szentpétervár, 1912 május 10.

A miniszterelnöknek.

«Az Excellenciád által előírt demars teljes ellentétben áll a Kokovtsoff úr és Sazonoff úr kijelentésével. Kérem Excellenciádat, hatalmazzon fel, hogy Párisba utazzam és hallgasson ki, mielőtt ügyemben határozna.

Louis Georges.»

Poincaré attól tartott, hogy ez a botrány egész politikáját tönkretelheti s ezért kénytelen-kelletlen engedett. Sürgönyválaszából zavart tétovázás érzik ki.

Bizalmas.

Páris, 1912 május 11.

«Izvolszki úr ma harmadszor is ismételte előttem, hogy a Sazonoff úr egyenes kívánságára beszélt Nagyméltóságodról. Ennek dacára felhatalmazom Önt, hogy Párisba jöjjön, ahol szívesen kihallgatom.»

A sajtó élesen támadta az orosz külügyminisztert és elítélőleg nyilatkozott a francia kormány magatartásáról. Izvolszki magánkívül volt, hogy *Poincaré* elügyetlenkedte a dolgot. Szerinte ezt a kényes ügyet a legnagyobb titokban kellett volna lebonyolítani. Izvolszki mentalitására nézve rendkívül jellemző, a Louis-féle incidenssel kapcsolatosan írt levele, amelyben a felmerült

akadályokat magyarázza Sazonoffnak és a balsikert Poincaré tapasztalatlan-ságának rovására írja.

Páris, 1912 május 17.

«Mélyen tisztelt Dmitrievitsch Sergius! Sietve még néhány sort kell írnom a reám nézve nagyon kellemetlen — Louis Georges-féle — incidenssel kapcsolatban. Elejétől kezdve azt tartottam, hogy ez nagyon nehéz, kényes ügy, sokáig haboztam, mielőtt Poincaré úr előtt szóvá tettem volna. Csak akkor szántam el magamat, amikor Nagyméltóságod leveléből azt olvastam, hogy türelme már végetért. Nehéz szívvel határoztam el magamat, hogy felhívjam a miniszterelnök úr figyelmét, az ön és a Louis úr közötti félreértésekre. Anélkül, hogy siettettem vagy kértem volna Louis úr visszahívását, egyszerűen rámutattam arra, hogy az orosz-francia viszony érdekében kívánatos lenne, a közeli vagy távoli jövőben, más nagykövetet küldeni Szentpétervárra. Azonban a diplomáciai eljárásokban annyira járatlan Poincaré úrnak nyers őszintesége, sajnos, most is kedvezőlen módszernek bizonyult. Ahelyett, hogy — a közöttünk lefolyt beszélgetést titokban tartotta volna és — minekutána már amúgy is elhatározta a Louis úr visszahívását — bevárta volna, míg erre kedvező alkalom kínálkozik, értesítette Louis urat és a minisztertanács elé vitte az ügyet.

Csak érthető, hogy amint a Louis esetleges visszahívásáról egy tizennégy tagból álló miniszteri tanács értesült, a sajtó indiszkréciója elkerülhetetlenné vált. Poincaré úr — akitől e percben váltam el — kijelentette, hogy nagyon bántja a sajtó indiszkréciója és a hivatalos cáfolatot be is küldték a Havas ügynökséghez.

Ez az egész incidens a lehető legkellemetlenebb reám nézve. A Louis úr visszahívása, amelynek haladék nélkül be kellett volna következnie, most egyidőre elmarad és a francia nagykövetnek vissza kell térnie Szentpétervárra, ami a jelen körülmények között úgy Önre, mint rá nézve igen kellemetlen lesz. Arra kérem, ne nehezteljen rám túlságosan.

Ez az ügy nemcsak a Louis úr, de az újságírók részéről is megtorlással fenyeget. *A szükséges anyagi eszközök hiányában nem vagyok olyan helyzetben, hogy a sajtóra nyomást gyakorolhassak.»*

Poincarét nagyon bosszantja, hogy terve meghiúsult és ezt is a Louis rovására írja. Az orosz nagykövet előtt kifejezett sajnálkozása és mentegetőzése már egy újabb ígéretre enged következtetni. Poincaré kihallgatáson fogadjja a francia nagykövetet, de ahelyett, hogy érveléseinek igazságát és logikáját belátná, ez a találkozás még csak jobban megerősíti azon elhatározásában, hogy Louist eltávolítsa az orosz fővárosból. Hogy szövetségeseit kiengesztelje, *utódot keres Louis számára. Választása Dechanell-re esik*, akit a Louis iránt érzett barátság visszatart attól, hogy mint az Izvolszki védenca üljön be Pétervárott a Louis helyébe. Az eredménytelen pour-parlék és tétovázás közben teltek-multak a napok. A külföldi sajtóban nagy port ver fel a Louis-féle incidens s a lármás cikkek teljesen megzavarták az ellenséges tábor számítását. Attól tartottak, hogy egy hirlapírói polémia fejleményei még csak jobban elmérgesítik a helyzetet. Erre való tekintettel célszerűbbnek tartották, ha Louis egyelőre visszatér Pétervárra.

Amint Louis Georges Pétervárra érkezett, rögtön akcióba lépett. Tisztázni akarta, milyen forrásból eredtek a hamis információk, melyeket kormánya cinikus sietséggel fogadott el és amelyek ürügyül szolgáltak visszahívásához. Louis pontosan beszámol a miniszterelnöknek, információi eredményéről:

«Bizalmas.

Szentpétervár 1912. május 25.

Miniszterelnök Úr! Tegnap visszaérkezve Pétervárra, rögtön felkerestem Sazonoff urat és mielőtt az Excellenciád által rámbízott ügyek tárgyalásába kezdtem volna, kijelentettem előtte, hogy addig nem vehetjük fel tárgyalásaink fonalát, amíg nem tisztázzuk azt az incidenst, amely miatt Párisba kellett utaznom. Elsősorban megkérdeztem, mit válaszolt azoknak, akik erről a kérdéstről felvilágosítást kértek tőle? — Kijelentettem előttük, hogy mindabból amit beszélnek, egy szó sem igaz. Véget kell vetni ennek a mende-mondának, — válaszolt Sazonoff. Mindebből világosan látszik, hogy Sazonoff úr nem hatalmazta fel Izvolszki urat arra nézve, hogy a francia kormánynál visszahívásomat illetőleg lépéseket tegyen. Izvolszki úr csak akkor értesítette erről a külügyminisztert, mikor már megtette ellenem a lépéseket. *A párisi orosz nagykövet tehát elferdítette a tényeket*, mikor azt a kijelentést tette, hogy kormánya utasítása értelmében jár el és hogy a Sazonoff úr határozott kívánságára fordult Excellenciádhoz».

Louis folytatja a vizsgálatot. Rendre kikérdezi az összes vezető politikusokat, akik csak megerősítik az általános véleményt, melyet Louis siet jelentésében a Poincaré tudomására hozni:

Bizalmas számjelsürgöny.

Szentpétervár, 1912. május 29.

«Nem volt ugyan szándékomban Kokovtsoff úr előtt újból szóvá tenni az incidenst, amely miatt Párisba kellett utaznom, de úgy látszik, a miniszterelnök nagy súlyt helyezett rá, hogy megerősítse multkori állítását. Ma — amikor dolgozószobájába léptem — ezzel fogadott: Semmit, egyáltalán semmit se vonok vissza, a párisi útja előtt tett kijelentéseimből.»

Néhány nap múlva Louis így folytatja:

Páris, 1912 május 30.

Egy tekintélyes orosz miniszter, egy nem hivatalos jellegű beszélgetés folyamán a következő kijelentéseket tette:

«Excellenciád visszatérte előtt Sazonoff úr sűrűn ismételte előttem, hogy Izvolszki őt Önnel szemben milyen ferde helyzetbe hozta. Elég-tételt adott Önnek?»

Talán nem adott épen elégtételt, mint kellett volna, de sajnálkozását fejezte ki a történetek felett és tiltakozott a neki tulajdonított állítások ellen.

«Ez a szerencsétlen ügy — folytatta a miniszter — teljesen az Izvolszki műve. A párisi nagykövet sznobizmusa igazán tűrhetetlen.»

Ezekből a bizalmi nyilatkozatokból Poincaré láthatta, hogy Louis pozíciója korántsem rendült meg Szentpétervárott. Bosszantja, hogy a küzdelemben Louis maradt fölül és minden alkalmat megragad, hogy megalázza. Amint értesül, hogy Louis kihallgatásra jelentkezett Miklós cárnál, azonnal hivata-

losan utasítja, hogy ítélet végett terjessze az uralkodó elé Izvolszki és Sazonoff vádjait. Ismerve II. Miklós autokrata gondolkozását, arra számított, hogy a cár nagyon kurtán fog bánni a francia nagykövettel. Louis Georges már nem volt újonc a diplomáciai szolgálatban és észrevette a számára felállított csapdát. A Louis jelentése, melyben érezhető meglepődéssel számolt be az audiencia szerencsés lefolyásáról, meggyőzhette Poincarét arról, hogy számításában alaposan tévedett.

Szentpétervár, 1912 június 27.

«A cár ma Pétervárott kihallgatáson fogadott és szokatlanul hosszasan beszélgetett velem a két országot érdeklő, különböző kérdésekről. A kihallgatás folyamán főként az olasz-török konfliktus és a balkáni helyzet kérdése került szóba.

Őfelsége láthatólag meg van győződve annak a szükségességéről, hogy a két országnak minden külön akciótól tartózkodnia kell és egyesült erővel kell elhárítani minden olyan kérdést, mely a jelenlegi konfliktust még jobban komplikálhatná.

Megkérdeztem Őfelségét, hogy nincsenek-e aggályai a kis balkáni államok intencióit illetően? «Pillanatnyilag nincsenek aggodalmaim» — válaszolt a cár — «minden szükséges lépést megtettünk a béke megővésére. Legutóbb Pasics úrral és Daneff úrral beszéltem Moszkvában. Mindketten garantálták, hogy fenntartják a status quo-t. De Daneff hozzátette: Ha csak az olaszok nem terelik a háborút az európai partvidékre, mert ez a Balkánon általános háborúhoz vezetne.»

A cár még kijelentette: «*Mi mindent elkövetnénk ugyan a béke megővésére, de valószínűleg hiábavaló fáradság lenne. A balkáni népek nem szalasztanak el ezt a kedvező alkalmat.*» A cár ezekkel a szavakkal fejezte be az audienciát: «Oroszország és Franciaország között semmi sem változhat és semminek sem szabad változnia.»

A másfélóránál tovább tartó audiencia politikai részének rövid ismertetése után, Louis sürgönyjelentéseiben rátér a ránézve annyira fájdalmas ügyre:

Szentpétervár, 1912 június 27.

«Excellenciád utasítása értelmében kihallgatásom végén rátértem a reám vonatkozó incidensre és megkérdeztem Őfelségét, megfelel-e a valóságnak az az állítás, mely szerint a francia nagykövet ellen felsőbb meghatalmazás alapján panaszt tettek? «Én nem adtam semmi erre vonatkozó felhatalmazást» — válaszolt leghatározottabban a cár.

Őfelsége az egész kihallgatás folyama alatt annyi jóindulatot tanúsított velem szemben, hogy határozott kijelentése után már nem kérdezhettem tőle mást.

Különben a cári udvarhoz közelálló körökben az a verzió is uralkodik, hogy Izvolszki úr nem a cár és nem is a kormány utasítására tette meg ellenem a lépéseket; sőt még magának Sazonoff úrnak sincs része a dologban, jöllehet, hogy valamennyire takarni akarta ugyan utódjának magatartását. Ebben a kellemetlen ügyben állítólag *Wladimir* nagyhercegnő vitte a vezérszerepet. A nagyhercegnő ugyanis fejébe vette, hogy Breteuill márkit nevezetű ki pétervári nagykövetnek. Felszólította Izvolszkit, nyujtsón neki segédkezett, hogy tervét megvalósíthassa. Közösen erős kampányt indítottak ellenem, mindent elkövetve, hogy minél jobban befeketítsenek az orosz kormány előtt. Mint mondják, az ellenem

indított összeesküvés első jelenete a *Paléologue* által rendezett dineren játszódtott le, amikor a nagyhercegnő feltűnően hosszú beszélgetést folytatott *Paléologue*-al. Miután már kellőleg elkészítette a talajt, abban bízott, hogy Excellenciád hitelt fog adni Izvolszki úrnak, aki kormánya utasítására való hivatkozással kérni fogja visszahívásomat.

Sokan felvetették azt a kérdést, hogyan tehetett Izvolszki lépéseket kormánya határozott utasítása nélkül? — «*Izvolszki nagyon intelligens ember, de hiúságból kifolyólag folytonos baklövéseket követ el*» — volt a válasz. Nem tud ellentmondani a nagyhercegnő kérésének. *Pavlovna Mária*, arra számítva, hogy az általa kineveztetett diplomaták az ő udvarába fognak szegődni, már *III. Sándor* cár idejében is bele akart avatkozni a nagykövetek kinevezésébe. *II. Miklós* ép olyan kevéssé túri, mint atyja, hogy a nagyhercegnő az államügyekbe ártsa magát.»

A szokatlanul hosszú cári audiencia a sajtóban is éreztette kedvező hatását. A lapok arra következtettek, hogy az orosz-francia viszony elhidegülésére vonatkozó hírek minden alapot nélkülöznek. Az is nyilvánvaló volt, hogy ha a cárnak a legkisebb kifogása lett volna a francia nagykövet ellen, úgy nem fogadta volna őt olyan kegyesen és nem tárgyalt volna vele azokról a fontos politikai kérdésekről, amelyek akkor egész Európát foglalkoztatták. A legbensőbb bizalom megnyilatkozásának eme elvitázhatatlan jele pillanatnyilag lefegyverezte ugyan a francia miniszterelnököt, de a vitatkozásokhoz, folytonos szórszálhasogatásokhoz szokott prókátor nem adta fel a harcot, kikereste a jelentésben azt a sebezhető pontot, amelyen keresztül megtámadhatta ellenfelét.

Bizalmas.

Páris, 1912 július 10.

A miniszterelnök, Louis úrnak, a francia köztársaság pétervári nagykövetének.

«Élénk érdeklődéssel olvastam Nagyméltóságodnak e hónap 4-éről keltezett 176. szám alatt küldött jelentését. Különös örömömré szolgál az a tudat, hogy Miklós cár nem osztja a nagykövete által ön ellen felhozott panaszokat. A miniszterelnöktől kapott bizalmi nyilatkozatai ezáltal csak nagyobb értéket nyerne.

Mindazonáltal, az Izvolszki és Sazonoff urak szerepe ebben az ügyben még homályos előttem.

Mint ahogy ezt már május 2-án közöltem Nagyméltóságoddal, a párisi orosz nagykövet tovább is fenntartja azon állítását, mely szerint az orosz külügyminiszter határozott utasítása értelmében tette meg nálam a lépéseket az ön visszahívását illetőleg. Május 8-án a politikai direktor a legenergikusabban megkérdezte tőlem: — «Mídon Excellenciád amaz óhajának ad kifejezést, hogy Péterváron más nagykövet által lássa képviselve Franciaországot, csak egyéni véleményének ad-e kifejezést, avagy hivatalos meghatalmazás alapján terjeszti elő kívánságát?»

Izvolszki habozás nélkül válaszolt: — «Én Sazonoff úr határozott utasítása értelmében cselekedtem».

Másfelől Nagyméltóságod jelentésében célzást tesz egy a *Paléologue* úr és *Wladimir* nagyhercegnő között lefolyt hosszú beszélgetésre, mely az ön ellen indított kampány előjátéka lett volna.

Paléologue hosszú évek óta nem találkozott a nagyhercegnővel és csak május 29-én, az Izvolszki úr által az új házelnök tiszteletére rendezett dineren látta viszont: ezen az estélyen szó sem esett Nagyméltóságodról.

Különben Paléologue határozottan kijelentette, hogy soha senki előtt nem beszélt az ön esetleges áthelyezéséről.

Hozzá kell még tennem, hogy Nikolajevics Miklós nagyherceg bizalmasan közölte velem, hogy Izvolszki és Sazonoff urak egyenes utasítására tette meg nálam a lépéseket.»

Poincaré e hírlapírói polémiák hangjára emlékeztető levelében kétségbe vonja Louis információjának hitelességét, emlékiratában pedig úgy tünteti fel az esetet, mintha Louis üldözési mániában szenvedett volna és ezért vette fejébe, hogy az ellene indított támadások Wladimir nagyhercegnétől eredtek.

Már itt is kiérzik az okvetetlenkedés, sőt a határozott rosszindulat is, amellyel Poincaré emlékiratában olyan gyakran találkozunk. Kétségtelen, hogy Poincaré úgy akarja feltüntetni a francia nagykövetet, mint lelki egyensúlyt veszített, lehetetlen elképzelésektől gyötört embert.

A Louis napjai tehát már megvoltak számlálva. Minél jobban nőtt presztízse a mérvadó orosz körökben, annál nagyobb igyekezettel folytatták ellenségei a megkezdett aknamunkát, semmi eszköztől sem riadva vissza, hogy helyzetét lehetetlenné tegyék. Többek között ebben az időben történt, hogy a kormány hivatalos lapja, a «Temps», a napihírek rovatában leköszölte Louis feleségének egy magánlevelét, amelyben Louis érthető felháborodással emlékezik meg az üldözésekről, amelyek miatt férje annyit szenvedett. Ezt a levelet állítólag egy Pascal nevű hölgy egy autótaxiban találta és átadta az ügyvédjének. Hogy milyen úton került a levél az illető ügyvédtől a kormány hivatalos lapjába, arról hallgat a krónika.

(Vége következik.)

Hóry Etelka.

SZERELEM.

*Tudjátok, mi a szerelem,
mennyei játék ideleln,
aki szerelembe esett,
az égben él egy kveset.*

*Ott megpillant egy csillagot
utána is kapna legott,
pedig a csillag messze van,
pedig ő maga veszve van.*

Szegedi István.

KÉT FALAT KENYÉR.

ELJÖTT ez a nap is. Kivárták.

Tavasznak indult már erősen. Az istállók s az ágyússzínnek alacsony eresze alatt megnyúltak a jégcsapok, a városban a sokcsengős apró mokány lovak megett a kásásodó hóban akadozva futottak a vasalatlan szánok. A Moldván még tartotta magát a jég, de a közepe rongyosodott már itt-ott s éjszakánként, ha szerte a vaságyakon elterülve, horkolva, fújva húzta már az osztag, Király Áron fülelve fel-felkönyökölt a szalmapárnán. Meg-megrebbent a szeme a neszre s átintett a másik ágyra.

— Ropog . . . — súgta — ropog . . . — s hátrabökött a hüvelykével, ahol az istállók megett, a nagy puha csendben a tavasz egy-egy előre küldött kis szellője incselkedett a folyóval.

A vén Moldva elhitte a tréfás üzenetet s neki-nekihajtotta magát, hogy: na te kutya jég, most véged van. De az csak tartotta magát. Nem jött el még az ideje. Birkóztak egy kicsit ketten. A morgásuk idáig hallatszott néha s olyankor aztán felfigyelt a szőrtelen fehérarcú fiú a szélső ágyban. Hosszú, csontos újjaiba fektette a fejét s kitágult szemekkel leste.

— Ropog . . .

A szomszédágyról kese, kisbajszú parasztfej moccant a suttogásra.

— Hallom.

— Hallja?

— Hát. Nem vagyok siket.

— S ezt csak így mondja?

— Hát hogy mondjam, nyughassék már na. Ha ropog, ropog.

Nem megy az el még jó egy hétig s azalatt . . .

— Azalatt . . .

— Hát azalatt csak beosztanak talán . . .

— Talán . . . — s legyintett Király Áron.

Ahogy a jobbkezét így elhúzta a szeme előtt, felakadt rajta. Milyen hasadozott, kérges. Itt egy száradó kis seb — felsértette valahogy fegyverpucoláson — ott egy karcolás, a hüvelykujjáról meg le fog esni a köröm, pfuj . . . és undorodva rakta hátra a kezét, mint valami idegen tárgyat.

Kicsit nézegette a füstös mennyezetet, a lámpa kiégett, sárga világát, a nagy kemencét — a padkán egy káplár aludt, hosszúszőrű parasztszubával leterítve — az ajtó felett a király s a királyné olaj-

nyomatú arcképe, sivár meredeken, mintha valaki úgy feldobta volna őket, aztán odaragadtak.

Meleg vizekre és ollókra, ráspolyokra gondolt... aztán egy kis manikűrös lány jutott eszébe, egy szőke hegyesorru Mici, olyan, amilyent a szubrettek játszanak, bécsi operettekben... diákkorában sokat talpaltatott utána... Kolozsváron... Mici... verseket írt hozzá... egy henteshez ment férjhez igen fiatalon a Széchényi-térre... a kaszszában ül és tokát eresztett... egyszer betévedt, szafaládét vett vacsorára... egyet... kassza tizenkettő... és mindketten nagyon szégyellték magukat...

Elővette azt az eldugott kezét Király Áron és nézegette, meregette maga előtt. Egyszer nagy vitája volt egy nővel, hogy izléstelenség-e az, ha egy férfi hegyesre vágja a körmét és lakkoztatja. Ő azt mondta, hogy hegyesre vághatja, hogyne, de ne lakkoztassa...

— Majd adok reggel zsírt, kenje be.

Pap Dénes sűgött át és a fiú majdnem rosszul lett az utálattól. A pokróc alá hajította kezét.

Feküdtek csendesen a kietlen teremben s lesték, ha ropog-e a Moldva.

Nahát, most megjött ez a mai nap. Reggeli parancskiosztáskor, hogy a káplár az őrségeket felolvasta, csak érezte Király Áron, hogy a vér leszalad a lábába, úgy zsibbadozik, bizserog.

— Délután hattól kilencig, negyedik várta az éjszaki falnál Király Áron és Pap Dénes.

A káplár rájuk pislantott... na, most belélát... rábólintott hirtelen valami csökevény civilérzéssel, hogy: értem. A káplár kiszólt a papír mögül.

— Ne bólogass, marha.

Nyelt egyet. Szárazat. Odanézett Pap Dénesre. Az úgy állott, mintha nyársat nyelt volna. De Király Áron észrevett egy huncutos cinkosmosolyt a szeme sarkában, amelyik mintha őt keresné felsőbb-séges nagy megnyugtatóssal s mindjárt ki is engedett a torkából a szorultság. De jó is az, ha az embernek van valakije, akivel összenézhet. Olyan nagyon szerette ebben a pillanatban ezt a nagyfejű parasztyereket, olyan igazán hálás volt neki, úgy szerette volna megölelni. Az meg állott rendületlenül, csak a félszeme sarka mosolygott. Nincs az a színész, aki ügyesebben tudná csinálni. Ha szembenézem, hát egy buta bakapofa bámul áhítattal a káplár úr szájára, hogy jaj nehogy egy szót is elveszítsen az igéből, ha meg oldalt nézem, akkor egy kedves huncut parasztsiheder, amint ravaszul odasunyorog a társának... ne félj komám, lesz még szóló, lágy kenyér.

Leste aztán Király Áron, hogy találkozzanak. Az meg kerülte. Hiszen nekik még megbeszélni valóik vannak, édes Istenem, csak nem hagyja cserben most az utolsó pillanatban... talán meggondolta magát... fél, a gyáva, gazember persze... s reszketett a gyomra a dühtől és a várakozástól.

Délfelé egy pihenőn elcsípte a fészert megett.

— Dénes . . . — s nekitámadt nagy hanggal.

A másik a szeme villanásával intett csendet.

— Ne bomoljon. hallja-e? Úgy lehet figyelik a páros öröket, sose lehet tudni. Rendben van minden, úgy ahogy utoljára mondtuk. Menjen innen, — s hátat fordított.

Áront nagy nyugalom fogta el megint. Bizott a dologban. Ó, de megbecsülhetetlen egy ilyen kötélidegzetű ravasz parasztyerek. Hát minden úgy, ahogy megegyeztek, na jól van, jól . . .

Ma éjjel hát szökésbe kerülnek Király Áron s Pap Dénes. Idetova három hónapja is elmúlt már, hogy ezt főzőgetik s a Dénes ládájában már december óta ott kuksol a két rongyos civilnadrág, amit a városban szereztek, igaz, kabát csak egy s egyéb semmi, de hát majd csak lesz valahogy. Fő, hogy ezt a vártát sikerült kifogni az éjszakai falon, szembe a Moldvával, még zajlás előtt. Hejhó . . . — kacagott a lélek Király Áronban — holnap ilyenkor, már rég túl vagyok a Moldván . . . aztán ropoghat, ropoghat éntőlem, amíg megszakad.

Két erős szemet érzett a nyakán, sarkonfordult. A kövér őrmester, Vasile Alekszandri, állott az ajtajában s nézte. Hogy megfordult intett neki.

. . . megtudta . . . — ijedezett úgy futtában — . . . megtudta . . . kifeszítették a ládát . . .

Az őrmester nyájas volt és leereszkedő. Valami írásmunkát adott.

— Eredj be az irodába és csináld meg, de szép legyen, olyan vékony, meg vastag vonalakkal, mint a multkor.

— Igenis értem.

— Várj csak — hátra kiáltott az őrmester — Jonica . . . Jonica.

A fiúcska — nyolc, tízéves forma, elevenszemű kis kölyök — kiugrott az ajtón.

— Szaladj csak, hozz egy darab kenyeret.

Király Áron vérvörös lett és alásan megköszönte a kenyeret. Kapott máskor is, mert a legszebb jelentéseket ő tudta vonalazni és mindég vörös lett tőle és mindég éhes volt és mindég megette.

Jonica jókora karajt kanyarított s nevetett a villogó fekete szeme, ahogy átadta.

— Jó kenyér — mondta biztatva — finom kenyér.

Ahogy az iroda felé szaladt, a karaj felét letörte s úgy futtában odadozta Dénesnek.

— Fogja . . . Jonica adta, az irodába megyek.

Dénes az udvart septe. Elkapta a kenyeret s a zsebébe gyúrte nagy komolyan.

— Tán jó lesz még.

Áron elhült. Nahát. Hogy ez milyen előrelátó. S ő is zsebretette a magáét. Mi mindenre nem gondol ez a fiú.

Valahogy eltelt a délelőtt is.

A délutáni belső előadás elmaradt. Istállóvizit lesz, hát nagy pucolást rendezett délután az őrmester. Áron örült neki. Szívesebben vakart most lovat. Jobban gondolkozhatott s inkább maga mellett tudta Dénest.

Ott sürgölődtek a vödörrel, kefével, seprűkkel egymás hegyén-hátán. Itt a nagy tolongásban Dénes sem takargatta, hogy azért jól-esik neki is ott tudni maga mellett a másikat.

Áronnak vidám délelőttökön járt az esze, amikor a színiiskola udvarán zajos tízperceken, az öreg Gomba Mátyást hallgatták.

— Az nem kunct, — recsegett a vénember, — minden színészvakarék tisztiszolgát akar játszani a vizsgán. Az semmi. Az egy ziccer. Puccert minden marha meg tud játszani. Ha egy igazi puccert oda-állítok a színpadra, még az is jó lesz.

Ilyen kedves, vidám dolgokra gondolt és szerette volna, ha Gomba Mátyás bácsi valahogyan látná őt most itt, ebben a puccerszerepben. Na hiszen nem sokáig — s odamosolygott a személtlapátra — ez a visszavonhatatlanul utolsó búcsúfellépésem ezen a vidéken, a jutalomjátékom... igaz, hogy a szerződésemmég még nem járt le, hehehe, egy kis szerződésszegés, hehe... — s a kamaszvigyorgás kezdett az arcára fagnyi — ha rajtakapnak a szerződésszegésen, akkor... igen... akkor főbelőnek... Dénes!

Pap Dénes odanézett a nagy hangra s mérgesen rávillantott.

— Hallgass.

Most látta Áron, hogy hangosan szólott... hátha a többit is hangosan mondta, én Istenem... — s körülnézett. Odase ügyelve sepergettek, fényesítettek, mosogattak az emberek, senki sem törődött vele. A káplár a csizmaszárát csapkodta a bikacsökkel s dudorászott valami kanyargós oláh nótát.

Kicsit megnyugodott... — dehát Istenem ennyire odavolnék... hát nincsenek már idegeim... nincsen akaratom? S irigykedve nézte a társát, ahogy egy zablaláncot fényesít, de olyan lelkiismeretesen, olyan hévvel, mintha... igen, mintha ő még használni akarná azt a fényes zablaláncot. Pedig mi köze hozzá. Hol lesz ő már holnap, amikor az a zablalánc esetleg felkelti az ezredes úr figyelmét. Nézi, dörzsöli, még lehel is rá lélekkel, huhukolva... hu... huuuu... és a nadrágja hátuljához simogatja, úgy gyönyörködik benne. Ó, de más is ez az ember, ez a szép, nyugodt ember, hiszen ő semmit sem ér mellette.

Lasacsckán eltelt a délután is. Félhat után a káplár kezdte kiszólitani a vártásokat. Király Áron kezében megint táncolni kezdett a vesszőseprű. Pap Dénes rászólt, de most már szigorúan:

— Ne ügyetlenkedjen, hé.

Király Áron megsértődött első pillanatra. Hát ez így mer vele, ilyen fesztelenül, csak úgy odahéz neki ez a paraszt, aztán elrestellte, hogy ilyen gyenge s megemberelte magát.

A káplár kiabált az ajtóban.

— Király Áron.

— Prezent.

— Pap Dénes.

— Prezent.

Kit, hogy kiabálták, csapta le a szerszámját s szaladt a holmiját rendbehozni.

Bent a teremben Pap Dénes lehasalt az ágy alá, előszedte a ládáját, felcsattantotta a lakatot s óvatosan kihúzta a két civilnadrágot s az ócska fekete lüszterkabátot — kéz alatt szerezte Áron nagy nehezen s jó pénzéért.

Abban a pillanatban benyitott a káplár s Pap Dénes úgy hasaltában maga köré csavarta nagyhirtelen az egész holmit. Mire a káplár odaért, már a köpenye le volt szorítva a derékszíjjal s a patrontáskáját kínozza nagy buzgalommal.

A káplár, sunyi fürkésző szemekkel állott meg előtte, — Király Áron előtt elfeketedett a világ, — állott, nézte s lesandított a ládára.

— Mit vettél ki a ládából, te?

Pap Dénes konok képe egy vonalat se változott. A zsebébe nyúlt jámbor bocsánatkéréssel.

— Ezt, né.

Egy darab kenyér. A Jonica kenyere. Ó, de lélezett egyet Király Áron, de szerette volna a melléhez kapni s megcsókolni azt a ravasz, gazember fejét, s a szeme is könnyes lett. El is határozta: vége az idegességnek, a rossz érzéseknek, csak bátran neki mindennek, úgy mint régen.

A káplár elvette a kenyeret.

— Az őrsegen akarsz zabálni, te disznó? — s egy pofon csattant.

A másik ágyhoz lépett, ránézett Áronra oldalról s odanyúlt a köpenyzsebéhez.

— Neked is van?

— Igenis, — s kivette.

— Azt a keserves mindenségét, egész élelmiszerraktárral indulnak az őrsegre, na megálljatok — s az arcába vágott neki is.

Állották. Mindaketten. Régen megtanulták. Semmi az. Nem az a legény, aki adja, hanem aki állja. Oda se neki. Csak a szemek húzódnak egy kicsit kisebbre... kisebbre, talán hogy az a felrúgott lélek ki ne robbanjon rajta.

A káplár végigment az ágyak előtti soron s kilépett az ajtón. Visszaszólt:

— Gyerünk csak, gyerünk.

Ahogy az ablak előtt elment, még látták, hogy beleharap a kenyérbe, falja jóízűen.

Összekapták magukat nagyhamar s mire a fütty elhangzott, ott állottak a sorban az udvaron. Pap Dénes csak úgy kitolta magát az ajtón, mint más közönséges alkalmakkor, arravaló az ajtó, hogy ki-be

járjanak rajta. Áron nem állotta meg, hogy egy pillantással vissza ne nézzen a sivár teremre, hogy : nahát utoljára megyek ki belőled. Később el is szégyelte magát megint, ahogy Pap Dénes egy rejtett vidám mozdulattal, a dereka köré tekert civilruhára simított.

Egy-két vezényszó ropogott bele a levegőbe s elindult a menet. Az éjszakai fal az utolsó várta, hát végig kellett baktatni az egész őrségváltást.

... Alálassan jelentem, a szolgálatot átadom... jelentem... átveszem... átadom... veszem... adom-veszem...

Hárman baktattak fel utolsóinak a kis dombhajlásra, a két leváltott legény becsatlakozott s azzal ottmaradtak.

A menet eltopogott a ködösen ereszkedő alkonyatban. Még felhallani egy-egy csendes, elégedett morgást — ... na, ez is eltelt... — egy-egy csat, bajonét-tok, vagy mi, odaütődik valamihez, aztán csend.

Allottak ketten a letaposott ösvényen az istállófalnál. Amoda lejjebb, egy ugrás, az a csik... egy jó iramodás... a Moldva... Úgy tartja ott azt a befagyott hátát; na, fiúk, na, hát én ijesztgettelek, én, én. De azért csak itt vagyok; jó kemény vagyok, megbírok én még két ilyen magyart, minden bánatával együtt.

Pap Dénes halk, kurta kis nevetéssel nyitotta el a száját:

— Magunk vagyunk.

— Magunk.

Király Áron számolgotott. Még két és félóra a katonaélet. Óránként jön a káplár. Utolsó vizitálás s az őrségváltás között van egy félóra. Akkor gyerünk...

Olyan apróra összesugdosták ezt ők ketten, a két szomszédos ágyon, hogy most nem volt semmi közölni valójuk. Csak állottak csendesen s nézegettek jobbra-balra.

Az első negyedóra a legkönnyebb. Az semmi. Hogy az letelt, Király Áron tett egy-két lépést, aztán még kettőt-hármat s belejött. Sétálni kezdett.

Pap Dénes utána. A másik oldalon indult s ő is tappogott a nagy bakancsával egypárat. Tényleg könnyebb. Járkáltak. Hat lépésnél szembejöttek ketten, hogy az orruk hegye majd összeért, akkor egy gyenge hátraarccal vissza s aztán megint.

Király Áron dudorászni kezdett. A gyermekkórust a «Carmen»-ből. Ezzel volt megakadva már egy hete. Éjjel-nappal a fejében motoszkált. Most is. Már unta, útálta s nem bírta hagyni. Trata ta-ta-ta-tatatata, trata, tata, ta-ta-ta-ta tatta, tara, tara tatta tattata...

— Dénes!

— Na.

— Volt már maga úgy valami melódiával, hogy... hogy valahogy úgy beleragad az agyába az embernek, aztán nem lehet kipiszkálni az Istennek se, — belenézett a legény rácsodálkozó szemébe s utána-tette gyorsan — szóval, hogy egy nótát mindég kelljen dudolni, mindég

ugyanazt, százszor egymásután, akár akarja az ember, akár nem. Volt már ügy?

— Affenét.

— Nem?

— Nemhát.

— Furcsa . . .

— Mért volna furcsa? Améket nem akarom danolni, hát azt nem danolom — s megfordult. Áron is. Továbbmentek.

. . . de milyen fegyelmezett agya van egy ilyennek . . . egy ilyennek . . . egy ilye-nene-ne-ne-ilye-tatata, tatata ttara . . .

A káplár felbaktatott, elment. Félórának vége. Áron szólni akart, Dénes intett :

— Psszt ! Visszajön.

Tényleg, léptek közeledtek a szegletnél, lehet, hogy visszajön, rájukijeszt. Kihúzták magukat.

A gyerek ugrott elé. Jonica. Odakacagott a katonáknak.

— Hova mész, Jonica?

A gyermek a Moldva felé intett.

— Még egyet csúszkálók.

— Sötét van már.

— Nincs is olyan sötét, világít a hó.

— Megfázol.

— Dehogy fázok. Nyolc óráig haza sem megyek, akkor jön meg apám.

— Hol van?

— Átment a huszárokhoz, lovat nézni.

Azzal a gyermek elékapta a kis szánkót a háta mögül s leereszkedett a dombon.

A két ember csak sétált tovább. A hó már kékesbe játszott s Király Áron egy ilyen kékesbe villódzó csillagot akart elfogni a szemével. Nem sikerült. Ahogy egyet mozdult, már száz s ezer más kis csillag ugrott a szeme elé s belevakult.

Egyszer régen az «Álarcosbál»-ban statisztált. Már nem tudta, melyik felvonásban, szóval, ahol a tisztek összeesküsznek — ő egy alabárdos őr volt az ajtóban. Magas lakkszárat viselt az eszkárpenhez, bő bársonybugyogót, csipkéselejű fekete-sárga selymujjast és tollas baretet. Két reflektor között állott, szemtől-szemben a közönséggel és tudta, hogy Ica — Kelemen Ica — ott van az anyjáékkal a páholy balkettőben, de nem mert odanézni. Restellte, hogy neki egy szava sincs, csak itt áll és tátja a száját. Alig várta, hogy bejöjjenek a tisztek és eltakarják. Elvégre Kelemen Ica úgyis tudta, hogy belőle nagy színész lesz idővel — a legnagyobb természetesen — és hát valahol csak el kell kezdeni, de mégis . . . A hátamögé meg, a vászonfalhoz odaállottak a kollégák és bökdösték hátulról, meg mindenféle bolondságot mondtak, hogy kacagnia kelljen . . . hanem milyen gyönyörűen is énekelt az az olasz . . .

mennyi szépség van; de mennyi... és még milyen messze kell futni, Istenem... — nyilalt át rajta — örültség, hát hol van ide a határ... valahol messze-messze, nyugat felé... százszor elfogják addig... megfagynak... éhenhalnak... farkasok... beszélni kellett!

— Dénes!

— Na.

— Izé... volt maga színházban?

— Nem.

— Soha?

— Soha. Hanem — s megcsillogott a szeme — hanem a mutatványosnál voltam egyszer, Baróton.

— S aztán?

— Hát szép volt, nem mondom. Először két lukba lehetett nézegetni, améknak a végén üveg volt. Aztán abba mindenféle nagyvárosokat lehetett látni, még Nevjorkot is.

— Egyéb nem volt?

— Dehogy nem volt. Hát mindenféle állatot lehetett benne látni, olyant, amilyen nálunk nincsen. Meg velünk volt Bözsi is — Lacza Bözsi, a Lacza Gerzsonnak, az uradalmi főkocsisnak a leánya —, az meg csintalan volt nagyon; azt mondta, hogy mért nem beszélnek is ezek az állatok? Arra meg a mutatványos méregbejött, azt mondta, aki liba, az ne beszéljen; erre meg én nyakonvágтам a mutatványost.

— Nyakon?

— Nyakon én!

— Aztán mért?

— Haát — s elbabrált a nagy fiú szelíden a fegyverszijjal — haát... merthogy nagyon szívelhettük egymást a Lacza Bözsivel.

Kicsit csend lett.

— És... most már nem szívelhetitek egymást?

— Vagyigen... hogyne... csakhát... — s elnézett Pap Dénes, le a folyóra s azontúl, hegyeken, erdőkön által, amerre még menni kell, megvonta a vállát — ki tudja...

Megfordultak s tovább. Hat-hat lépés. Igaz is. Ki tudja?...

A folyó felől gyermekkiáltások zúgtak fel, egész csapat kis kölyök viháncolt a jégen. Valamelyik egy rossz kocsilámpát szerzett, abba gyertyát kerítettek s alig várták a sötétet, felrakták egy irdatlan nagy hőember tetejébe. Messziről úgy festett, mint valami világítótorony.

Pap Dénes hümgetett:

— Ez nem jó lesz, ha ezek itt hancuroznak.

— Addig eltakarodnak — s megint megrezzent. — Addig...

Meddig?

A lábát hidegnek, a fejét forrónak érezte Király Áron. Egyszer érzett ilyen furcsa, könnytelen zsidbadást, régen, egy rossz hónapos szobában ült és kint zuhogott az eső vigasztalanul. A nedves levegő behúzódott a szobába és felverte a szegényszagot. Úgy ült és nézett maga

elé, a lámpába. Loccs-toccs, loccs-toccs... a léptek megállottak a folyosón... valaki a számokat nézi... köhécsel, a hangját próbálja s bezörög az ablakon.

— Ki az?

— Távirat.

A kísérteteknek — ódon falusi mesékben — ilyen hangjuk van, szakasztott ilyen, mint a táviratkihordóknak, mikor az ablakokon bekocognak, gőzölgő gallérjuk alól kinyúlva hosszú karjukkal... távirat.

Meghalt az édesanyja. Olyan édesanya volt, amilyenről a népdalokban annyi szó esik. Meghalt. Mielőtt egyszer látta volna a fiát, amint a függöny előtt meghajtja magát. Pedig hogy szerette volna, de hogy, ó...

— Dénes!

— Na.

— Mondd csak... nekem olyan furcsák jutnak most eszembe... én félek a táviratkihordóktól.

— Ne bomoljon, hallja.

Király Áron is megbánta már amit mondott, de nem akarta elengedni, beszélni, beszélni akart.

— Hát maga... maga nem fél?

— Én aztán tudom nem. Mind olyan nyápic dög az, ha egybe belérúgok szétesik.

Hát ezen megint kacagni kellett.

— Jó jó, hát nem is úgy félek, hogy megver vagy mi.

— Nahát akkor.

Ezt nem lehet kihozni a sodrából. Darabig nem szóltak. A káplár másodszor is jött s megint elment. Még egy van hátra, aztán lehet... akkorra koromsötét lesz.

Most már teljesen megállott az idő. Nincs tovább.

Király Áron a társát leste. Azon nem látszott semmi. Sétált le felnyugodtan, egyenletesen emelgette a bakancsait s néha körülnézett, ahogy az a régulában meg van írva. Áron már olyan izgatott volt, hogy megállott. Számolni próbált. Ötszázig számolt, akkor elszedült, émélygett, tett egy pár lépést...

— Dénes.

— Hallom.

— Nekem valami olyan különös érzésem van.

— Na, mi az már megint.

— Tudja régen... nem is olyan régen... szóval mondjuk, hogy megyek az utcán, érti?

— Ehe.

— Szóval az utcán megyek és előttem megy valaki, aki cigarettázik. Hát különösen nedves, hűvös levegőben olyan tisztán lehet érezni a füstöt... hát ahogy ő — az, aki előttem megy — kiereszti a száján a füstöt, ahogy én lélekzem, hát beszippantom. Ez borzasztó. Tudja egy kávéházban, vagy akárhol ahol sokan vannak és mindenki cigarettá-

zik, ott nem is veszem észre, de így, hogy magam előtt látom azt az idegen embert és belém jön az a füst, ami már őbenne volt . . . képzelje el, hogy egy idegen tüdőt végigszaladt, kijött és most én beszívjam . . . rettenetes érzés, mondhatom.

A másik elhallgatott.

— Na — bízatta Király Áron — mit szól?

— Semmit.

— Semmit?

— Azt.

— Hogy lehet az?

— Hát így.

— Hogy-hogy így?

— Hát csak így?

— Csak?

— Csak.

Király Áron hirtelen úgy megmérgeződött erre a makacs, kemény parasztra, hogy ököllel tudott volna nekimenni. Hát nincsen ennek semmi gondolata, semmi észrevétele nincsen semmire? De gyorsan le is higgadt. A kezét a vállára tette.

— Dénes, figyeli maga, hogy, hogy úgy mondjam milyen eltolódások vannak köztünk? Két ember, két egyvidéki magyar s hogy nem tudunk sok mindent megértetni egymással. Érzi, hogy mekkora különbség van köztünk?

— Hogyne érezném.

Áron meghökkent. Ezt nem várta. Hogy ilyen kereken tudja a dolgokat a másik mégis.

— Észrevette ezt a különbséget?

— Hát hogyne vettem volna észre.

— Na? És?

— Hát . . . én épeszű vagyok azt tudom. — s megfordult. Lépetgett.

Áronban megint felforrt a vér. Megsértődött ezen a kaján falusi tréfán pedig — s összeszedte magát — pedig igaza van végeredményben. Mit beszélek én itt annyit össze-vissza. Szökünk, hát szökünk, punktum. Lassan telik az idő az biztos és egy kicsit az idegeim meg vannak viselve, ami nem csoda.

Jó ideig sétáltak némán. Harmadik vizitálásig már nem sok lehetett. Akkor egyszerre megállott előtte Pap Dénes. Áron hátralépett, ahogy az arcába nézett. A legény olyan alázattal, olyan jámboran elferdült képpel állott ott, mintha az úrasztala előtt állana.

— Valami mondandóm van magának.

— Mondja.

— Hát tudja — s süttött a szemé — én most mondok magának valamit . . . de úgy mondom, mintha teszem azt a papnak mondanám, érti-e?

Csak a fejével intett Király Áron, hogy folytassa.

— ... Mert, épen azért, hogy nem lehet tudni, mi lesz, mi nem lesz, hát azt akarom mondani magának, hogy tudja meg, esti imádságkor én soha, de soha, az imát el nem mondtam *velük* ... nem én! Hanem minden este — két esztendeje is elmúlt már — parancskiosztás után, hogy kiállunk az udvaron az osztaggal, aztán valamelyik rákezdi, hát én meg felnézek az égre, de úgy, hogy belémeredjek azt a keserúségit s akkor azt mondom magamban: Miatyánk Úristen ne hallgasd meg őket! Ne hallgasd meg őket, pusztítsd el őket, de mind, mind az egész, hogy még az írmagja se maradjon. Ámen. Ezt mondom én, hallja-e? Aztán ... valami templomba járó legény sose is voltam ... dehát azért mármost ... egyszóval hát ne átallja mégis velem ... ej, na hát mondjunk csak el itt ketten egy Miatyánkot — s mosolygott, hogy elvegye az élet.

Király Áron végigsimított a vállán.

Haptákba álltak, ketten, különböző magyarok, a kétcsúcsú sapkát lekanyarították ... Miatyánk, ki vagy a mennyekben ... Te neved ... országod ... akaratom ... földön is ... add meg minékünk ... vétkeinket ... kísértésben ... gonosztól ... ország hatalom és dicsőség ... mindöröktől fogva. Ámen.

Épen csakhogy a sapkát feltették.

— Káplár úrnak alázatosan jelentem, nem történt semmi.

A káplár elcammogott a másik oldalon. Egy percre még látták, ahogy gyufát ránt, a tenyere közé fogja a lángot, behajlik s rágyujt. Az árnyéka hatalmasan felvetődött a falra s eltűnt.

Egymásranéztek nagy barátsággal.

— Dénes ... azt akarom mondani ... hogy izé ... vagyis ha elfognak ...

A másik befejezte.

— Agyonlőnek.

Felkacagott, halkan, könnyű szívvel.

— De nem fognak ám el, hahó, ahogy fognak.

Most hogy itt volt a pillanat, csodálatos öröm fogta el Király Áront is. Hát persze hogy nem fogják el, hát hogy is foghatnák.

A fegyvert a kézbe kapták — arra még szükség van — s azzal le a dombon. Pap Dénes úgy szaladt a nehéz bakancsában a havon, mint a nyúl. Alig nyomta meg a tetejét. Áron csak utána mindenütt.

Valami nagy hatalmas jóérzés szállotta meg, valami felszabadulás ... hát vége ... itt futok, mert futni akarok ... ha szólnak, nem állok meg, ha lőnek, visszalövök ... olyan könnyűnek érezte magát, mint aki ezer kilométert is befutna megállás nélkül ... tiszta élvezet ebben a finom, tiszta levegőben ilyen szabadon rohanni lefelé, neki a világnak ...

... Már leérték a folyóhoz ... Dénes megtorpant.

— Valaki kiáltott!

— Eh, gyerünk — s lökdöste.

A testük már előrenyúlt . . . — segítségééég — sírta egy gyermekhang, valahol visító kétségbeeséssel — segítségééég!

— Jonica!

Tétova mozdulat indult bennük a hely felé, ahonnan a kiáltás hangzott . . . de rögtön fordultak is. Neki az útjuknak. Nincs idő nincs.

— Segítség — visított újból a vékony hangocska csuklásba fuló sírással — segítség!

A két ember megállott. Fent a falnál mintha már árnyékok mozognának előre. Most értek a keleti sarokhoz. A váltás. Ne . . . neeeem! Nincs idő!! Tovább!!!

Jobbkézről — onnan, ahol a patak beömlik — egy hosszúra nyúló, keserves, bugyborékoló nyöszörgés indult és megállította a két pár bakancsot.

Ebben a pillanatban a kettős árnyéksor odafent az éjszaki sarokhoz ért. Egy lövés dördült. Sorban feleltek a várták. Egy kürtöt megfújtak.

— Dezertáre!

Most aztán neki. Vagy vagy. Teljes erőből futni kezdtek a folyó közepe felé.

A tiszta metsző szél hátba kapta őket s még egy hangot elhozott utánuk.

— Apáááám — rikoltotta a hang — apááá — s abbamaradt, mintha elválták volna.

A két ember szó nélkül fordult vissza. Szembe a széellel.

Király Áron lehasalt a lék előtt s a puskáját kinyújtotta. Annak a végébe kapaszkodott Pap Dénes s elkapta a gyereket abban a minútumban, ahogy meggémberedett keze utolszór is lecsúszott volna a jégről. Kihúzták. A két köpenybe bepakolták.

Lámpásos emberek rohantak lefelé a domboldalon. Pap Dénes eljűk kurjantott s azt a két civilnadrágot, a viseltes lüszterkabáttal együtt bedugta hirtelen a jég alá. Hadd vigye a Moldva. Ha majd kienged.

Az őrmester aztán a kezüket rázta a konyhán.

— Derék emberek vagytok, na, takarodjatok szépen lefeküdni. Mentek. Nem esett szó. Egy sem.

Jó sokára, hogy a vaságyakon horkolni kezdett az osztag, át-súgott Pap Dénes.

— Szép, eleven kölyök.

— Erős.

— Kiheveri.

— Ki.

— Kár lett vón érte.

— A.

A káplár aludt a padkán, leterítve a hosszúszerű subával. A lámpa sárgán pislogott s az ajtó felett lapult a király s a királyné arcképe.

Király Áron felkönyökölt a szalmapárnán s elmosolyodott keserűesen.

— Ropog...

— Ropoghat már... ideje.

Kisvártatva utánatette.

— Viszi az ancugot. A tengerbe.

Kicsit sóhajtottak. Néztek a lámpába.

Jó sokáig néztek, mert virradóra járt már, mire Pap Dénes leszűrte a mondandóját. Átváltott a másik könyökére s odaszólt.

— Hát, két falat kenyérre kenődtünk fel tudja-e. Két kis falatkára.

Király Áron megdörzsölte a gyulladákos szemét.

— Azt is más ette meg. Azt is. Örökkéig más eszi meg azt a falat kenyeret.

Künn az ajtó előtt, a markába huhogott az őr — elállhatott a fegyverszíjjon — s egy nap kezdődött.

Török Sándor.

HOLDAS ÉJI ÁLOM.

*A Hold tányérrózsája éji csöndben
kinyílik s fényes, nagy virágba szökken
s körulte a csillagbimbósereg
ezüstösen pislogva szendereg.*

*Amott túl kéken alszanak az erdők,
magukra húzva jól a lomha felhőt;
a büszke, néma hegyorom pedig
a jellegek fölé emelkedik.*

*Ám ellenére a vén hegykirálynak
ezerszer magasabbra szökve szállnak
az én botor, vad, lázas álmaim
a lelkem nekilendült szárnyain.*

*S ott fönny vágyó lelkem feléd kitárom,
sugárhúrú Hold búvszavú gitárom
s dala a messzi, alvó városon
az ablakodon hozzád beoson.*

*Látlak... fehéren... bár az éj beárnyal
s lantomról tépelt kósza holdsugárral
megcsiklandom puha, fehér nyakad...
S kebledre símul kibontott hajad.*

*S míg ágyad telehintve, ó, te drága,
— be szép csillaghullás! szól, aki látja —
rád ezüst csillagbimbókat dobok:
álmodban édes ajkad mosolyog.*

Haraszthy Lajos.

SZIVÁRVÁNY AZ ÉG KAPUJA.

Regény.

XI.

AMULATSÁG fényesen sikerült. A Petőfi-liget fáin, a főúton s a kabaré-színpad körül mindenféle villanykörtékkal világított színes lampionok égtek. Nagy darabot hódított ma este vissza az emberek-csinálta fény a sűrű, ligeti sötétből. Óriási ember-tömeg sürgött-forgott a kivilágított utakon. Hangosan, frissen játszott a cigány. Zűrzarvas lármába torkollott, mint egy tengerbe, a sokféle beszélgetés mormoló, fecsegő patakja. Ezen a tarka, zúgó tengeren át úszkált az irigység csúnya sárga hajója, a megszólás cik-cakos, színes dereglyéje és ott ácsorgott az unalom szürke tutaja is.

A műsor valóban kitünően sikerült.

A fehérhajú Dobó bácsi, a konferanszié, szellemesen csiklandozta a főúri társaság hiúságát, juttatott ebből a zsidóságnak is, feldicsérte a briliánsokkal játszó ügyvéd-hegedűművész ambiciózus játékát, aki már napokkal előbb eljátszotta minden kliensének a bizalmát a tárgyalásain.

Csupa tréfa, csupa nevetés volt minden szava. Az egész közönség kitünően mulatott kedves közvetlenségű ötletein.

Korál Ilona szépen, hangulatosan énekelt, nagy és meleg sikere volt. Általában a közönség minden számmal rendkívül meg volt elégedve és cseppet sem fukarkodott a tapssal.

Mégis mindenki fellelékezett, amikor a konferanszié bejelentette a műsor végét és a közönséget táncba küldte. A fiatalság mohón és boldogan sietett a vendéglőbe, a publikum a vendéglő nagy terraszára ment, vacsorát és italt rendelt, jókedvűen hallgatta a zenét és megértően nézte a fiatalság fékevesztett táncát.

A főispán és az alispán körül egész gyűrű képződött. Ott csoportosultak a törtetők és a hajlongók. Csupa jól vasalt, előírásos mosoly és angolosan szabott előkelő kedvesség verekedték magukat előre az első sorba és boldog meleg öntötte el mindenki lelkét egy-egy alispáni, sőt főispáni kézfogás után. Amikor valaki ezt a kézfogást és a konvencionális, pár kedves szót megkapta, eléggülten hagyta ott a harcteret és egy csomó göggel és büszkeséggel öntudatában vegyült el újra a plebs között.

A vendéglőtől elég messzire építették meg ügyes kézzel ízléses emberek a pezsgős pavillont. Itt volt a pezsgő és itt voltak a színésznők. Jól ápolt, kacér kezekkel mérték itt a színpad királynői az arany italt

s az aranyifjúság szomjasan a vágytól és áthatva a jótékonyosság tudatától itta ki egyik poharat a másik után.

Az egész kis pavillon úszott a fénytől s a sűrű cigarettafüst mintha felhő lenne, úgy rohant ki a tető alól a szabadba. A sarokban pálmákat állítottak fel és csinos díszített padok és székek töltötték ki a pezsgős asztal előtt a teret.

Ilona és Erzsike is itt voltak és itt tartózkodtak Turcsányi, Sipos Gyurka és Balog Béla is.

Pajzánan és hangosan szökkent magasba a jókedv s az öröm csillogó, bővizű szökőkútja rózsaszínű párával borította be az egész pavillon környékét.

— No, Miklós, még egy pohárral — biztatta őt Ilona.

— Nem édes. Félek, megárt.

— Béla, maga nem iszik? — nógatta Balogot Erzsike. Igazán, én be fogok csípni és maga józan lesz. Nem engedem. Egy-kettő. Tessék inni.

És a szegény Balognak, aki talán még sohase ivott, egyik pohár pezsgőt kellett lenyelnie a másik után. A szeme már csillogott, a feje már nehéz volt s a nyelve, az ő fúrge és pergő nyelve akadozott, ha szólni akart.

— Erzsike édes, be fogok rúgni.

— Nem baj, Béla. Ezt is meg kell próbálni egyszer életében.

— De én nem akarok berúgni.

— Be kell rúgnia, Béla, mert különben sohase fogja elmondani, hogy szeret. Én pedig már alig várom.

Szegény Balog fülig elvörösödött és hallgatott.

Miklós kérdezte Ilonától:

— Ilona, jól mulat?

— Nagyon.

— Tetszik ez magának?

— Maga is itt van, Miklós. Az éjtszaka gyönyörű. A hangulat kellemes és fesztelen. Egy kis pezsgőt is ittam. Szeretem magát, Miklós.

A pezsgő körül, mint egy torkos, éhes gyerek, úgy totyogott erre-arra az öreg Fülöp. Ő volt ma a pezsgők huszárja. Amint tehetett, innen is, onnan is magába kortyolt minden maradékot, pedig pohárral is eleget adtak neki a színésznők. Piros is volt az öreg arca, majd kicsattant. Gyenge, erőtlén, kiszáradt teste néha rezgősen mozdult meg az ide halatszó csárdásra s fojtottan, csak úgy magában dűnnyögte:

— Ejhaj! Tyuhaj!

A főispán és az alispán végre nehezen kivergődtek rengeteg kézfogás és még több udvarias szó után a gyűrűből. Amikor az utolsó embertől is elbúcsúztak, egymásra néztek. A főispán nevetve szólalt meg:

— No, komám, ez nehezebb munka volt, mint a kapálás!

Az alispán fáradtan dörögte:

— Meg kell csinálni. Megköveteli a közönség.

— Úgy érzi magát a kezem, mintha magára szedett volna egy csomó sarat.

— Én már megszoktam. Néha egy kézfogással háborúkat lehet elintézni.

— De sokra taksálsz a kezedet.

— Nem én. A publikum.

— Mit csinálunk most?

— A pezsgősátorba megyünk.

Jókedvűen mosolyodott el a főispán.

— No, végre egy okos gondolat.

— Szép lányokat látsz és finom pezsgőt iszol.

— Rám fér, mert elfáradtam.

— Én is.

— Ott van az a szép színésznő is, akibe a fiad úgy belebolondult.

Nézd meg majd közelről.

— Melyik az?

— Hiszen láttad a színházban már. Majd megismered.

— Ahá! Látom már. A szerkesztővel beszél.

— Az, az.

Lassan, méltóságteljesen közeledtek a pavillonhoz. A kezüket mindketten összefogták a hátuk mögött és földre néző szemmel, hintázó, ringó járással jelentek meg a pavillon ajtajában.

Az alispán elővette vidám, begyakorolt, parasztleányes modorát. Elkiáltotta magát :

— Ácsi ! Most mi következünk ! Ti már itt mind olyan kapatosak vagytok, hogy kiesik a pohár a kezetekből ! Minden szép lány ide nézzen, mert a falu legényei jöttek be a csárdába ! Italt kérünk !

Meglepetten hallgatott el mindenki. Csend lett. De a színésznők felkacagtak. Tetszett nekik a dolog és megéljenezték a főispánt és az alispánt.

Amikor Ilona átnyujtotta a pohár pezsgőt az alispánnak, így szólt :

— A legderekből legénynek a faluban.

Az alispán kiitta a pezsgőt. Felvillant a szeme. Folytatta a mókát :

— Aztán mit akarsz te én tőlem rózsabokor, amikor így köszöntesz ?

Kacéran darálta a lány :

— Egy kiló mosolyt és egy vég jókedvet !

— Szép áru, jó áru. De mit adsz érte ?

— Adok én kendnek, amit csak kíván !

— Hát aztán, ha arra volnék kíváncsi, hogy milyen íze van a szádnak ?

— Azt én nem adhatom — nevetett a lány.

— Mért ne ?

— Mert azt el köll venni !

— Ejnye, micsoda veszedelmes szád van galambom ! No acide még egy pohárral !

Vígan, felfrissülve itta ki a második poharat.

— Jól esik a kezedből!

— Mondják — huncutkodott a lány.

— Hej, te gonosz csont, igen csillagos a szemed már és igen parasz a szád! De jó dolga lesz annak a legénynek, akit szeretsz.

— Jó bizony!

— Aztán kit szeretsz? Mi?

— Nem tudom én magam se!

— Nem-e?

— Nem bizony.

— Pedig az egész falu tudja!

— Hát ha tudja, minek kérdi?

— Jó, jó. Ne kapard ki a szemem, te mosolyosbábú. Inkább keverj bele ebbe a tálba még egy italmérget azzal a becukrozott kezeddal.

Szürcsölve, jólesően itta a pezsgőt. Az öreg Fülöp csendesen hozzá bicegett és a fülébe súgta:

— Sok lesz, komám!

A főispán Erzsikével tréfált.

— No, kis művésznő, mikor látom meg már egyszer a csinos arcával a színpadon?

— Tán soha, báró úr!

— Mindég boszorkánynak, maskarának öltözködik.

— Ezen mulat a nép!

— Nem fáj úgy elrútítania magát?!

— De bizony fáj!

— Sose hittem volna, hogy a Gül Baba öreg háremasszonya ilyen fiatal szép teremtés, mint maga.

— Tölthetek még egy pohárral, főispán úr?!

— Jó, kedvesem. Megiszom. Köszönöm.

Erzsike ügyesen megtöltötte a poharat, a főispán kiitta, jólesően köszörülte meg utána a torkát, azután két aranyat tett az Erzsike fehér, puha kezébe és búcsúzásba fogott.

— Jaj, főispán úr, ne menjen még — kérte Erzsike. Nézze, milyen jól mulat az alispán úr. Még majd azt hiszi mindenki, hogy én nálam únta el úgy magát.

— Nem maradhatok, kedvesem. Mennem kell. Az alispán marad. Ő szeret mulatni. Neki könnyű. Nincs fia. Az én részemet a mulatózásból már régen átvette tőlem a fiam. Nekem már nem illik mulatoznom.

— Az ám! Hol van a szolgabíró úr?!

— Hosszúfalun van hivatalos kiküldetésben. Csodálom, hogy nincs itt. Igaz, hogy Hosszúfalu messze van és nincs vonatja, de ő ilyesmivel nem szokott törődni. Most már talán nem is jön.

Az alispánhoz ment és félrehúzta.

— Sándor, te maradsz, ugye?

— Maradok.

— Hát kérlek, ha a fiam mégis el találna jönni, légy szíves, vigyázz rá. Ne legyen botrány.

— Jó. Rendben van.

— Hát Isten veled, pajtás. Mulass jól.

— Kiveszem a részem belőle. Ne félj.

Fülöp elszaladt a főispán kocsjáért s a kocsí nemsokára száguldvá rohant ki a pompás úton a város felé.

Az alispán folytatta a mulatást. Tréfa tréfát követett. Meleg jókedve felvillanyozta az egész társaságot. Nagyokat kurjongattak és dicsérték a langyos, csillagos, szép estét. Az alispán észrevette, hogy szerelmes párok sétálnak a ligetben és közönyös, egykedvű járkálást mímelve, tüntetően jönnek ki a sötétből a pezsgős sátor elé, ahol büszkén és alibit keresve sétálnak lassan végig, kellemetlen, fürkésző tekintetükkel zavarva a mulatókat.

— Fülöp! — szólította magához a vén huszárt. — Úgy lácom itt processzió indul meg a szerelem oltára felé. Ne lássak meg itt még egy párt végigkorzózni!

Kétségbeesetten kiáltott fel az öreg:

— Hát ezt hogyan csináljam? Azt se tudom, honnan jönnek?

— Szamár vagy. Szerelmesek sétálnak. A szerelem mindég a sötétből jön elő. Odaállj, ahol kezdődik a sötétség. Biztos, hogy beléjük ütközl. Kergesd őket vissza.

És Fülöp odaállt. Kis idő múlva már hallatszott a szava.

— Hó! Megállás! Erre tilos az út!

Meglepetten csattant fel a szó:

— Aztán, mért?

— Azért, mert itt az alispán úr mulat!

— Hát aztán! Nem bántjuk!

— Az nekem mindegy! Nem lehet! Nem engedhetem! Tessék visszamenni. Erre tilos az út! Menjenek másfelé. Van ennél sokkal sötétebb hely is!

Morogtak, zúgolódtak a feltartóztatottak, de engedelmeskedtek és visszafordultak.

A villanylámpáknak segítségére jött a hold is. Egyszerre fény öntötte el az éjtszakát s szerelmes megadással borultak a vén fák lombjai a hold ezüst karjaiba s halk suttogással vallottak szerelmet az éjtszaka sápadt, fehér koronás királyának.

Fülöp egymásután zavarta vissza a sugdolódzó, tettetett céltalansággal mászkáló szerelmes párokat. Egyszerre csak erős, vágatató lódobogást hall. Ki az ördög lovagol itt? Ilyen késő éjtszaka! Alighogy elgondolta, megtorpant előtte agyoncsigázott, elfáradt lovon a Fiú.

— Szent Isten! Kiskomám! Hogy jössz te ide?

— Látod, öreg apám! Lóháton!

— Bolond vagy te! Csak nem lovagoltál hatvan kilométert?

— Mi az egy szerelmes lovagnak? No, fogd a lovat, vidd a vendéglő istállójába. Hadd pihenjen szegény.

— Megesz téged az öreg kiskomám!

— Haragos?

— Nem a. Jól érzi magát a sok cifra szoknya között. De az lesz. Egész biztosan az lesz.

— Mért lenne?

— Hát, mert eljöttél.

— Hát aztán? Épen csak énnekem nem szabad eljönni? Másnak mindenkinek szabad?

— Az is igaz.

— Nahát!

— Hiszen jó, jó, de vigyázz magadra.

Azzal az öreg meg-megsimogatva a halálosan fáradt, reszkető állatot, elvezette a vendéglő istállójába, megcsutakolta, adott neki bő kez-
zel abrakot és egy vödör vizet. Azután megkötötte a jászolhoz.

A fiú hetykén, begyesen nekiindult a rövid, fénylő útnak a pavil-
lonig.

Az alispánnak jó szeme volt. Félszemmel mindig az utat vizsgálta. Azonnal meglátta a Fiút. Áttört a mulatókon és elébejött a szolgál-
bíróknak.

Az keményen köszöntötte:

— Jó estét, Sándor bátyám.

Az alispánnak melegség futotta el a szívét, ahogy meglátta a ked-
ves, szeretett Fiút. Mégis adta a szigorút.

— Szervusz. Mit akarsz itt?

Piros felhő öntötte el a Fiú fejét. Dacosan felelt:

— Amit más! Mulatni akarok!

— Hosszúfalun a helyed. Hogy jössz te ide?

— Vasárnap van! Azt tehet mindenki, amit akar!

— Nincs vonatod. Hogy jöttél?

— Lóháton!

— Megőrültél?

— Meg!

— Holnap reggel újra a hivatalban kell lenned!

— Ott leszek!

Az alispánnak tetszett a Fiú pompás bravúrja. Kicsit büszke is
volt rá. Ő is befolyással volt a nevelésére.

— Akkor igazad van! Valamit mégis kérnék tőled, mielőtt mu-
latni mész.

— Ha lehet, megteszem.

— Meg kell tenned!

— Mi az?

— Nem tűrök semmiféle botrányt.

Indulatosan vágta a Fiú hátra a fejét.

— Az nemcsak tőlem függ!

Az alispán, mint rendesen minden ellentmondó szóra, most is fel-fortyant:

— Mindegy. Ha ezt nem ígéred meg nekem, rögtön hazamész!

— És ha nem megyek?

Dühösen ment neki az alispán.

— Hallgass! Nem szégyenled magad? Hálátlan kölyök te! Hát ki javát akarom én?! Nem a tiedet?! Nem tettem érted mindig többet, mint az apád? Nem úgy bántam veled mindig, mintha saját fiam lennél? Ezt érdemlem én tőled?

A Fiú megtorpant. Lehajtotta a fejét.

— Jól van, Sándor bátyám. Ígérem, nem lesz botrány!

Az alispán szó nélkül megragadta a Fiú kezét.

— Ez már beszéd! Most meg gyere te pernahajder és mulass. De siess, mert azok már nagyon messze tartanak.

Boldogan ugrott be a pavillonba a Fiú. Mintha bomba esett volna közéjük, úgy rebbentek szét a láttára.

Harsányan, derülten kiáltott fel:

— Hölgyeim, kezeiket csókolom! Uraim, szervusztok! Csúnya dolog, hogy nélkülem fogtok neki ennek az illatos, pezsgős, lampionos mulatságnak! Hurrá! Kérem a pezsgőt! Egy pohárral! Két pohárral! Tíz pohárral! Be akarom érni egykettőre a lobogó kompániát. Hölgyeim! Pezsgőt kérek!

S a színésznők nevetve, csintalankodva hozták hozzá a pezsgőtől habos poharakat és ő mindegyik kezéből elfogadta és kiitta mindegyikét.

(Folytatása következik.)

Büky György.

TAVASZÉJI KONCERT.

*Daltermő, zengő pillanat:
Mikor az első rügy fakad
Lázás, tavaszi éj alatt...*

*Csengel a csend, de száz sikoly
Bujkál az erdőn és síkon
Rügyeket bontó pónsípon.*

*Nyárról maradt, árva levél
Tar ágon tengve-lengve él:
Várja, hogy egyszer útrakél.*

*Télen fedte halotti mez,
De most hallja a nászi neszt:
Lázít a síp, forogni kezd.*

*Előnti vad tavaszi láz,
Fonnyadtan hajlong és bokáz:
A szellő lággyan fuvoláz.*

*Szél kapja el s holtan leperdül,
Alvó madár lággy álma rezdül:
Dal villan holt erdőn keresztül...*

*S e haldoklásban, vágyban, dalban
Tavasz kürtje ujjongva harsan:
S az első rügy kibomlik halkan.*

Simon Gyula.

Berde Mária új novellás könyve.

(Téltű. Elbeszélések. Pásztortűz Könyvtár. 11. sz. Kolozsvár, 1928.)

Öt esztendő múltán, mely alatt három, mind terjedelemre, mind a költői alkotás belső értékeiben jelentékeny regénykompozícióval lépett a nyilvánosság elé, a jónevű erdélyi író most megint novellákat gyűjtött egybe ebben az izléses külsejű kötetben.

A novella műfaja igen talál Berde Mária költői természetéhez. Fantáziája kerestén-keresi a rá ható művészi témának középponti magvát, költői alkotás-módja is olyan, hogy minden nyugtalansága, a részleteket nem egyszer aránytalanul hangsúlyossá hatványozó hajlama ellenére is lényegileg az erős szerkezeti és hangulati egység felé tör. Innen van elbeszéléseinek (az egészen rövideknek is) mintegy kettős utóíze: egyfelől az a benyomásunk, hogy a tárgyat ki lehetett volna szélesíteni nagyobbarányú epikai alkotássá is, ilyennek indítékai s mozzanatai rendre felvetődnek a szűkre fogott feldolgozásban is, az olvasóban mintegy továbbrezegnek, a hatást gazdagabbá színezik, a képzelemnek az elmondottakon túlterjedő távlatot nyitnak; másfelől ennek ellenére is elbeszéléseiben megvan a valódi novella erős csomózása, a fődolog tiszta és biztos kihangzása, a mellékindítékok művészi alárendelése. Az italon, mit ő nyújt, megérezzük, hogy bőséges forrásból vettett; de belőle bír — egy italra való nyújtani. Ez az igazi novellairás művészete a helyében egyre jobban elharapózott tárcarajzéval szemben, mely néha nem silányabb itallal kínál, ám azt csak úgy — odaloccsantja. A novellaalkotásnak szigorúbb belső feltelei vannak, s Berde Mária ép ezekben kitűnő.

Mai nap az elbeszélés-kötetek valahogyan nincsenek divatban, a kiadók mindenáron a regényt erőszakolják, még olyan írók részéről is, kik már megmutatták, hogy tehetségük inkább a novella területére utalná őket; ezek azután regény címén jobbára csak bővebbre méretezett (magyarán: elrontott) elbeszélést nyújtanak. A napilapok tárcarovatában viszont szintén nem találják meg a maguknak megfelelő arányokat: itt meg le kell mondaniok a gondosabb lélekrajzról, ami pedig a valódi elbeszélésnek legértékesebb hagyománya s kénytelenek pusztá vázlatra szorítkozni. Így a vérbeli novellairó ma — legalább átmenetileg — meglehetősen talaját veszítette; akárcsak Madáchnál a Föld Szellemének: a lombik neki is hol nagyon szűk, hol nagyon tág.

Hanem a divat azért divat, hogy változzék: a novella-írás is nyilván megint életre serken Jairus leányának álmából. Felocsúdása nálunk, magyar földön, különösen kívánatos, itt feltűnően sok az elbeszélésre termett tehetség, a magyar novellának értékekben igen gazdag multja van s ez nem maradhat méltó folytatás nélkül. Egy-egy asztalunkra vetődő jeles elbeszélés-kötet — minő most a Berde Máriaé is — arról kezeskedik, hogy nem is marad: a behamvázódott paráznak ma is egyre akadnak hűséges őrzői.

A könyv vezető-novellája, az egész gyűjteménynek is címet szolgáltató *Téltű*, javából való szerzője termésének, javából az egész hazai novella-

irodalomnak. Az önkényuralom fullasztó légkörébe helyezett cselekménye rövidben is a gazdag és biztos rajzú korregény hangulatát árasztja magából. Kitűnő a csomózása : Czinege István városfőhadnagy lelki válságában mintegy nemzeti létünk sűrűn megismétlődő válságainak tiszta típusképe is benne tükröződik, mindazoké a korszakoké, mikben a haza igaz fiaira nézve nem is annyira a kötelességek teljesítése nehéz, mint inkább a valódi kötelességek helyes felismerése. Ennek az emberséges érzésű városfőhadnagynak meghasonlása, mely már akkor megkezdődik, mikor még önmaga előtt sem világos, hogy «mi mivel került benne szembe» : valóban gyökerében megragadva állítja elének a «kétlelkiismeretű» ember konfliktusát. Legkülönb azonban az egész elbeszélésben mégis a korrajz lenyűgöző ereje. E részben nem bírnak szabadulni attól a benyomástól, hogy Berde Mária itt nem irodalmi forrásokból merít, korképének színezésén nyilván máig elevenen megőrzött, nagyerejű családi hangulat-émlékeknek kellett munkálniok. Ezek az emlékek magyar lelkembe beleívődva éltek, mint régi családi almáriomokban az ódon levendulaillat, s most ezzel az elbeszéléssel magyar lelkű író lel kulcsot, hogy rájuk ajtót tárjon.

A *Kifüstölés* is válság rajza, a női önérzet válságáé ; ezzel Berde Máriának mintegy legközeppontibb írói problémája elé kerülünk. A női sors tele van tragédiával, de az önérzetes nő felveszi a sorsát, elfogadtatja magával a tragédiáját. Kivívja a közönynek azt a heroikus mértékét, mely mellett az már mosolygássá nemesedik. Nem kell ide a freudizmus sebekben-turkáló indiszkréciója, nem kell egyéb, mint bátor szakítás a sebek és fájdalmak kultuszával : ünnepi autodafé helyett egészséges, köznapi «kifüstölés». «Mindaddig, amíg nagy jelenetekben búcsúzol a multtól, amíg égeted, temeted, irtózol tőle és keresztet vetek reá : addig nem váltottad át magadat a Közöny nagy, nyájás ünnepébe. Annak nincsenek szertartásai, az örökegyforma és felindulásnélküli.»

Korban két nemzedéknyire visszakanyarodik a *Vargabetű* érzelmes-bús meséje. Régi konfirmációs-leckéken szövődik a szépséges Dobokai Druziánna szerelme a deli grófúrfihoz. Halálos szerelem ez, de titkon támadó új életnek is kútfeje s az öreg Dobokainé «nagy szomorúságok kerülőjén», a fentvaló Úristentől elébeszabott vargabetűvel érkezik el Druziánnához Druziánnáig, a leánytól az unokáig. Bűneinkért a Gondviselés a legnagyobb jóval szégyenít meg : alkalmat nyújt rá, hogy akit megbántottunk, kiengesztelhessük. Berde Mária alkalomadtán sikerrel üti meg a balladai hangot ; sikerrel itt is, hol a téma maga is erősen balladai fogantatású.

Meleg humor színeiben gazdag a *Boldogság* című kisvárosi történet, a kétszer nősült Imréről, kiben a városka élénk közreműködésével szerzett második feleség, a minta-asszony Ilona mellett éled meg amúgy igazában a nosztalgia az első hitves, az egész város szemében szálla «rendetlen» Cunci olalán eltöltött «ex-lex»-jellegű időszak után. Talán ebben tetszik meg legjobban a Berde Mária novellai dolgozasmódjának ritka gazdaságos volta : akadnak itt futólag érintett részletek, amelyekből mai regényírók egész fejezeteket kerekíthetnének. Berde Mária szorosra fogja a szálakat, biztosan, célismerőn siet a poent felé s mikor odaér, azt sem húzza alá rikitóan, nem teszi kirakatba, kedves és finom mérséklettel csattantja el, azért is van azután tiszta és maradéki hangzása.

Az *Alul*-ban a régi ideál mellől félresodródott falusi tanító kerül össze amannak újavágású leányával. Azt véli : gyámapai minőségben megélheti utópiának maradt apasági ábrándjait. Alul marad most is : a leány a vele szemben egykor győztes vetélytársra ütött, a győznetudó fajtából való ő is.

mellette a gyámapává lett tanító úr megint csak megmarad az örök gyá-moltalannak.

A *tükör* keleti mese formájában beszél a férfiban duló tusáról szerelem és nagyratörés között. Berde Mária úgy tudja, hogy ebben a küzdelemben múlhatatlanul a szerelem esik áldozatul. De nem bosszúlatlan áldozatul: aki magától ellöki, ellöki vele szerencsését, el az ég kegyelmét is. Ebben a keleti témában derekasan megállja a próbát Berde Mária stílusérzéke, mesemondásának árnyaló gazdagsága. Néha erdélyi nagy költőelődjének, Kemény Zsigmondnak sötét izzású színeire emlékeztet. Nem mindennapi bravúrral oldja meg az átmeneteket a keret s a beleillesztett meseanyag, a valóság s a káprázat között; ehhez kell az a művészet, mely «úgy elbűvik, hogy észre sem veszik». Ami nem egy divatos «fantasztikus» íróban veyjtékesen kimódolt, azon a jó író szinte valami szomnambul biztossággal halad át; így halad át Berde Mária is.

A *Húgocska* a kötet egyetlen dramatizált formájú darabja. Nemcsak formájában drámai, az lényegében is. S tán valójában nem is «húgocska» drámája, ki az első végzetes női csalódás ártatlan mártírja, inkább a gyenge Mártáé, ki egy habhányta gyermeklelket könnyűszerrel feláldoz a maga hiúsági flörtjének. «Tavaszi ébredés» ez, minden nyers szexuális aláfestés nélkül.

A *Májusi ajándék* viszont a nyár ébredéséről beszél, a szerelmesek változó esélyű hadviselésének döntő fordulójáról, melyen a május az asszony segítőtársául szegődik, megajándékozta őt a hódítva-hódolás adományával. Berde Mária itt olyasmit mond ki «szép hegedűszóban», ami szemelláthatóan nagyon a szívén fekszik. A nő szerelmi életében mindennél jobban érdekli a szerelmi válsággal együtt felmerülő önértetváltóság problémája. Ez az önértet nála nem az Erdős Renée-vágású nőírók asszonyainak férfi-leteperő, rabláncok ellen lázongó, sérelmeket számonkérő, jellegzetesen huszadik századi önértete. Berde Mária az asszonyt asszonynak kívánja, nem férfigyötrőnek, hanem férfigyámolítónak, megadónak s áldozathozónak, de — s ez a műveiben egyre visszatérő motívum — e megadásnak s önfeláldozásnak *szépnek* kell lennie, benne a hódoló hadd viselje a hódító diadémját. A nemes rózsza nem kívánczik tünetően semmiféle kebelre, nem is hull senki eleibe: ha leszédülne, könnyen megtaposnák. — «Megnyitom szerelme előtt az engedelmességem sorompóit, ez az alázatomban — mondja a Berde Mária asszonya. — De neki nem szabad tudni, hogy én akarom így! Hogy én sóvárgok régebb, hogy én halok meg hamarabb érte...» S május így felel neki: «Tudom, tudom, mi az asszonyok örök parancsa. Dicsőnek maradni a megadásban».

Asszonyi fölényről szól a követhető darabja is: *A kert nem tud róla*. A hervadás, az elmúlás az, amiről a kert nem tud, aminek a férfi rémlátással néz elébe, amiről valójában csak a szerelmes asszony tud, de bátorsága is csak neki van szembenézni vele. A szerető — ki anyává nem lehet — anyásan áll a férfi mellett, intő szóval, «ahogy a betegek füle elől lopják el a szomorító dolgokat». Még akkor is, ha ezek a szomorító dolgok a saját reménytelen jövőjéből rémlenek elő.

A *Két gyász*-ban a férfi sírjánál a szerető rózsái kelnek versenyre a feleségéivel, de mielőtt most, az utolsó pillanatban «elhibáznák a kíméletet», félreállnak a versenyben. Akié az élet ünnepe volt, csorbíthatatlanul meghagyja az özvegynek a gyászt, a halál ünnepét.

A *Franciska tűzzel játszik* finom és gazdag korrajzú irodalomtörténeti novella. Czuczor Gergely, Tóth Lőrinc, Megyeri, Lendvainé alakja köszönt belőle felénk, a középpontban pedig egy ábrándos, leányosan szemérmes diáké:

ásvai Jókay Móricé. A diák ártatlansága kemény próbára kerül a komáromi híres kacérnak, Weinmüller Franciskának tűzveszedelmű közelében. Ez a Franciska Berde Mária könyvének egyetlen «démoni» nőalakja. De itt nem győzedelmes démonságáról beszél a krónika, hanem éppen gyenge pillanatáról, midőn a hamvas ártatlanság előtt kapitulálni kénytelen könnyű diadalokhoz szokott fegyvereivel. Csatát vesz és fogadást vesz. De nyer valami nála egészen rendkívülit: két tiszta könnyecseppet világszédítő szemének szögletébe. Ez a novella a Napkelet olvasóinak szívesenlátott ismerőse: először folyóiratunk közölte.

Érett nő és gyermeklelkű diák áll egymással szemben a *Viperá*-ban is. De ez a nő nem Franciska: komoly, okos, férfihivatást vállalt leány. Amit vállalt, kemény kötelességtudással hordozza — minden sivárságával együtt. Csak egy, egyetlenegy pillanatra ragadja ki a «selfcontrol» bástyái közül a vak véletlen. Talán soha meg nem ismétlődő mámor ízével ismerkedik meg s azután megköszöni sorsának — örökre. Megy vissza bástyái közé. A tüzet megismerte, de tüzzel nem játszik. Ebből az elbeszélésből is helyenként regénytéma felé mutatnak a szálak; egyikén-másikán elindulva, akár apróra kidolgozott regényrészleteket várhatnánk. De Berde Mária erős műfaji érzékének sikerült a témát pontosan a novella diapazonjára hangolnia.

Az *Olajfa* az imént már említett *A kert nem tud róla* című rajznak hangulati magvát fejleszti tovább új változatban. Itt a házastársi korkülönbség elégikus akkordja csendül fel. A fiatalabb férj asszonya néma fogadást tesz, hogy a fagy beállta előtt eltűnik a férfi életéből. Áll is esküjének, elmegy zokszó nélkül, a jó rendelésből neki jutott üdvösség el nem rontott szájízével.

A könyv záródarabja, a *Reservation*, legalább színre, a legderültebb darab az egész gyűjteményben. Pompás anekdotai fordulata van. Az erdélyi oláhság körében ősidőkből fennmaradt «prikulics»-legendának ügyes szélhámosa akad egy rút, félreképű legényben, aki fondorlatosan megszerzi feleségül a faluszépét. Hanem a menyecske rájön a titok nyitjára s ezzel most már ő szorítja sarokba a férjet, szemrevaló kérőinek egykori elriogatóját. Minden vidám ebben a gyorspergésű kis elbeszélésben, csak az utóizében van valami lehangoló: belőle felénk mered az a tátongó sötétség is, hová az emberi értelem bányász-lámpája utat máig nem talált s ki tudja, talál-e majd a jövőben. Vakhiedelmek, minden célra kihasználható együgyűségek népe volt az erdélyi oláhság akkor is, mikor testvéri sorban éltünk vele. Tennünk kellett volna róla, hogy ne legyen az? Lehet, hogy sok mulasztás terhel minket is. Hanem, hogy ezidőszert ott a homály ozslatása végkép nem remélhető, az is bizonyos. Akiknek gondjára most kerültek, azok kézzel-lábbal annak a babonának meggyökereztetésén dolgoznak, hogy sorsukban mi voltunk a rontó szellem, a «prikulics».

Erdélyi író kritikusan manapság könnyen megesik, hogy elkalandozik a szorosán elébeszabott textustól. Berde Mária művészete meg éppen minden ízében annyira erdélyi, hogy könyvét letéve, lehetetlen egy mély lélekzetzvételt nem menesztteni a Királyhágón túlra. S nyilván nem azok a legrosszabb könyvek, melyekkel kezünkben — gondolkodóba esünk.

Rédey Tivadar.

Larin Kyösti: «Ember és moha» és egyéb elbeszélések. Fordította: Weöres Gyula és Boros Olga. — Stádium r.-t. Budapest. Ha talán sokaljuk is már az idegenből való fordítások özönét, amely szinte elnyeléssel fenyegeti a honi termelést, azért a külföldi irodalomnak egy-egy komolyabb értékét mindenkor szívesen köszöntjük magyar fordításban is. Az ilyen értéket nem mindig előzi meg az élelmes hírverés szokásos lármája, de annál igazibb formában szokott megmutatkozni. Vannak nemzetek, irodalmak és könyvek, amelyeknek természetével valahogy ellenkezik is az üzletszerű piaci harsonája. (Talán ilyen természetes oka van többek között épen az igazi magyar irodalom szerény elszigeteltségének is.)

Egész természetes, hogy a választékos kultúrájú finnek szellemi életének egy-egy megnyilvánulását minden előzetes beajánlás nélkül is bizalommal fogadjuk, mert minden egyes irodalmi mozzanat, amely alkalmat jelent a velük való szellemi érintkezésre, tudatosabbá és teljesebbé teszi a messze szakadt rokonok testvérisülését. Jól esik az északi testvérnép irodalmában újra meg újra fölfedezni azokat a marandó értékeket, amelyek nincsenek alávétve az idő mulásának, sem a divat és az ízlés változásainak, mert velük együtt áll, vagy bukik az emberi társadalom rendje is.

Mélyen gyökerező általános emberi igazságok, reális megfigyelésekből táplálkozó egyszerű életbölcsesek és naiv szépségű erkölcsi valóságok teszik értékesé az előttünk levő gyűjteményes kötetet is. Az «Ember és moha» szimbolikus meséje a vállalkozó erejű és hatású, de szüntelenül folyó emberi küzdelem jelenti a természet s az enyészet ellen. A komor küzdelem az egyes ember halálával csak meg-megszakad anélkül, hogy a dolgok kérérlhetetlen rendje változnék. A szakadatlan viselkedésben nyilvánuló emberi élet misztikus jelenségei öltönek költői formát a gyűjtemény minden egyes darabjában. Elénk tárul a naiv kisvárosi élet a maga bizarr kicsinyességeivel, amelyek minden emberi nagyképűség ellenére is azt bizonyítják, hogy a látszatnak életbevágó jelentősége van közöttünk. Megdöbentő, fantasztikus és poétikus mesék egyaránt a jóság jutalmát s a gonoszság bűnhődését példázzák. Különös jelentősége van a jóságnak, amely nélkül nincs boldogság a világon. Sokszor jelentéktelen mozza-

natokban nyilvánul ugyan, de azért sorsdöntő szerephez jut az ember életében. Tulajdonképpen nincsenek kis és nagy dolgok, csak jók és rosszak. Még az is mindegy, hogy valaki csak állat, esetleg emberrel, vagy épen tündérral szemben volt jó vagy rossz (*Hajnalka és katicabogár*, *A madárkinzók*, *Az erdő szelleme*). A büntetésnek vagy jutalmazásnak csak abszolút mértéke van s lépten-nyomon megnyilvánul az élet irracionális musa. — Egy másik történet a dal mindenható szépségét és jóságát példázza. «Nótás Inoksa» megtanul dalolni a tündértől s dalaiban feltárul az északi fény országának minden szépsége s a naiv élet boldogító varázsa. «Az utcaseprők» megható szépségű meséje az egyszerű lelkek tiszta ölelkezését s a szegénység üdvözítő tisztességét hirdeti.

A valóság csodálatos finomságú ábrázolása, a mozzanatok minuciózus részletezése, a hőmezők mélabús misztikumuma, de mindenek fölött a fagyos burok alatt is élő emberi szív meleg dobogása nemcsak a finn génusz művészi kifejezővé, hanem mélyhatású emberi dokumentumokká is teszi Larin Kyösti elbeszéléseit. Egy reálisan látó, de ideálisan gondolkodó lélek ember-szerető jósága és egyszerű bölcsesége szól hozzánk mindegyikből. A fordítók jó és hasznos munkát végeztek, midőn a helyes érzéssel kiválogatott meséket az eredetiség ízével ható szép magyar fordításban számunkra is hozzáférhetőkké tették. A könyv komoly tartalmához méltó a megnyerő és szolid külső kiállítás is. *Gulyás Sándor.*

Rafael Sabatini: Borgia Caesar élete. I—II. kötet. Fordította Kiss Dezső. Genius kiadás. — A regényíró Sabatini komoly történeti munkát írt olyan témáról, amelyről eddig komoly történetírók is regényeket írtak. Századok fantáziájában élt, növekedett, vált korlátlan hitelűvé a Borgiák véres legendája. Burckhardt tekintélye és Viktor Hugo költői szuggesztivitása szentesítették a modern köztudat számára a legszörnyűbb vádakat, a gyilkos, méregkeverő, vérfertőző család teljes eltűlését. Ma a perújítások idejét éljük és nem egy végleg bűnösnek nyilvánított történeti alak kap váratlan kegyelmet az új szempontú kutatások révén. Sabatini tiltakozik ellene, hogy a Borgiákat «fehérre-mosni» akarná. Nem ártatlanokat védelmez; a renaissance idők erőszakossága féktelen erő-

vel tombolt a pápai apában és hercegi fiában. De nem is mithikus szörnyeteget, nem perverz és örült gazembereket, akiknek mostanáig látnunk kellett őket. Emberek voltak, inkább önzők, mint gonoszok, inkább hatalomvágyók, mint céltalanul és értelmetlenül kegyetlenkedők. VI. Sándor pápa tudott az egyházzal is törődni, de családjának érvenyesülése volt legfőbb szenvedélye. Fiát, Caesart rajongásig szerette. Caesar jó katona volt és jó vezér, harcvágya újabb meg újabb kalandokba sodorta és az egyházi állam terjeszkedését nem mindig lehetett a család birtokvágyától elválasztani. Az első rágalmak is politikai ellentétekből születtek, később az egyházellenes elfogultság nem törődött a források értékével, de nem törődött vele a történettudós sem, akinek feladata a kritikai vizsgálat.

Sabatini annál lelkiismeretesebben vizsgálja a források megbízhatóságát. A legsúlyosabb vádak alaptalanságát sikerrel mutatja ki, egészében azonban mégsem meggyőző. Túlságosan sokat érvel, de valahogy haragosan és nem teljes biztonsággal. Kár, hogy a regényíró egészen háttérbe szorul benne a történéshoz; az aprólékos részletek közt elvész az előadás művésziessége. h. g.

Hajh' — Erdélyország. (Vázlatok Erdély közelmúltjából.) Irta: Mósa József. Budapesti Hírlap r.-t. kiadása. Erdély kulturális és társadalmi élete még az egyesülés után is egészen más volt, mint az anyaországé. Lakói valamiképpen közelebb állottak egymáshoz, a kis országban jobban összemegkedtek, nem választották el őket egymástól akkora vagyoni, művelődésbeli és társadalmi különbségek és földrajzi távolságok. Életét a törökvilág nem szakította úgy ketté, mint a miénket, művelődésének vonala nem tört össze, kultúrája sokkal szervezettebben fejlődhetett, mint a miénk. Ezt a különállását még az egyesült ország nivelláló állami élete alatt is megtartotta. Minden valamivel meghittebb, összetartozóbb, jobban az emberhez nőtt volt, mint minálunk, akik, amint Herczeg Ferenc előszava találoán mutat reá, tulajdonképpen csak a nagy veszteség után tudtuk meg, hogy Erdélyországgal és másszínű magyarságával mily tömérdekét veszítettünk.

Ezért lehetetlen igazi meghatódás nélkül forgatni Mósa József könyvét,

amely rajongó szeretettel foglalja össze hazája életének legvonzóbb vonatkozásait. Belévilágít az erdélyi mágnásoknak példás közszellemtől és kötelesség-érzettől irányított osztályába, megrajzolja hazája vonzó és a miénkénél sokkal kevesebb szakadékot mutató társadalmi életét, foglalkozik egynehány nagy erdélyi családnak történelmi jelentőségű és áldásos tevékenységével: a Rhédeyekkel, Wesselényiekkal, Bánffyakkal, Keményekkel, Bethlenekkel, Telekikkel, Mikókkal. Sorra veszi Erdély kitűnő kulturális intézményeit, a múzeumokat, a zenei életet, az erdélyi papság nagyjelentőségű működését, a színi világot és nem feledkezik meg Erdély másik magyar népéről, a székelekről sem. Minderről nemcsak a fájdalmas visszaemlékezés és őszinte szeretet módján ír, hanem mindig vonzón és alapos ismeretekkel is, úgyhogy nagyon sok olyan érdekes adatot is közöl, amely eddig még nem igen szerepelt a magyar nagyközönség ismeretei között.

Az a kép, amelyet az erdélyi lélekről ekképen kirajzol, nemcsak érdekes, hanem fölötte vonzó is, úgyhogy, mert némiképpen captatio benevolentiae is volt célja a csonkamagyarországiakkal szemben, célját mindenben el is éri. Nem hisszük, hogy akadna e könyv olvasói közt csak egy is, aki ne osztogna teljes mértékben abban az őszinte fájdalomban, amellyel Herczeg Ferenc a könyv előszavában Erdély elvesztését siratja és abban az elismerésben, amellyel Erdély különleges kultúrája iránt viseltetik. —n.

Szent István Könyvek. A Mihályfi Ákos szerkesztésében megjelenő Szent István Könyvek sorozata, amely a tudomány és művészet minden ágazatára kiterjed, kilenc értékes és aktuális kötettel gyarapodott. Első helyen említjük meg Divald Kornél «A magyar iparművészet története» című terjedelmes munkáját, amely ezen a téren az első összefoglaló s így igazán hézagpótló alkotás. A könyv, melyet 56 válogatott illusztráció ékesít, a honfoglalás korától kezdve ismerteti a magyar iparművészet különböző ágazatait, külön méltatva a szent koronát s feltárva a középkori magyar ötvösmesterek, csipkeverők, elefántcsontfaragók, üvegfestők, képirok, asztalosok, üvegesek, aranyművesek, himzőmesterek alkotásainak minden szépségét. Balanyi György «A római kérdés, című könyvé-

ben végigviszi az olvasót az egyházi állam fejlődésén, majd vázolja a római kérdés elmérgesedését, részletesen közli a garanciális törvényt s ismerteti az egyes pápáknak a római kérdéssel szemben való álláspontját. Tóth Agoston *«Bevezetés a meteorológiába»* címen világos ismeretgyűjteményt nyújt a meteorológia iránt érdeklődő kezdők és haladók számára. Dr. Erdey Ferenc *«Kant valláserkölcsei világnézetét és a racionalista kriticismus tanításait magyarázza»* Érdekes könyve a sorozatnak Hartmann Grisar *«Luther Márton élete»* című munkája, melyet Hoitsy Lajos Pál élvezetes szép magyarsággal ültetett át nyelvünkre. A könyv, amely német földön nagy sikert ért el, minden polemikus él nélkül állítja elének a reformátor alakját. Dr. Trikál József *«A jelenségekben a valóságba»* című könyvében a fizikai jelenségek világa mögött élő metafizikai lények titkaiba hatol be költői lendülettel. Dr. Radó Polikárp, a tudós pannonhalmi tanár, akinek *«A kereszténység szent könyvei»* című műve tavaly első részében jelent meg, most a második kötetben az Újszövetséget ismerteti irodalomtörténeti és problémátörténeti szempontból, megfestvén az írók szellemi és kortörténeti hátterét. Dr. Bánhegyi Jób *«A magyar irodalom története»* című könyvének első része értékes új kötettel gazdagítja idevágó irodalmunkat s az újabb kutatók gondosan leszűrt tanulságai alapján módosítja, ami már elavult vagy téves volt. Az utolsó kötet, dr. Petró József *«Az ősegyház élete»* című tanulmánya a katolikus egyháznak az első század őskereszténységével való zárt összefüggését igazolja. A könyvek kiállítása a Stephaneum múzliését dicséri.

Kenedy Géza : Magyar vér Boszniában. Stádium kiadás. 1928 Kenedy Géza jubiláris megemlékezésnek szánt könyvében a boszniai háború történetét adja. A háború előzményének ismertetése után rámutat az okokra, melyek a monarchia lépését szükségessé tették, leírja a megszállás taktikai koncepcióját és nagy vonásokban a hadjárat egész történetét.

Mindenekfelett érdekesen rajzolódik ki a magyar katonaság szerepe a hadjáratban, amelyet akkor a császári udvar a magyar lélek tűzpróbájának tekintett. S a magyar katona a monarchia minden nemzetiségét egyesítő hadseregben fényesen kiállotta ezt a próbát, a magyar serezek, de különösen a huszárság minden várakozást felülmúló vitézségével.

Kenedy könyvéből az is kitűnik — ami egyébként köztudomású — hogy a boszniai hadjárat korántsem volt az a zeneszóval való kényelmes bevonulás, aminek annak idején remélték, mert a monarchia hadierejének csak egy kis töredéke (nem egészen $\frac{1}{10}$ része) került itt szembe a számra nézve majdnem egyenlő erejű s csak a védekezésre szorítókozó felkelő csapatokkal; ehhez kell számítanunk a kedvezőtlen és ismeretlen terep s a járhatatlan utak nehézségein felül a fanatizált bosnyák lakosság fegyveres ellenállását, amely később annyira elvadította a háborús felek harcmódorát.

Igy a hadjárat legvéresebb ütközeteinek — a bihácsi, a szenkovicz-ban dini harcoknak, valamint Szerajevó bevételének — leírása mellett megismerjük az ütközeteknél is nagyobb emberáldozatot kívánó megrohanásokat, melyeket a jólvédett sziklaállásokban bujkáló bosnyák csapatok intéztek váratlanul és rendszerint hátulról katonáink ellen. A legvéresebb ilyen megrohanások : a ravnicei, a maglaji huszárok katasztrófája és a Gorica melletti támadás, melyeknek áldozatai a színmagyar ezredekéből kerültek ki.

A boszniai hadjárat gyorsan elszórt löporfüstjéből — mely a világháború eget-borító felhői mellett oly jelentéktelenné szugorodik — élesen domborodik ki a magyar katona kemény silhouette-je, mint a magyar vitézség szimboluma.

Kenedy könyve minden tekintetben rászolgál a fiatalabb generáció érdeklődésére is, mert amellet, hogy emléket állít a kiomlott magyar vérnek, mindvégig érdekes olvasmány s hű tükre egy letűnt kornak. *Berényi László.*

Színházi szemle.

Egyik legnagyobb sikerét, Rostand *Cyrano de Bergerac*-ját a Nemzeti Színház új szereplőkkel hozta színre. A címszerepet ezúttal Ódry Árpád játszotta. Hamlet, III. Richard, Borkman és a Vén színész híres alakítóját nagy kíváncsisággal néztük ebben a más stíllű feladatban. Játéka itt is mélyen emberi és finomságokkal teljes volt. Ahol küzdelmet, lelki feszültséget, belső erők összerozpanását kellett ábrázolnia, ott alakítása egész fényében ragyogott. És mégis — Cyranoja nem volt Cyrano. A gascognei hős süvegéről letépte a tollat, a szerepből kiüzte a romantikát s a darab eredeti hangulatát más stílusvágányra zökkentette át. Az ő Cyranoja nem volt a kösörült szavak mámorosa, nem volt a szép gesztusok szerelmese, nem volt gascognei. Ódry a boldogtalan szerelemtől sujtott lánghelmét játszotta meg, aki inkább csak narkotikumnak használja a szép szavakat, a szeszélyes ötleteket, aki inkább csak valami keserű kényszerűségből búvik a zengő tirádák mögé, semmint lelkének formaszerepítő ösztönét követve. Ódry e szerepben is a pszichológia bányászvészőjével fúr és ás, helyett, hogy felkapna a mámoros szavak, a csengő rímek, a játékos szenvedélyek hullámtarajára s kéjjel ringatná rajtuk magát. Pszichológiát nyujt stílus helyett! Már első megjelenése is jellemző volt. A színészek játékát úgy zavarta széjjel, az orról szóló tirádát úgy szavalta el, vívás közben a balladát úgy mondta el, hogy minden tettén, minden szaván, minden hangárnyalatán életsorsának mélabúja rezgett át. Nagyszerű színészi munka volt: mély és megkapó, de Cyranoból, a gascognei hősből, Rostandból, a zengő versek és ötletes színpadi fordulatok költőjéből, a romantikának csillogó stílusából semmit sem éreztetett. S ez a megütött alaphang rezgett végig egész játékán. Következetesen, nagy színészi készséggel és lelki elmélyedéssel, de vajjon joga van-e egy színésznek ennyire megmásítania azt a szöveget, amit kezébe kap? Szi-

nésznek Ódry mindenestre nagyobb mint költőnek Rostand, de semmiesetre sem nagyobb, mint aminő művészi stílusnak a romantika.

Sőt tovább menve, vajjon még lélektanilag is érhető-e így «elmélyített» formájában Cyrano alakja? Vajjon a formának, a külsőségnek az a mámora, amely annak a gesztusnak öntetsző kiélvezésében nyilatkozik meg, amikor egy havi pénzét odadobja a színészeknek, — vajjon nem ugyanez a gesztusimádat ismétlődik-e meg abban, ahogyan ideálját dobja oda a vetélytársnak? S aki ezt a formamámort elejti, az vajjon megértette-e velünk Cyrano?

Rostand *Cyrano de Bergerac*-ja lehet színes papírmásé, lehet üres és tápláló erő nélkül való cukrászparfé, de papírmásénak szép, parfénak ízletes, és vajjon kinek jutna eszébe, hogy bonckéssel szeletelje fel a cukrászparfét?

Ódry, a magyar színjátszásnak ez a büszkesége, a magyar színész-történetnek ez egyik legértelmesebb neve, épen a «Napkelet» hasábjain fejtegette multkoriban, hogy az igazi színész minden szerepben önmagát játssza, önmaga egyéniségét éli ki. A Proteus-szerű színésztemperamentummal szemben ő a szerepet önmagához illesztő, a szerepen keresztül önmagát megnyilatkoztató színészegénységnek adja a pálmát. Úgy látszik, Cyrano is a maga lelkét, ezt a minden gascogneiságtól idegen, differenciált lelket akarta kiélni. Nagyszerű Ódry volt, de — hamis Cyrano!

E darab többi szereplője úgy viszonylik a hőshöz, mint valami kórus a protagonistához. Nem csoda hát, hogy az egész előadáson Ódry játéka vezette a hangot és a stílust. A népes együttesből mégis hadd emeljük ki Mátray Erzsébet (Roxane) szépségét, Lehotay (Christian) elegáns megjelenését, Iványi Irén (Duenna) és Matány Antal (Rageneau) kedvességét.

A rendezés izléses és hangulatos volt. A tömegjelenetek életszerűen hatottak. De miért kellett az erkélyjelenetben Roxanének rózsaszínű ruhában megjelennie, amikor Cyrano fehér ruháról

beszél, és vajjon nem lehetett volna-e a gascognei «gémlábú sasokat» kevésbé cinegelábú verebekkel megszemélyesíteni?

*

A Nemzeti Színház másik felújítása, Rákosi Jenőnek több esztendő óta nem adott *Endre és Johannája*. A darab megérdemelte a felrisszítést, bár soká aligha maradhat a színpadon. Teleki László *Kegyence* óta irodalmunkban alig akad ehhez fogható tragikus elgondolású darab s főmondanivalója is: az t. i., hogy két egymást mélységesen szerető lélek végzettszerűen egymás katasztrófájává kényszerül válni, majd nem hebbeli arányokban megrendítő. Kivitele azonban egyáltalában nem áll arányban a koncepció mélységével. Épen ott roppan össze, ahol legjobban kellene élnie: a közepén. Az Endre és Johanna közötti ellentét — úgy érezzük — attól a perctől fogva bármikor elsimulhatna, amikor Endre anyja, a finom és nemeslelkű Erzsébet királyné színpadra lép. Ettől kezdve a két szerető lélek félreértését és haragját csak külső eszközökkel és nagyon is véletlenszerű fordulatokkal, mesterségesen éleszti tovább az író, úgyhogy a katasztrófa sem logikusan kényszerű.

Környey Paulát felgyógyulása óta új szerepben most láttuk először a színpadon. Johanna keményebb egyénisége nem teljesen illik e kiváló művész nő temperamentumához, de nagy intelligenciája minden nehézségen keresztül segítette. Sőt Környey Paula szerep-ábrázoló, elmélyedő tehetségének egyik vonását még sohasem láttuk ennyire világosan érvényesülni, mint itt. Ő olyan valamihez ért, amihez kevés művésznünk. A karakter fejlődésének döntő mozzanatait, a fejlődés vonalának törési pontjait, a darab mondani-
valójára élesen jellegzetes helyeket mindig meglátja és mindig erőteljesen, kiemelő hangszúllyal játssza meg. A lényegest sohasem mossa bele a többi mozzanatba, mindig bizonyos plasztikával formálja ki. Amellett az emelkedettebb hangú darabokhoz szőjejtésben is, mozgásban is mindig stílszerűen simul — Endre királyfit Abonyi Géza játszotta. Szárnyaló beszédjét, nemes pátoaszát ismét teljes erejében érvényrejutttatta. Szeretnők azonban, ha egy gyakran visszatérő modorosságáról leszoknék: érzelmesebb helyeken testét a derekától felfelé ide-oda ringatja, mint ahogy megszedülne a

saját dikciójától. — A két főszereplő mellett legtöbb örömrünk telt Szabó Margitban (Perigorde Ágnes), az új tragikai stílusnak ebben a reménységében, aki harmadik felvonásbeli hatalmas erejű kitörésével a darabnak épen leglankadóbb helyén sok mindent megmentett. — Róbert nápolyi király haldoklását Gál Gyula olyan mesterségtudással játszotta meg, ami már majdnem művészet. — Lehotay Árpád Bertramja, ez az igen fontos szerep, kissé langymelegnek hatott. E sok reményre jogosító fiatal színészen a legutóbbi időben általában többször vettünk észre bizonyos laza egykedvűséget. Bizony nagy kár volna, ha szépen induló színészi pályája visszafelé fejlődne.

*

A Nemzeti Színháznak október 6-iki ünnepi előadásán lépett fel e színpadon pár évi távollét után először Kürti József. Örömmel üdvözljük méltó helyén, amelyet nagy kár volt otthagynia. Bánkja nagyvonalú, erőteljes ábrázolás. A bárki léleknek igaz nem a differenciáltabb oldalát mutatja be, nem a «fojtott tüzet» ábrázolja, akiben «mindentörő nagyobb indulat dühösködik belülről», hanem inkább e komplikált lélek másik oldalát, a «nemes méltóságot», a nagyurát, akinek «markában ott dörög egy ország felébe mért mennykőcsomó». Ennek az oldalnak ábrázolására sok sikerült vonása volt, de mégis az a benyomásunk, hogy tizenkét évvel ezelőtti játéka ebben a szerepben jobban sikerült. A klasszikus stílustól idegen színházban töltött évek tették-e vagy egyéb, ki tudná? — annyi azonban kétségtelen, hogy dikciója helyenkint a réginel prózaibb volt s egész játékmódora kissé fakóbb színeket mutatott. Meg vagyunk azonban róla győződve, hogy a Nemzeti Színház levegője rövidesen régi erejébe fogja helyreállítani ez annyira rokonszenves tehetségű művésznünket.

A Nemzeti Színház *Bánk bán* előadásáról már több ízben szólottunk. Most megelőgszünk egy apróság felémlyítésével. Tiborc szerepében van egy mondat, amelynek helyreigazítására kérjük az igazgatóságot.

*Elkemre mondóm: egy halotti fátjolt
Kötnének inkább a hasokra...*

A *hasokra* szó itt nagyon félszeg és nagyon komikus. Igaz, hogy így van

a *Bánk bán* kiadások valamennyijében, s a színház igen helyesen ragaszkodik a kiadásokhoz. Mi csak arra szeretnők felhívni mind az igazgató-ságot, mind a kritikai kiadások szerkesztőit, hogy e szó nyilván könyvből-könyvbe vándorló sajtóhiba, mert az első kidolgozásban *hajokra* fordul elő. (L. *Bánk bán első kidolgozása*. Irodalom-történeti Közlemények 1913.)

*

Még egy feljűjtésről kell szólanunk: Molnár Ferenc *Farkas-ának* vígszínházi előadásáról. Ez ide-oda billegő tengelyű mese, ez elsősorban ötletdarab bizony nagyon megkopott már, semhogy bemutatójához hasonló sikert érhetne el. Legyünk azonban igazságosak az író iránt: műve nemcsak az ő hibája miatt hat elcsépeltnek, hanem utánzóinak, a motívumait ismétlő követőknek hibája miatt is.

A Vígszínház előadása nem járult hozzá, hogy a darab valamivel frissebbnek hasson. Különösen az álomjelenteleknek vaskos realizmusa, fantáziatlan valószerűsége volt kínos. Micsoda boldog elszigeteltségben él a Vígszínház rendezőse, hogy a modern színpadi törekvésektől ennyire távol tudja magát tartani! A színészekről miért beszéljünk? Minden iparkodásuknak el kellett botlani a rendezésnek ezen a sívár és kicsinyes józanságán.

*

A nagy port felvert és a rendőrség beavatkozását is maga után vont *Danton halála* c. darabot és előadását tisztán esztétikai szempontból akarjuk e hasábokon ismertetni.

A darab szerzője, a száz évvel ezelőtt élt Georg Büchner, azokkal a német drámaírókkal tart rokonságot, akiket a XIX. század *Stürmer und Dränger*-einek lehetne nevezni, s akik közül Büchner kortársa, Grabbe a legnagyobb kvalitás.

E fiatalon meghalt író főműve, a Magyar Színházban bemutatott *Danton halála*, a tehetségnek kétségtelen jelei mellett is magán viseli a fiatalosság bélyegét. Mély gondolatok, merész költői fantázia, megragadó erő egyfelől, szándékolt formátlanság, bizonyos öntetszelgő handabandázás, kiforratlanság, éretlenség másfelől. Szeretehulló, lazakötésű jelenetszerozatának fonalán szándékosan kerülő mindent, ami igazán drámai. Egységes mese helyett eseménytöredékek, ve-

zető, centrális helyzetű hős helyett a tömegek hangsúlyozott szerepe, koncentráció, sűrítés helyett valami ziláltság jellemzi e művet. S vajjon e szerethető, egymás mellé szervesen nem tapadó jelenethalmazzal mit ér el a szerző? Érdekes, sokszor mély ötletű képei nem tudják velünk feledtetni, hogy a drámai formából épen az ment veszendőbe, ami pedig a leglényegesebb: a *szükségszerűség* sugallása. Ezek a filmszerűen lepergő jelenetszilánkok csak az esetlegesség, a véletlenszerűség hatását tudják kelteni. Már pedig ahol nem támad a szükségszerűség érzése, ott nem támadhat dráma sem. Ez ötletszerűen egymasmellé markolt jelenethalmazból sohasem érezhetjük ki a kérlelhetetlen kényszerűséggel bekövetkező végzet dübörgését, amit pedig kiéreztetni a szerzőnek nyilván főszándéka volt.

Rendezőnek a Magyar Színház a német Karlheinz Martint hívta meg. E nagystílusú színpadművész a darab jeleneteit összevonogatta, sorrendjüket felforgatta, a szerepeket egymással felcserélte, a mondanivaló hangsúlyát egyik helyről a másikra tolta, szóval olyan önkényesen bánt el az eredeti szöveggel, aminőt — nos igen! — aminőt e szertelen darab formai szabadossága teljes joggal megengedett. A színpadi képeket, a tömegeknek mozgatóját erősen expresszionista stílusban valószínűleg látvány akaró, de a valószínűségtől a stilizált nagyítás felé annyiszor eltérő darab stílus szintén megengedett. E szempontokból tehát a rendezés munkája nem eshetik kifogás alá. Ami pedig az egyes jelenetek hatásos képszerűségét, ami a tömegek mozgatójában mutatkozó ötletességet illeti, ebben a rendezés elsőrangú produkált. A világitási effektusok tökéletes értése is nagyon imponáló. Van ennek az előadásnak egy-két olyan beállítású jelenete, amely nem mosódhatik el soha a nézőnek emlékezetéből.

Akad azonban több jelentős botlás is. Untalan az a benyomásunk, hogy a rendező sokkal nagyobb méretű színpadra és teresebb színház számára gondolta el munkáját, mint aminőt rendelkezésére állott. Ezek a jelenetek nem egyszer szétdobni látszanak a Magyar Színház kisebb méreteit. Legfőbb hiba azonban, hogy a darabot agyonrendezettnek érezzük. «A művészetnek is legfőbb tökélye, ha úgy elbú, hogy észre sem veszik» —

mondja Madách. Nohát Karlheinz Martin rendező-művészete nemhogy elbűnjék, hanem inkább rikitóan szemet bök és fülsiketítően ordít, — s itt az előadásnak nem fizikai hangosságát értjük, amely szintén néha már elviselhetetlen, — hanem az artisztikus gondolatoknak sokszorosán aláhúzott kiemelését, a művészek verejtékes hajszolását, az eredetiskedésnek mindenaronságát. Ezenfelül a darab végefelé már úgy érezzük, hogy a rendező annyira beleszeretett a maga ötleteibe, hogy nem győzi ismételni őket. Vénynyire visszaél például azzal a világtáji fogással, hogy alakjaira alulról erős fényt dobva, mozgulataikat a háttér falán óriási árnyékokkal kísérteti. Ez egyszer-kétszer nagyon szép, de ismét és ismét alkalmazva bizony unalmassá válik.

Általában a rendezésnek ugyanaz a hatása, ami a darabnak. Meggyötri és lehengereli inkább a nézőt, semmint felemeli.

Danton Kiss Ferenc játszotta. Fővonásul ez alak duzzadó életteljességét, bővérű temperamentumát emelte ki. Nem ártott volna azonban e vonást bizonyos fölényes könnyedséggel kiegészítenie s a *nagy* embert is éreztetni. Kiss Ferenc egyébként régi bűnébe, a túljátszás hibájába ismét visszaesik. Hegedüs Gyula Robespierreben a pedantéria fanatizmusát, a szinte professzoros logika könyörtelenségét játszotta meg. Mentül hidegebbnek mutatkozott, annál izgatóbb hatású volt. S mindezt a lehető legegyszerűbb eszközökkel érte el. Rátkay Saint-Justje a maga piperkőc finomkodásával jól elgondolt figura, kivitelében azonban éreztünk egy-két operetti vonást. Körmeny, mint Legendre erőteljes, Stella Gyula Fouquier-ja férfias volt, Tökés Anna pedig mint Danton felesége a haldoklás jelenetében reudkivüli erővel hatott. Táraynak Desmoulins Kamill szerepében a halálfélelemre jó hangjai voltak, de mozgásának félszegségét most sem tudta leküzdeni.

*

Ritkán szoktunk e hasábokon az alsóbb drámai műfajokról megemlékezni. Pedig különösen a kimerült operett-forma több érdekes kísérletet tesz a megújulás felé. Majd a laza revue-forma irányában próbálkozik, majd a táncos-énekes vígjáték felé tesz lépéseket, majd pedig valami fölényes öngúnyban keres menedéket.

A Belvárosi Színház *Jolly Jokere* az épkezláb meséjű, zenés vígjáték formáját tapogatja. Nem nagyigényű, de jellemző kísérlet. Sikerét főképen Honthy Hanna biztosítja, akiben az operett-stílussal magasabbrendű színjátszóképeség egyesül.

Galamb Sándor.

Képzőművészeti szemle.

■ **A Nemzeti Szalón tárlata.** Ez az ősz kiállítás legfeljebb csak annyiban különbözik a Szalón megszokott általános tárlataitól, hogy majdnem kivétel nélkül csupa fiatal és eddig kevésbé ismert név vesz részt rajta. Ha az eredmény olyan volna, mint a kiállítók amaz iparkodása, hogy egyszer végre közönség elé jussanak, nagyon meg lehetnének elégedve. Sajnos, nem így áll a dolog, túlnyomórésben műkedvelői színvonalon álló festmények függnek a falakon, inkább csak a kiállítók, mint a közönség öröme. Békés szomszédságban a legkonzervatívabb kifejezőmódokkal festett képek és az ultramodernek, de legtöbbszörben van egy félreismerhetetlen közös vonás: jelentéktelenségük. Így ez a kiállítás túlnyomó részében legfeljebb csak arról tanuskodik, hogy ma Magyarországon sokkal többen próbálnak a képzőművészeti pályán boldogulni, mint ahány művészt csonka országunk el tud tartani és az egymással versenyzők között nagyon sok olyan akad, aki a képzőművészeti pályán legfeljebb csak keresves csalódásokat arathat. Van azonban a tárlatnak egy figyelemreméltó kiállítója *Lenhard Alice*, aki friss és eredeti tehetség. Stilizált állatképeket fest, amelyek két szempontból is megbecsülésre méltók. Egyrészt azt mutatják, hogy festőjük feltétlenül biztos szemmel fogja fel az állati testek hajlékony strukturáját és jellegzetes mozgásaikat úgy, hogy meglepő faji karakterképet ad róluk, másrészt pedig azt, hogy a művész nem hétköznapi dekoratív érzékkel rendelkezik. Ábrázolásai messze túljárnak a közvetlen szemlélet nyújtotta naturalisztikus elemeken, vonalban és színben egyaránt erősen leegyszerűsít, néhol plakátszerűen foglal össze, és színeivel is gyakran mai gobelinekre emlékeztet. Olajfestményeinél még talán érdekesebbek külsőségeiben futólagosaknak látszó, de témájuk lelket többnyire erőteljesen tükrözőtető, ecsettel rajzolt vízfestményei. Ideges izgatottsággal foglalják össze amaz érzéseket, melyeket a

látottak keltette benyomások a művésznőben ébresztettek. Nem impresszionista természetutánzások, hanem inkább a felgyult képzelet termelte víziók.

Az Ernst-múzeum kiállítása. Hét résztvevője van ennek a tárlatnak: *Bernáth Aurél, Bertalan Albert, Feszty Masa, Nagy Sándor, Rózsaffy Dezső, Simon György János és Zilzer Gyula.* De szenzációja csak egy: *Nagy Sándor* rajzgyűjteménye. *Bernáth Aurél* festményeit is annak kellene nevezni, ha a multkori kiállításon már nem ismerkedtünk volna meg velük. Gyűjteménye itt maradt ezen a csoportos tárlaton is, nyilván azért, mert nem találták elég elevennek a közönségnek érdeklődését, amelyet pedig ez a kiváló művész nagy mértékben megérdemelt volna. *Ernstéknek* igazuk volt, jól esett újra látni ezt az emelkedett, elzárkózó és halkszavú művészetet, amely a legfinomabbak közül való. *Bernáth Aurél* kétségtelenül azok közé a hivatottak közé tartozik, akik a ma holnap már kivénhedő, bár ma még vezetőgárdának nyomába fognak lépni. Abból, amit multkor elmondottunk róla, nincsen elvenni valónk, és most csak azt tesszük hozzá, hogy a művész sokkal jobb fogadtatást érdemelt volna, mint amilyenben a sajtó és a közönség részesítette.

A három fiatal, *Bertalan Albert, Simon György János és Zilzer Gyula* még a keresők fajtájához tartozik. Nem valami forrongó egyéniségek, nem igen küzdenek önmagukkal és a világgal, hogy a kifejezés nyelvét megtalálják. *Bertalan Albert* egy kissé bizonytalan könnyedsége mögött némi tétova ingadozás érezhető, sőt némi modorosságra kész ügyeskedés is. Keményebb legény és többetmondó *Simon György János*, aki azonban ma még szintén ide-oda hajlik, bár nincs minden híjával a művészi kifejező erőnek.

Rózsaffy Dezső és Feszty Masa a már ismert és méltán megbecsült művészek közül valók. *Rózsaffy Dezső* álmodozó, finomérzű festő, akit nem zavarnak nagyotakarások, csöndesen beléveszi magát a világ egy-egy intim zugába és onnét nézelődik. *Feszty Masa* rajzai olasz házakról és utcarészletekről, ellentétben olajfestményeinek borzas és gyakran inkább csak sejtető, befejezetten ábrázoló modorával, befejezett és simán megoldott ábrázolások. Kellemesek, de nem jelentékenyek.

Már mondtuk, hogy a kiállításnak *Nagy Sándor* rajzgyűjteménye a nevezetessége. Több szempontból is. Egyrészt, mert a *Gödöllőn* meglehetősen visszavonultan élő mester évek hosszú sora óta nem szerepelt a nyilvánosság előtt ennyi alkotásával, másrészt, mert tizenöt darab *Ady-illusztrációt* is küldött és végül, mert stílusa jókora átalakuláson ment át, amelynek állomásait, épen ritka szereplése miatt, nem igen kísérettük figyelemmel.

Érdekes találkozás volt az *Ady Endréé és Nagy Sándoré.* *Ady* költészete majdnem minden vonatkozásban egészen másféle, sőt ellentéti annak, amit *Nagy Sándor* kifejezni szokott. Telve van hatalmas szenvedélyekkel, pusztító vágyakkal, férfigőggel és hányavetiséggel, ujjongó örömmel, megsemmisítő összeomlásokkal, telve felcsukló zokogással, telve leküzdhetetlen, minden katasztrófa után még sovárabban jelentkező és ezernyi sebtől vérző életmohósággal. Nincs benne lemondó alázatosság, csak megsemmisülés, melyet vad harag és sovár esdekülés követ, nincsenek meg benne a tavasz frissessége, vagy az ősz messi és derűs távlatai, hanem csak a perzselő nyár forró melege, ege nem mozdulatlan és tündöklő báránnyelűektől tarkított, hanem sötét viharfelhők kavargognak rajta dörögve. A végtelenség mozdulatlan nyugalmát nem ismeri, földje megszakad és félelmesen tudódnak ki belőle a mindenség pusztító őserői.

Ezzel szemben a *Nagy Sándor* hazája mindig a rege világa volt. Úgy élt benne *Nagy Sándor*, mint valami bölcs és derűs öreg varázsló, akinek a hétköznapi élettől messzire fekvő csodás meseországja van, amelyben nincsenek nagy magasztalok, nincsenek nagy mélységek, nagy fájdalmak, nagy boldogságok, nincsenek pusztító szenvedélyek. Nem is lehetnek, mert valami fátumszerű megkötöttség van benn, a regék ama varázslata, amelyben az ember nálánál hatalmasabb erők naiv és nyugodt eszköze. Valamiképpen mindig úgy éreztük, mintha egy vén, okos és nagy szakállú manó lépett volna elénk, aki földalatti tündérvilágba vezet, ahol minden kissé groteszk, zsúfolt és nagyon álomszerű.

A különös találkozásból különös eredmény született. Egy csomó *Ady-illusztráció*, amelyeknek csak annyi közük van *Adyhoz*, hogy verseinek olvasására keletkeztek. Nagyon érdekes, gazdag, jelentős alkotások, de

nem tükröződik bennük Ady brutális őseréje. Legtöbbszörre szinte a végtelenségig szublimált, majdnem lehetőszerűvé finomított, fakó fátyolossággal látott és rajzolt víziók, vér és arany nem ömlik rajtuk és nem ragadják el a nézőt Ilés tüzes szekerén. Mintha földről elköltözöttek hústalan és vértelen álomvilágában járnánk, ahol minden színtelen és súlytalan körvonalakká és áttetsző árnyékokká válik.

Amit eddig elmondottunk, persze csak teljesen relatív szempont s ha lemondunk arról, hogy ezek a rajzok Adyt illusztrálják és ettől a vonatkozástól függetlenül nézzük őket, pedig végső eredményben úgy kell néznünk, akkor Nagy Sándor legjava alkotásai közé számíthatjuk azokat. Régebbi grafikájának ágas-bogas merevsége helyett a képzelet szabadabb szárnyalását, az előadás mód nagyobb folyamatosságát látjuk rajtuk. E rajzok még gondolatiabbak, még eszmeibebbek, még elvontabbak és a földi testiséget még inkább levetkőzők, mint a régebbiek. Már nem a népmese, a hegyvidékek regéinek hangulatát lehelik, hanem egy minden földi megkötöttségen, jón és rosszon túljutott lélek áttetsző és kissé relieftelen képzelet világát.

Közismertek azok a vonatkozások, amelyekben Nagy Sándor a praerafaelitákból kiinduló angol rajzművészekhez állott. A kifejezés formáit kezdetben tőlük tanulta, bár több eleveniséget és több földi megkötöttséget öntött beléjük és egyesíteni tudta őket a magyar mesék világával. Ezáltal a formák veszítettek ugyan elzárkózó arisztokratizmusukból és légies degeneráltságukból, de nyilván jóval közelebb jutottak hozzánk. Technikájuk erősen kirajzolódó, a fehér alapról határozottan lerívó fekete vonalakból állott, amelyek zsúfolt szövedéke a fény és árnyék erős ellentéteit nyújtotta. Ezeket az új lapjain azonban Nagy Sándor még messzebbre távolodott egykori mestereitől. Ezeknek kissé merev, mindent ugyanall körülírását lágyan modeláló árnyékolással cserélte fel; erős hangsúlyok helyett itt már lassanként felfokozódó kiemelés, sötét vonalak és kirívó fehérségek helyett csupa tónusos szürkeséget találunk. Megmaradt ugyan a képfelepítés gyakran zsúfolt gazdagsága, a részletek egészen aprólékos kiképzése, de mindez valami álomzerű fátyolossággal erősen kiemelő ellentétek nélkül jelentkezik. A népmesék darabos naivitását és egyszerű

regényességét az érzékek idegességének, fáradt gazdagságba burkolódzó és minden hétköznapiságtól megszabadult ábrándjai váltották fel. *Farkas Zoltán.*

Faragó Géza halála. A napokban elhunyt, Faragó Géza festő és iparművész, akinek munkássága nálunk széles körökben ismert volt. Faragó 1877-ben született Budapesten. Kezdetben Ujházy Ferenctől tanult, majd küzdelmes ifjúság után Párisba került, ahol újabb hányódások után *Mucha*, az annak idején híres rajzoló környezetébe jutott. Itt plakátok tervezésével, de közben egyéb művészeti tanulmányokkal is foglalkozott. Faragó egész életén át azt a kiolthatatlan vágyat hordozta magában, hogy a dekoratív, az élet mindennapi szükségleteit szolgáló plakátraajzolás, színházi tervezéseken, kosztümkomponálásokon túl minden gyakorlati céltől mentes, teljesen független és szabad művészi alkotásokban is eredményeket érhesen el. Állandóan próbálkozott ilyen tárgyú és ilyen felfogású olajfestményekkel, de csak kevés sikerrel. Jobban boldogult plakátjaival, anélkül, hogy azok művészi szempontból különösebb jelentőségűek lettek volna. Témáit színben és vonalban aprólékosan szerette kirajzolni és bennük némi ötleletes könnyedséget fejtett ki, amely erős rokonságot mutatott az egykorú budapesti kabaré-irodalommal és zenével. Könnyű volt és közléséiben tetszetős, néha kissé satirikus is, és rendszerint nagyvárói módon szentimentális, Faragó Géza a plakátraajzolás Zerkovitza volt.

Zenei szemle.

A «Psalmus Hungaricus» Angliában. A magyar történelemnek abban a drámai forróságú korszakában, melyben most élünk, az igazi nemzeti újjászületés forrása a lelkek mély átfurmálódása, belső tartalmi és érzelmi tisztulása. Igen nagy az a szakadék, amely a mai Magyarország kultúrezsményeit, törekvéseit a háború előtti korszaktól elválasztja. Békés, nyugalmas korszakok nyárspolgárian szűkkörű, kicsinyes, önző, egyéni világából — amiből hányan, mintha csak átaludták volna a világháborút, még ma sem tudnak kivergődni — nem születhetik egy «Psalmus Hungaricus». Ez csak a háborús szenvedéseiből, trianoni porbasújtottságából hatalmas élniakarással felemelkedő magyar lélek legmélyéről szá-

kadhatott ki. A súlyos megpróbáltatástól elmélyült, megtisztult nacionalizmus hevítí szinte önmagukat emésztő lánggal az új magyar kultúra építőit. Innen az a lázasan munkás, aktív, egyetemességeket átfogó szellem; az a szenvedélyes, sziklaszilárd hit és meggyőződés a nemzet jövőjében, mert egyedül így lehet a magyar mult sok mulasztásait pótolni, romokat eltakarítani és azután építeni — minden téren csak építeni. A mai kor problémáitól, hatalmas dinamikájú szellemétől ihletett két mester, Bartók és Kodály művészetével a zene a többi művészetekkel szemben, egy csapásra átvette a vezetőszerepet. De ugyanekkor, amikor ez a művészet a sajátosan nemzeti, ősi zenekultúrát a mai szellemnek megfelelően viszi előre, az egyetemes emberiség haladásán is munkálkodik, mert általános értékű, nemzetfeletti elemei az egyetemes emberiség közkincsévé válnak. Fényes bizonyítéka ennek a közelmúltban Bartók és Kodály legújabb világsikere. Bartók nyerte el az olasz A. Casellával együtt a philadelphiai «Musical Fund Society» kamarazeneműre kitűzött 6000 dolláros nagy díját, egy olyan díjat, amelyre hatszázan pályáztak a világ minden tájáról, Kodály viszont a «Psalmus Hungaricus» és a «Háry János-suite» londoni és gloucesteri diadalával sokszorosra tavalyi angliai sikereit. Büszkén olvashatja minden magyar ember az erre vonatkozó angol sajtó osztatlanul magasztaló sorait. Cambridge, ahol a «Psalmus Hungaricus» bemutató előadása tavaly ősszel, a «Cambridge University Musical Society» hangversenyén folyt le, büszkén vallotta magát minden új, kétségtelenül nagy zenei érték — mint amilyen Kodály műve is — felismerőjének. Technikájában, klasszicitásában már akkor Beethovennel állítják egy sorba: különösen felejthetetlen benyomást keltett, hogy mind a szerző, mind a szöveg írója azt mondja, amit lelkéből érez és gondol. («The Times.») A mostani előadás csak fokozza ezeket a dicséreteket. Ime egy pár mondat ennek illusztrálására: «Amíg a mai komponisták csak keresik az eszméket és a kifejezés módját, Kodály biztos kézzel találta meg azt a nyelvezetet, amellyel teljes folyékonyan tudja magát kifejezni». («Daily Telegraph», szept. 8.) «A Psalmus ment minden tudatos póztól, egyszerű és megrendítő». («The Times», szept. 8.— «Valami sajátos misztikumot lehel,

amelynek felfogásához csak lelki emelkedettséggel juthatunk. Az igazságtalanság ellen való fellázadásnak megrázó kifejezése.» («Observer», szept. 9.) A fájdalomnak, elkeseredett dühnek szinte pozitív fizikai benyomását kelti. Van benne valami szokatlan, continentális. A maga nemében egyedülálló az egyházi zenében s így tovább.

Elgondolhatjuk, hogy a kifejezésnek micsoda intenzitása és őszintesége kellett ahhoz, hogy egy boldog, gazdag, a magyar fájdalomtól annyira távoleső ország nehezen lelkesedő népe megrendülve figyeljen fel a Magyar Zsoltár hangjaira és ennyire megérezze a benne rejlő nemzeti tragédiát. És ha eddig itthon hiába várjuk, hogy valamelyik magyar karmester műsorára vegye a világhírű művet, legalább a szavak gyenge erejével próbáljuk ebből az alkalomból emlékünke idézni a mai Magyarországnak ezt a zenei hitvallását.

A tenorszólóra, vegyeskarra és zenekarra írott műnek Dávid király 55. zoltára szolgál szövegül kecskeméti Vég Mihály XVI. századbeli hitszónoki nagyszerű plasztikájú, tősgyökeres, ódon zamatú magyar átdolgozásában. A szöveg érzéstartalmanak zenében-öntése, szinte képszerűen plasztikus festése, a kifejezés erejének minden eszközzel való emelése Bach choráljainak, passzióinak szemléletességére emlékeztet. A fájdalomnak, haragnak, felháborodásnak, majd a megindító panasznak, a misztikus hitnek, bizalomnak, végül felmagasztalásnak változó kifejezése úgy hat, mint zenei szimbóluma a magyar nemzet gólgójtájának, ahol minden stációnál újabb szenvedések várnak rá. A zoltár rondoformában visszatérő bevezető témája a maga csodálatos ősi egyszerűségében rögtön a lelkünkbe lopózik, mint minden, amit nagyon közelállónak érzünk magunkhoz. Az ódon szöveg aktualitása valósággal megdöbbentő: «De barátomnak az, kit vélek volt, Nagy nyájasságom, akivel együtt volt, Fő ellenségem most látom, hogy az volt». A lélek mélyéről fakadó keserű fájdalom és harag diszsonanciái leírhatatlan erővel, mint egy felcsukló zokogás törnek elő a zenekarban. «Keserű halál szálljon fejére, Ellenségeimnek ítéletére, álnokságának büntetésére.» Érezzük, hogy e szavaknál semmiféle kifejező eszköz nem elég a komponistának arra, hogy a kedélyeket felrázza, imádkoztassa, szinte őrjöngő fájdalmát, felháborodá-

sát másokba átöntse. A szenvedélyes könyörgés: «Én pedig, Uram, hozzád kiáltok, Reggel, délben és este könyörögök, Megszabadulást tőled várok», ellenállhatatlanul ragad magával a magaságok felé. Ez az a zene, amely milliók lelkét tudja megfogni és imádkoztatni, mert milliók fájdalmát, könyörgését sírja az égbe. E drámai rész után, mint egy fenséges hegyormokról a síkságra alászálló tisztító fergeteg után a meleg, ragyogó napsütés az Adagio hárfareggióktól kísért tenorszólama; csupa bizalommal, gyermeki naiv áhitattal telt lány harmóniák: «De azért, lelkem, gondolatodat, Istenbe vessed bizodalmat, Rólad elveszi minden, minden terhedet»... A sziklaszilárd hit fenséges határozottsággal, az isteni kinyilatkoztatás erejével hangzik fel a kórusban: «*Igaz vagy, Uram, itéleleddben! A vérszopokat ő idejökben, Te meg nem áldod szerencsájökben, Hosszú életök nem leszen e földön!*» A kórus különféle színű énekszólamai misztikus harmóniák megragadó váltakozásaiban folyton fokozódó hévvel hirdetik az igazak jutalmát, a megpróbáltatás után való felmagasztaltatásukat. A hatalmas emelkedés dinamikai csúcspontján extatikus szenvedéllyel hangzanak ki a szólamok: «Nagy tisztességre isméd felemeled», a D-dur akkord sugárzó tisztaságú, transzcendens harmóniájában. A magyar nép jövőjébe vetett hitnek valóságos zenei apotheozisa ez a rész, ahol feloldódik minden keserűség, minden diszsonancia; nincs más, mint fény, mindenütt csak fény. Befejezésül lassan, vontatottan, pianissimo tér vissza a téma: «Szent Dávid írta az zoltárkönyvben, 55. dicséretben»... Lélekzetfojtva hallgatjuk a messze, messze távolba elhangzó bús, ősi melódiát. Mintha ezzel Erdély, a Felvidék elrabolt, gyönyörű hegyeiről, völgyeiről szállna közénk a magyar dal, a magyar nép szíve egy nagy zenész tiszta, izmos művészetében. Öntudatlanul is egyetlen törekvése ennek az ízig-vérig magyar művészetnek felrázni a tespedőket, hitet önteni a csüggedőkre, figyelmeztetni a feledőket, élesíteni, fenntartani a nosztalgiát ezek után az elrabolt hegyek után, ahol a pásztor-tüzek lobogásánál ma is új dalok születnek a nép ajkán, egyetlen vigasztalása szomorú sorsában. Itt van Kodály és Bartók művészetének a forrása, mert ahogy Kodály írja: «a tűznek nem szabad kialudni». Psalmusában ott ég az a szent tűz és messzi országokig vilá-

gítva hirdeti a mai Magyarorszáig zenei Géniusának adalát. Ezután talán itthon is lesz alkalmunk ennél a tűznél melegedni, mert nekünk magyaroknak, úgy látszik, a külföld kell, hogy példát mutasson még a legsajátosabb nemzeti értékeiük elismerésében és megbecsülésében is. *Prahács Margit.*

Magyar folyóiratszemle.

Túri Béla a «*Katholikus Szemlé*»-ben (szept.) a neonacionalizmust ismerteti. Hangsúlyozza Klebelsberg miniszternek nagy érdemét, hogy a köztudatba akarja és tudja vinni a neonacionalizmus fogalmában rejlő hatalmas nemzeti energiát és alkotásaival a nemzeti megerősödést szolgálja. Ez a nacionalizmus sohasem jelent eltávolodást a tradíciótól és a régi eszméket mindig új célokkal tudja kibővíteni. Mivel minden politikai, sőt európai situáció relatív, nem szükséges az új nacionalizmust történelmi vagy államjogi alapokhoz kötni. Az új nacionalizmus nem akar a ma politikai atmoszférájából táplálkozni, de ez nem jelenti azt, hogy belőle komoly bel- és külpolitikai tökélet ne kovácsolhatnánk a jelen és jövő számára. Mert ennek gondolatából az integrálásra való törekvés nemcsak nem hiányzik, hanem céljait egyenesen úgy formulázza, hogy továbbra is más nemzetiségekkel együtt folytathassuk történelmi hivatásunkat. Vagyis a neonacionalizmus tartalmában a magyar állameszme megismertetésének és elfogadtatásának munkája más körülmények között más hangsúlyt és más színezetet kapott.

A neonacionalizmus gondolata ezen a ponton értékes továbbfejlesztést nyert az *Ottlik* László által megfogalmazott neopatriotizmus eszméjében. Neopatriotizmusnak azt a felfogást nevezi, amely belátja, hogy Szent István hagyatéka nem a kisebbségé és nem a többségé, hanem mindazoké, akiknek ősei a Kárpátok ölen nyugszanak, akik véreztek vagy izzadtak ezért a földért és akik mind kevésbbé érték immár az ellentéteket, amelyek magyart, horvátot, tót és erdélyi románt elválasztanak egymástól; akik mindinkább látják, hogy e népek sajátos és közös problémáikat csak egymás támogatásával oldhatják meg; hogy különválva megalázás és nyomorult helótasors lehet csak az övék. Tudjuk, hogy tíz év alatt nagyot fordult a világ és hogy a Paterfamiliasnak akkori fölényes helyzete

helyett ma már csak az idősebb testvér szerepében vagyunk otthon. De azt is tudjuk és «odaát» is tudják, hogy az új «kiegyezés» korántsem egyedül a mi érdekünk. (*Magyar Szemle* szept.)

A kulturális integritás fenntartása talán az egyetlen célkitűzés, amelyet az ország közvéleménye osztatlanul magáévá tett és amelyben az utolsó nyolc év kormányzata is maradandó alkotásokat mutathat fel. De ez a nagy állami munka bármennyire nagyvonalú is, megfelelő társadalmi alapok hiányában nem tudja azt a virágzást elérni, amelyre a legjobb állami akarat egészséges társadalmi viszonyok között kétségtelenül képes volna. Hogy a tudós a szegénység jegyese, az már közmondásos nálunk, mert a tudományos munka az összes szakképzettséget kívánó foglalkozások közül legrosszabbul jutalmazott. Bár általában az a vélemény, hogy erről az állam nem tehet, mégis kétségtelen, hogy rossz példát mutat, ha a tisztviselői korszorákban egy sorba helyezi közepes képzettséggel bíró alkalmazottait a magas tudományos munkát végző egyetemi funkcionáriusokkal. E téren az állam olyképen irányíthatja a korszellemet, hogy a maga kultúrpolitikáját kulturális szociálpolitikával egészíti ki, mert ezzel őszintén és szemmeláthatóan a tudománynak nemcsak önálló értékét, hanem gyakorlati hasznát is elismeri. (*Ihrig Károly: A tudomány jogai* u. ott.)

Spengler és Keyserling munkái után csak természetes, hogy a francia történelmi szemlélet sorompóba állította a «Defense de l'Occident» gondolatát. Henri Massis hasonló című munkája foglalja össze a franciák ezirányú gondolatmenetét, amelyet *Hevesi* András ismertet a «*Széphalom*»-ban. («*A Nyugat védelme*», szept.—okt.) E szerint Franciaországnak nincs önmagán kívül álló Nyugat-fogalma, amellyel összemérhetné magát. Ő maga a Nyugat és ennek bukása saját bukásával egyenlő. Massis azt próbálja bizonyítani, hogy Európa szellemi határai a világháború óta ijesztenően összehusorodtak, mert Európa fogalmából ma ki kell rekeszteni Németországot és Oroszországot. Az a német gondolat, hogy egyetlen kulturánkn sincs joga domináló szerepre: hazugság, mert a kultúra fogalmát alárendeli az élet organikus törvényeinek, amely, Massis szerint, nem egyéb, mint a megálázott németiség bosszúja és önigazolása. A jól ismert Nyugat már nem

teremtheti újjá a német embert és ezért a letaposott németiség Kelet felé fordult, de elkeseredettsége mélyén elkeseredett barbár közöny lappang a Nyugat iránt. Az orosz karakterről szentírt elvégeztetett, hogy nem európai, sőt nincs is remény arra, hogy valaha is európaivá válhasson. Az orosz történelemnek Nagy Pétertől a világháború közepéig tartó korszaka, a nyugati orientáció kalandos vállalkozás volt, amely nem tudott gyökeret verni és amelynek a bolsevizmus — Massis szerint örökidőkre szóló berendezkedés — megadta a kegyelemdőfést. Ezzel az Ázsiával, amely már a kehli hídfőnél kezdődik, eszeveszett vállalkozás volna megküzdeni.

Hornyánszky Gyula az európai kultúra egységéről a háború után fellépő pesszimista ítéletekkel szemben azt hangoztatja, hogy igenis van közös európai kultúra és ennek tartalma három egymást jól kiegészítő részből áll. Egy szép emlékből, amennyiben műveltségünk a görög-római műveltségnek a leszármazottja; egy a keresztény valláson nyugvó szilárdalapú valóságból és egy nehéz feladatból, amelynek erdője abban van, hogy a mainál kielégítőbb politikai-társadalmi rendet kell majd kialakítanunk az országhatárok igazságosabb megvonásával az egészséges demokratikus eszme alapján. Korunk szaggatott képét, amelyen a demokrácia bizonytalansága, az egyéni és kollektív világnézetnek ellentéte és a nemzetek villongása vibrál, sötétre árnyékolja a modern szocializmus nevével jelölt társadalmi mozgalom. Ez partikuláris érdekekért folytat küzdelmet, a nemzeti erők egy töredékét tartja szem előtt és mégis az egész érdekeit rendeli osztályigényei alá. A modern szocializmus osztályuralomra törekvéseivel szemben bizonyos, hogy a hagyományos kultúra folytonosságának az úgynevezett középsőtálya a biztosítéka. Azon szoros kapcsolatnál fogva, amellyel a társadalomnak ez a rétege a nemzeti törekvések gondolatával közösséget tart fenn, a nemzeti eszme intelligenciájának nevezhetjük ezt az osztályt az intelligens forradalmárok szűk körével szemben. Tisztaban kell lennünk, hogy európai műveltség csak addig lehetséges, amíg a szellemi vezetést a nemzeti eszmének ez az intelligenciája nem bocsátja ki kezéből. (*Társadalomtudomány* 3—5. szám.)

Jubileumi apróságok.

A pesti sajtó nagyrészének jóvoltából már hetek óta szakadatlanul ünnepeľjük a jubiláló Molnár Ferencet. Már fáradtak vagyunk, szeretnők abbahagyni a lelkesedést, de a figyelmes rendezők percre sem engedik, hogy a hangulat lankadjon. Minden napra valami új meglepetést találnak ki; úgy látszik, legalább egy évig nem jutunk ki a jubileumból.

Miután ma divat és egyben kiadói üzlet a gyűjteményes kiadás, megkaptuk Molnár összegyűjtött munkáit. Miután ma divat és egyben kritikus i üzlet a kiadványoknak lelkes cikkekben beharangozása, bőven záporoztak ezek is reánk. Eddig az ilyen kiadó által fizetett kommunikék névtelenül jelentek meg, most, nem tudjuk, az ünnepeľt író vagy a kapott összeg nagyságának hódolva, névaláfásokkal díszelgetek. Egyformán hangos magasztalásaik kissé elszibbasztották ugyan ítélő-képességünket, de azért néhány meglepőbb fordulatuk megértő és hálás publikumra talált bennünk. Teljes értékben méltányoltuk például az egyik cikkirő kitűnő megfigyelését, aki egy Molnár-regény megjelenésekor mindenfelé türelmetlenül hazasiető embereket látott, hónuk alatt az új könyvvel, szívükben a mielőbbi olvasás vágyával. Képzeltethő, milyen rohanás lesz most a pesti utcákon, midőn egyszerre húszt két Molnár jelent meg!

De gondoskodás történt arról is, hogy az író szerény alakja el ne vesszen munkái mögött. Csergő Hugó «Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc» szellemes címmel cikksorozatot indított meg, amelyben vasárnapról-vasárnapra intim életrajzi visszaemlékezésekkel fogja boldogítani magyarosított nevű világlapunk olvasóit. Csergő szemére veti a magyar kritikának, hogy elfeledkezett kötelességéről «korunk egyik legnagyobb írójával» szemben. Ady Endre körül, «aki Molnár Ferenc kongeniális kortársa volt», (Biztos ez, kérem? Hiszen Ady nem hódította meg Amerikát!), nagy irodalom tá-

madt, ellenben «pesti irodalom, kritika egy önálló tanulmány erejéig soha el nem ámult azon a tüneményen, hogy van Molnár Ferencünk». Persze mindenki barátjában, «Feriben, Ferikém-ben, Molnár Feriben kinek jutott eszébe tekintélyt tisztelni?» De ami késik, nem múlik; ez is eszébe jutott először Amerikának, azután Csergő Hugónak. «Amerikában a legelőkelőbb kiadócégek egyike könyvet irat most Molnár Ferencről. Komoly, nagy irodalmi életrajzot. Könyvet, amilyenek idehaza Petőfiről, Aranyról, Adyról íródtak haláluk után.» Bizony, komoly, nyomtatott könyvet és még életében! Lepipálva mind a fentebbiek! Csergő Hugó is, habár, mint maga mondja, éveken át a legitimebb barátságban volt szerencséje Molnár Ferencel élni, megtanult áhítattal tekinteni nagy barátjára. Midőn legutoljára «volt szerencséje» nála lenni «a Zsigmond-utcai írófejedelmi interieur»-ben, már tudta, miért kell őt tisztelni. «Hiába molnárferiskedett a szava, a hangja; Molnár Ferencet kellett benne látnia, *akit Amerika fűrőszött meg a fejedelmi nagyságoknak kijáró dollárhódolat tömjénében.*» Ekkor fogamzott meg benne a baráti visszaemlékezések gondolata; hiszen a nagy embert körüllebegő tömjénfelhőben megnedvesedhet kissé a buzgó életrajzíró is. Mert Molnár szerint ezek a feljegyzések érdekelnek az embereket, «ha nem is idehaza, de künn inkább». Azt hisszük, hogy Csergő munkája rohammal fogja bevenni Amerikát és így kétségtelen remekművel gazdagodik irodalmunk. Mert kell-e ékebben szóló elismerés a dollárok szavánál? *Argus.*

Nemzeti Mult Bizottság. Ez a név, mellyel sűrűn találkozottunk a lapok egészoldalas hirdetéseiben, üzleti utat jelent a magyar életbe visszafelé, nem pedig kegyeletet, vagy bizodalommerítést a jövőre. A nemzeti multba visszatekintő üzleti szem haszon nélkül heverő kincseket látott meg: magyar regényírókat, akiknek nem kell írói tisztelődíjat fizetni s akik ravasz módon di-

vatbahozva mégis kapások lehetnek. Az egyik ilyen célbavett regényíró nem kisebb ember, mint *Kemény Zsigmond* báró. Regényei súlyosak, a «nemzeti mult bizottság» tehát könnyűvé teszi őket. Olcsó pénzért felhívítja Kemény Zsigmondot, élvezhetővé teszi szép folyamatos mesélés, esetleg a könnyű riport hangján. Mindenki nyer vele, gondolja a multat ápoló bizottság: elsősorban maga Kemény Zsigmond, aki nemcsak az iskolakönyvek és irodalmárok magasztalt írója lesz így, hanem a pénz hozó édes közönsége is, talán még a csodás sárga könyvek szerzőivel is versenyre kel; másodsorban keres az átültető is, nem szólva arról a megtisztelő feladatról, hogy Kemény Zsigmond és a mai közönség között közvetítő lehet; harmadsorban persze keres a «nemzeti mult bizottság» is: ki kívánhatná, hogy ingyen tétesse 1928 magyar nyelvére a multat.

Csak az olvasó szegény, az veszít vele. Megfejtelt, megtalptalt Kemény Zsigmondot kap, agyonkényelmesítve és ki merné tagadni, hogy megmásítva? Az író könnyen úgy az övé, ahogy azt maga megírta. Jogilag talán lehet hozzá nyúlni, de a nemzeti mult becslése alapján aligha. Dugonics András, Eötvös József, Kisfaludy Károly, Kemény Zsigmond mind a maga igazi arculatában az, aminek tudjuk; stílusukkal, nyelvükkel együtt.

Mi biztathatta fel a «nemzeti mult bizottságát» erre az újfajta üzletre? Nyilván a «Hamletfrakkban» vagy a filmre áttett regények üzleti sikere. Tudjuk azonban, mit művelt a mozi a világirodalom számos jeles regényével. A színpad is csúffá tette a regények egész sorát. Mozi és színpad más műfajt jelent, hagyján tehát mind a kettő. A regény azonban regény. A magyar könyvkiadás súlyosan vétkezett már a multban csonka és rövidített fordításokkal. Erre az üzletre ne kapjon rá; vagy ha rákap, hagyja békén a nemzeti multat. A nem-

zeti mult a nagyok épségben tartását követeli, nem az ilyen «korszerűsítését». Azokban a regényekben egy-egy kor, egy-egy író nyelve, kifejezőmódja, gondolatvilága van megörökítve, hozzájuk nyúlni épen úgy nem illik, mint Mányoki mester híres Rákóczi-képét frakkosítani, vagy Mária Teréziát bubi-frizurásan, rövidruhában márványba faragni.

Csörsz.

Álarc nélkül. A társadalomtudományokkal foglalkozó radikális folyóirat augusztus—szeptemberi számában a «*Jüdisches Lexikon*» című német könyv ismertetésében ezt olvassuk:

«Mint minden lexikális munkának, ennek is vannak hiányai és felületeségei. Csak példakép említjük, hogy Budapest címszó alatt, ennek modern zsidó írói közt csupán Molnár Ferenc szerepel, a felsorolt zsidó tudósok közül hiányzik Goldziher Ignác, ugyanitt kimaradt Bródy Sándor és Bródy Zsigmond... Nem találjuk elég jellegzetesnek a magyarországi antiszemizmusról szóló nagyobb cikket, habár gyér adatai helyesek is.»

Megnyugtathatjuk a cikk íróját, a felsoroltakon kívül is van még jónéhány név, mely hiányzik a zsidó lexikonból, de csodálkozunk azon, hogy ilyen félreérthetetlenül zsidó írókként tartja számon a bíráló a zsidó lexikonba kívánczó neveket. Ha mi mondjuk ezt, nagy a méltatlankodás: mi jögon merjük Molnár Ferencet és társait a magyar írók szellemi közösségéből kitagadni. — A magyarországi antiszemizmusról szóló cikk pedig — úgylátszik — a finnyás ízlésű kritikusknak nem eléggé «jellegzetes és adatai gyérek», bár a megállapítás szerint a cikk «nagyobb terjedelmű». Úgy látszik, még ilyen nagyobb cikkbe sem fért bele mindaz az ámitás, mely a magyar antiszemizmussal kapcsolatban a radikális szerkesztők fantáziája révén az utóbbi években napvilágot látott.

Figgelő.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; főmunkatársa: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDÜS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.